

165
PARATITLA
IN LIBROS
QVINQVAGINTA

DIGESTORVM, N. 85

SEV PANDECTARVM
Imperatoris Iustiniani.

OPVS IACOBI CUIACII

IN VIRTUTE

165
5.

LVGDVNI,
APVD HÆRED. GVLIELM
ROVILLII.

1598.

Cum Priuilegio Reg.

IACOBVS CVIACIVS
GREGORIO LOMEL-
LINO PATRICIO
GENVENSIS.

* * *

Sæpenumero mirari mihi con-
tigit atque etiam stomachari,
Doctissime Gregori, quod cū
ad titulos Digestorum monita
tantum quædam breuia, quæ Paratitla vo-
cat, Iustinianus edi permiserit, commenta-
rios districte vetuerit, existât tamen innume-
ri, qui in id solum incumbant quod is
vetuit, permisso qui vtrius nullus: quan-
quam de commentariis facile accipio ex-
cusationem, non fuisse cur Iustiniani æta-
te his impenderetur opera, quæ ius cum
esset omne clarius & positum in vsu quo-
tidiano, periculum erat ne ei potius
tenebras obducerent longiores com-
mentariorum disputationes. Verum à Iu-
stiniano mox quia iacuit in Occidente

* 2

pot' flimū diu ius omne in occulto, quoad
Lothario 11. Imperatore ab hinc annis su-
pra cccc. in vsum communem rediit, no-
bis fuisse necesse iuri antiquo & longa de
fuetudine corrupto obscuratōque ex com-
mentariis lumen fœnerare, non sufficien-
te eo quod ab illo tempore attulerāt Sum-
marum vel Glossarum auctores primi, hi
cauerant maxime ne ab Iustiniani edicto
migrare viderentur, editis primum Sum-
mis, quas habuere pro paratitlis, deinde
etiam glossis, pro ea quam idem Iustinia-
nus *λεξικόν πάλαιον* interpretationem appellat.
nam si præter paratitla etiā Græca lingua
λεξικόν πάλαιον fieri interpretationem Iustinia-
nus permitteret, cur non sibi liceret etiam
audere Latina quod ille permitteret Gra-
ca, existimarunt non esse causam, breuiter
scilicet & apte nec pluribus multo verbis
quam leges ipsæ scriptæ forent: eæ enim
sunt propriæ glossæ eæ *λεξικόν πάλαιον* inter-
pretationes, Sed hæc cum non explerent
obtusiora ingenia nec satis ius illustrare
viderentur, superuenere alij qui non mu-
tato nomine glossas auctiores redderent
quam pateretur ipsum glossarum nomen,
atque ita paulatim glossæ factæ grauidæ
quæ fuerunt sibi liberos, ingētes, immanes,
infanos commentarios, qua de re sola ni-

hil

hil equidem quero, sed si quo modo Iusti-
nianus noluit, tandem scripsimus, ma-
le morigeri, cogente obscuritate, vt dici-
mus, quæ tamen profecto esset etiam ho-
die parua si non esset nostrā in laborando
diligentia parua, hoc me male habet quod
non scribamus etiam quo modo is suavit
nobis scribendum esse, nam quotus quis-
que est qui vel paratitla vel *λεξικόν πάλαιον* scri-
pserit bene? nec enim scribit bene nisi qui
Papiniani, Vlpiani, Sceuolæ, Pauli, Iulia-
ni scribit more, & hoc vero more comen-
tariis aliquis forte, paratitla nullus Sum-
mas nominat vel Titulorum expositio-
nes vel illud ipsam Paratitlorum vel si
quod aliud est speciosus nomen vsurpent.
recte iudicas, Doctissime Gregori, qui
hæc longe recedere arbitraris à paratitu-
lorum lege modōque. Opus hoc esse docti
Iurisconsulti, difficile igitur ac penè im-
possibile vix enim singulas ætates singu-
los Iurisconsultos ferre. me contribuere
ad vtrunque aliquid posse, qui *λεξικόν πάλαιον*
interpretationem Latinam paratam ha-
beo, vt sæpe audisti de me, si modo prin-
ceps aliquis expoliendæ eius otium mihi
faceret ne intermissione publicarum reci-
tationum quidquam rei meæ incommo-
daretur, & cui sit in promptu *λεξικόν πάλαιον*, &

*

3

paratitla esse multo magis, prudēter quod non me vtrumque posse pręstare, sed conferre aliquid in vtrumque: absit enim vt illud vel agnosca si quis tribuat vel adrogem vltro mihi insolentius quod est maximi & perfectissimi Iurisconsulti, absit etiam vt Deo Opt. Max. laudem debitam non tribuam: hoc homini nulli rei, nullarum virium, nullius per se sibi facultatis conscio quod mihi benefecit beneficium non agnoscens vt possim siue hoc siue illo genere malim non nihil conferre in puram & syncetā iuris ciuiliis enarrationem. Sed nisi ad *luxuriam* animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi vnquam elabatur opera. Ad paratitla ductorem, ducem, hortatorem neque posco alium, neque possim quātm te habere meliorem, qui vnus mihi semper ex Italis quos noui visus es ingenium possidere nobilius, & iuris ac philosophiæ scientia verissima longe ceteris excellere omnibus quos mihi nosse contigit quādiu in Italia esse licuit per meos mores. Fæcudam esse Italiam doctissimis Iurisconsultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infelicitate quod in neminem eorum inciderim, & feliciter quod inciderim in te solum, qui ita cum natura & iudicio mirabili tum arte atque artificio etiam

etiam eo quod ex liberalibus studiis tibi comparasti iuris scientia instructus & ornatus es, vt qui te superet in Italia vix putem superesse alium quenquam, nam ex his quos offendi, ne quid dissimulem, alius docendo & disputando mihi visus est plane delirare, maiore licet fastu, conuentu atque mercede, alius sermonē iusque longē alienum ab eo in quo versari se profitebatur in medium producere, alius ne intelligere quidē quid ageret quidve loqueretur miser, alius ē folio oculis abscripto nunquā dimotis deblaterare consiliorum multa milia in re quæ vno verbo explicari potuisset, quæve explicatione vel comprobatione indigebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere, alius iuris vna parte sapere, quam ex veris Iurisconsultis corraserat vel corrogauerat, ceteris plane desipere & in nullo probitatem Iurisconsulto dignā, quæ tamen est omnis sapientiæ caput. in omnibus quæstus cupiditate, ambitionē summā siue honoris siue inescandendi auditorum nō solum vt frequentibus decantent, quibus neque doctiores neque meliores eos reddant, sed vero etiam vt bene comitati per plateas & vicos ducantur & reducantur, tu vnus ab his abhorrens maxime, mihi visus es conuati-

Etiam cum summa animi integritate verā
& non simulatam sapientiam adeptus, nec
spatiorum vnquam obliuiscatur quæ feci-
mus, simul quandoque per tres aut qua-
tuor horas in difficillimas quasque iuris
quæstiones diligenter inquirentes. hæc
spatia me in admirationem & obseruan-
tiam tui perdaxerunt. hæc me tibi deuia-
xerunt vinculo sempiterno. & si quæ fors
cecidit mihi, feliciora auspicia quibus tu
natus es, soluissent eandem in te subire,
si, vt dicā apertius, idem quod fungor do-
cendi munus te fungi permisissent, non
interesses iā amplius recitationibus meis,
vt soles, sed ego vt iustius ita libentius in-
teressem tuis. Vnum habeo quem possim
pari laude adficere Germanum, Ioannem
Hastenum Iuliacensem, in quo tanta elu-
cet probitas animi, tanta peritiā iuris, vt
eo loquente mihi sæpe visum fuerit. Bitu-
rigis cum mihi adesset pro sua humanita-
te frequens, parum aut certe nihil me in
iure ciuili profecisse, ita sæpe iniecit mihi
pudorem aliter sentienti quam ipse velle-
t ita sæpe admirabilem mihi eruditionem
ostentauit suam. De eā deinceps nisi acce-
dan: alij vnum me nosse Germanum Iu-
risconsultum, eximia scilicet & spectatæ
eruditionis, Ioannem Hastenum, vnum
Italum

Italum, Gregorium Lomellinū, nobilem
& patricium virumque. Ne misere igitur
aut ne miretur iam quisquam alius, cur
tuo nomini paratila inscribere volue-
rim, Doctissime & nobilissime Gregori,
cui enim possim iure meliore? cui magis e-
re mea? nam accedet de tuo nomine huic
operi honoris multo plus quam ipsi de
opere meo. Non ego is sum qui blandiri
cuiquā natura possim. Quem colo, quem
laudo, cui incubrationes dedico meas, eū
oportet opinione mea omnem honorem
& cultū insigniter promereri. Sed ne igno-
res quid ego hisce paratilis præstiterim,
vel ne ignorent potius alij (nam id tu satis
statim per te cognosces) eam ego in hijs
scribendis artem adhibui vt nihil ex eis
adsequi possim nisi qui ea perlegerit. tota
suppressi superuacua, ne desiderarentur
necessaria magnopere caui, idem mihi fa-
ciendam esse persuadens quod oratori,
quem poëta ait supprimere quæ rusticus
edit ineptus. Quid quoque titulo contine-
retur qui cu usq; sensus esset, quæ scriptu-
ra castior diligenter explicauit, etiā si quid
contineretur plane aut plene scriptura non
efferret titulo subiecta, aperui enim retru-
sa & abdita pleraque. quo enim nobis ars
& vsus, nisi vel adhibita cogitatione attri-

tissima erant quæ non potuere omnia
literis exprimi? Etiã ius definitionibus
auxi permultis, quarum homines nostri
erant indigentissimi, adeoq; artis suæ
male cõpotes vt nescirent definire quid
queque res esset quam tractandã susceperant,
imo hærent nonnunquam annum
integrũ in definitione puta substitutionis,
seruitutis, vel qua alia exquirenda
nec quidquam, quod imperitiã illorum
arguebat maximã: perito enim facile est
statim vnus rei non vnã tantum sed
complures edere definitiones & omnes
ex arte confectas, mihi quidem certe
neque perito neque imperito non fuit
facile, non fuit etiam difficile, Peritissimus
Galenus paulo audacius *Ἐπιτηδεύς
ἔχρησάμενος πολλοῖς ὀνόμασι, ἀντὶ τούτων λέγειν
δα βολόμενος, ὡς ἐν τῇ παμπόλῳ ἐπιτηδῆ
ποιῆν ἑνὸς πράγματος ἐν ταῖς φωναῖς μόνον ἢ
ἐν τοῖς νοήμασι διαφέροντας.* & ego quoque
forsitan nimis audæter qui quas veteres
iuris auctores nobis reliquerit perfectis-
simas, eis etiã adiunxerim meas. Adhæc
porro continuationi titulorum (sic enim
vulgo appellatur quæ Græcis est *συνήχεια*)
vt cõgrua vbiq; & cõsentanea ac veluti
perpetua serie constans constaret ratio
ad laboravi plurimũ, atque interim quã-
tum

tum in me fuit principia iuris patefecit
omnia aut sane præcipua: cuius operæ
meæ nullam aliam mihi mercedem ex-
posco quam vt tibi sit gratissima, iuris
autẽ studiosis vtilissima. Non probabũt
eam sat scio aut rictu oris aliquo etiam
si non interioribus sensibus se non pro-
bare dissimulabunt multi. Sed mei plu-
ma nõ interest, dũ tu probaueris modo.
Non poterunt rursus ne dociles & bene-
uoli quidem qui erunt omnes intelligere
omnia statim. Sed quid ego curem, vt
potui, vt debui, officio meo perfunctus
& tenente te omnia proinde atque ego
qui scripsi ipse simul ac ceteris qui ad
virtutem & facultatẽ animi tuã propius
accedunt. & vt paucis vtrum stringam,
cadit in hunc libellũ recte illud Teren-
tiani Mauri,

Pro caput lectoris habent sua fata li-
belli. Vale. Valentia; Cauarum II. Id.
Augusti. M. D. LXIX.

INDEX.

INDEX TITVLORVM
PER LITERAS.

D E Abigeis.	299
De acceptilatione.	194
De accusationibus & inscriptionibus.	306
De Actione rerum amotarum.	123
De Actionibus empti & venditi.	93
De Ademptione libertatis.	227
Ad exhibendum.	54
De Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis.	174
Ad legem Aquiliam.	80
Ad legem Corneliam de sicariis & veneficis	270
Ad legem Falcidiam.	184
Ad legem Iuliam de adulterijs.	306
Ad legem Iuliam de vi privatae.	309
Ad legem Iuliam de vi publica.	309
Ad legem Iuliam maiestatis.	307
Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis & de residuis.	324
De administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conveniendis uno vel pluribus.	135

De

INDEX TITVLORVM

De Administratione rerum ad civitates pertinentium.	342
Ad municipalem & de incolis.	337
De adoptionibus & emancipationibus & aliis modis quibus potestas soluitur.	6
De acquirenda vel amittenda possessione	235
De Acquirenda vel omittenda hereditate.	154
De Acquirendo rerum dominio.	234
Ad S. C. Terullianum & Orphitianum.	211
Ad S. C. Trebellianum.	184
Ad S. C. Turpillianum & de abolitionibus criminum	316
Ad S. C. Velleianum	85
De Adsignandis libertis.	314
De Aditicio edicto & redhibitione & quasi minoris.	105
De Aestimatoria.	95
De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, patris, vel libertis.	124
De Albo scribendo.	338
De Alentoribus.	59
De Alienatione iudicii mutandi causa facta	32
De Alimentis vel cibariis legatis.	172
De Annis legatis & fideicommissis.	165
An per alium causa appellationum reddi possunt.	330
De Appellationibus & relationibus.	324
De Appellationibus recipiendis vel non.	327
Apud eum a quo appellatur aliam causam agere	com

compellendum.	332
De Aqua cotidiana & aestiua.	260
De Aqua & aqua pluuia arcenda.	219
A quibus appellari non licet.	315
De Arboribus cadendis.	266
Arborum furtim caesarum.	294
De Auctoritate & consensu tutorum & curatorum.	137
De Auro, argento, mundo, ornamentis, vnguentis veste, vel vestimentis & statuis legatis.	172

B

DE bonis damnatorum.	319
De bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatore corruperunt.	320
De Bonis libertorum.	291
De bonorum possessione contra tabulas.	192
De bonorum possessione ex testamento militis.	199.

De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, caco competente.	192
De bonorum possessione secundum tabulas.	312
De bonorum possessionibus.	303

DE Cadaveribus punitorum.	323
De Calumniatoribus.	28
De Capite minutis.	31
De captiuis & de postluminio & de redemptis ab hostibus.	334
De	

De Carboniano edicto.	197
De Castrensi peculio.	335
De Censibus.	348
De cessione bonorum.	241
De Cloacis.	262
De collatione bonorum.	194
De Collatione dotis.	195
De Collegiis & corporibus.	303
De Collusione detegenda.	233
Commodati vel contra	72
Communia praediorum tam urbanorum quam rusticorum.	47
Communi diuidendo.	54
De Compensationibus.	89
De Concubinis.	128
De Concussione	298
De Conditionibus & demonstrationibus & causis & modis eorum quae in testamento scribuntur.	179
De Conditionibus institutionum.	153
De Conditione causa data causa non scuta.	65
De Conditione ex lege.	68
De Conditione furtiua.	67
De Conditione indebiti.	66
De Conditione ob turpem vel iniustam causa.	66
De Conditione sine causa.	67
De Conditione triticaria.	68
De Confessis.	141
De	

De Confirmando tutore vel curatore.	131
De Coniungendis cum emancipato liberis eius.	195
De Constitutionibus principum.	5
De Contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & qua res venire non possunt.	20
De Contraria tutela & utili actione.	140
De Curatore bonis dando.	245
De Curatoribus furioso & alijs extra minores dandis.	145
De custodia & exhibitione reorum.	307

D

DE Damno infecto & de suggrundis & protectionibus.	116
De Decretis ab ordine faciendis.	342
De Decurionibus & silijs eorum.	338
Depositi vel contra.	86
De Distracctione pignorum & hypothecarum.	103
De Diuersis temporalibus praescriptionibus & de accessionibus possessionum.	274
De Diuersis regulis iuris antiqui.	145
De Diuersione rerum & qualitate.	7
De Diuortijs & repudijs.	120
De Doli mali & metus exceptione.	275
De Dolo malo.	30
De Donationibus.	222
De Donationibus inter virum & uxorem.	119
De Dote prelegata.	168

De

De duobus reis constituendis.	275
-------------------------------	-----

E

DE edendo.	23
De Effracloribus & expuloribus.	302
De Eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat.	
De Eo qui pro tutore prove curatore negotia gessit.	141
De Eo quod certo loco dari oportet.	70
De Euictionibus & dupla stipulatione.	108
Eum qui appellauerit in prouincia defendi.	331
De Exceptione rei iudicata.	273
De Exceptione rei vendita & tradita.	109
De Exceptionibus, praescriptionibus & prauidicijs.	271
De Excusationibus.	137
De Exercitoria actione.	75
Expulsa hereditatis.	302
Ex quibus causis maiores XXV. annis in integrum restituantur.	31
De Extraordinarijs criminibus.	296

F

FAMILIA ereiscunda.	53
De Ferijs & Dilationibus & diuersis temporibus.	22
De Fideicommissarijs libertatibus.	217
De Fideicommissaria hereditatis petitione.	38

**

De fideiussoribus & mandatoribus.	280
De fideiussoribus & nominatoribus & hereditibus tutorum & curatorum.	142
De fide instrumentorum & amissione eorum.	113.
Finium regundorum.	52
De fluminibus ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quominus nauigetur.	254
De Fonte.	261
De Fugitiuis.	58
De fundo dotali.	119
De Furibus balnearii.	300
De Furtis.	189
Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.	
	254

G

DE Glande legenda.	266
De Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum.	206

H

DE Heredibus instituendis.	147
De Hereditate vel actione vendita.	91
De hereditatis petitione.	37
De His qua in testamento delentur, inducuntur vel inseribuntur.	36
De His qua poena causa relinquuntur.	176
De His qua pro non scriptis habentur.	176
De His qua vt indigni auferuntur.	178
De His qua effuderint vel deiecerint.	51
	De

De His qui notantur infamia.	25
De His qui sui vel alieni iuris sunt.	5
De Homine libero exhibendo.	267

I

DE Impensis in res dotales factis.	123
De Incendio, ruina, naufragio, rate, nauae expugnata.	295
De In diem adactione.	91
De In integrum restitutionibus.	29
De Iniuriis & famosis libellis.	295
De In iusto, rupto, irrito facto testamento.	35
De In ius vocando.	18
In Ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.	
	17
De In litem iurando.	65
De In officioso testamento.	36
In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.	101
De In rem verso.	83
De Inspiciendo ventre, custodiendoque partu.	125
De Institoria actione.	76
De Instructo vel instrumento legato.	169
De Interdictis & relegatis & deportatis.	301
De Interdictis siue extraordinariis actionibus qua pro his competunt.	245
De interrogationibus in iure faciendis, & interrogatoriis actionibus.	55
De Itinere aequaque priuato.	293

<i>Judicatum solui.</i>	286
<i>De iudiciis & ubi quisque agere vel conveniri debeat.</i>	36
<i>De iure auctororum annullorum.</i>	230
<i>De iure codicillorum.</i>	160
<i>De iure deliberandi.</i>	153
<i>De iure dotium.</i>	117
<i>De iure fisci.</i>	333
<i>De iure immunitatis.</i>	349
<i>De iure iurando (sive voluntario, sive necessario, sive iudiciali.)</i>	64
<i>De iure patronatus.</i>	199
<i>De iurisdictione.</i>	16
<i>De iuris & facti ignorantia.</i>	114
<i>De iniuria & iure.</i>	2

L

<i>DE Legationibus.</i>	341
<i>De Legatis & fideicommissis. lib. 1.</i>	163
<i>De Legatis & fideicommissis. lib. 2.</i>	165
<i>De Legatis & fideicommissis. lib. 3.</i>	165
<i>De Legatis prestandis contra tabulas bonorum possessione petita.</i>	195
<i>De Lege commissoria.</i>	91
<i>De Lege Cornelia de falsis & de S. C. Liboniano.</i>	311
<i>De Lege Fabia de plagiaris.</i>	315
<i>De Lege Iulia ambitus.</i>	327
<i>De Lege Iulia de annonâ.</i>	313
<i>De Lege Iulia repetundarum.</i>	312

De

<i>De Lege Pompeia de parricidiis.</i>	311
<i>De Lege Rodia de iactis.</i>	76
<i>De Legibus, s. que C. C. & longa consuetudine.</i>	4
<i>De Legitimis tutoribus.</i>	132
<i>De libellis dimissoriis qui a postoli dicuntur.</i>	331
<i>De Liberali causa.</i>	231
<i>De Liberatione legata.</i>	173
<i>De liberis & posthumis heredibus instituendis vel exheredandis.</i>	147
<i>De Liberis exhibendis item ducendis.</i>	267
<i>De liberis vniuersitatum.</i>	202
<i>De Ligiosis.</i>	276
<i>Locati conducti.</i>	95
<i>De Locis & itineribus publicis.</i>	251
<i>De Loco publico fruendo.</i>	251

M

<i>DE Magistratibus conueniendis.</i>	143
<i>Mandatis vel contra.</i>	87
<i>De Manumissionibus.</i>	225
<i>De Manumissionibus quæ servis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.</i>	226
<i>De Manumissis testamento.</i>	226
<i>De Manumissis vindicta.</i>	225
<i>De Migrando.</i>	269
<i>De Minoribus XXV. annis</i>	29
<i>De Mortis causa donationibus & capionibus.</i>	223
<i>De mortuo inferendo & sepulchro ædificando.</i>	61.

INDEX TITVLORVM

De Numeribus & honoribus. 339

N

DE Natalibus restituendis. 231
Nauta, caupones, stabularij vt recepta restituant. 34

De Nautico fenore. 112

Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur. 232

De Negotiis gestis. 27

Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque priore astate fluxit. 222

Ne quid in loco publico vel itinere fiat. 251

Ne quid in loco sacro fiat. 250

Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat. 20

Ne vis fiat ei qui in possessione missus erit. 217

Nihil nouari appellatione interposita. 228

De Nouationibus & de legationibus. 281

De Noxalibus actionibus. 11

De Nundinis. 344

O

DE Obligationibus & actionibus. 276
De Obsequiis parentibus & patronis praestandis. 200

De Officio adfessorum. 15

De Officio consulis. 7

De Officio eius cui mandata est iurisdictio.

PER LITERAS.

De Officio iuridici. 14

De Officio praefecti Augustalis. 13

De Officio praefecti pratorio. 8

De Officio praefecti vigilum. 12

De Officio praefecti urbi. 9

De Officio praesidis. 13

De Officio pratorum. 11

De Officio proconsulis & legati. 12

De Officio procuratoris Caesaris vel rationalis.

12

De Officio quaestoris. 9

De Operibus publicis. 343

De Operis libertorum. 201

De Operis noui nuntiatione. 212

De Operis seruorum. 44

De Optione vel electione legata. 168

De Origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium. 3

P

DE Pactis. 27

De Pactis dotalibus. 118

De Peculio. 82

De Peculio legato. 170

De Pecunia constituta. 94

De Periculo & commodo rei vendita. 93

De Penu legata. 117

De Pigneraticia actione vel contra. 74

De Pignoribus & hypothecis & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum. 98

De Pœnis.	318
De Pollicitationibus.	345
De popularibus actionibus.	304
De possessoria hereditatis petitione.	38
De Postulando.	25
De Præscriptis verbis, & in factum actionibus.	97
De Præuaricatione.	300
De Præcario	265
De Priuatis delictis.	287
De Probationibus & presumptionibus.	112
De Procuratoribus & defensoribus.	26
Pro derelicto.	237
Pro donato.	237
Pro dote.	238
Pro emptore.	237
Pro herede, vel pro possessore.	237
Pro legato.	237
Pro socio.	88
Pro suo.	238
De Proxenicis.	347
De Publicanis & relictalibus & commissis.	220
De Publiciana in rem actione.	39
De Publicis iudiciis.	305
Q ua in fraudem creditorum facta sunt ut restituantur.	245
Quæ res pignori vel hypotheca data obligari non possunt.	245
Q uæ	

Quæ sententia sine appellatione rescindantur.	171
De Quæstionibus.	318
Quando appellandum sit.	327
Quando de peculio actio annalis est.	82
Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat.	185
Quando dies usufructus legati cedat.	42
Quando ex factio tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt	137
Quorum rerum actio non datur.	275
Quomodo seruittutes amittuntur.	48
Quibus ad libertatem proclamare non licet.	231
Quibus excausis in possessionem eatur.	242
Quibus modus pignus vel hypotheca soluitur.	104
Quibus modis usufructus vel usus amittatur.	43
Quibus non competit bonorum possessio.	208
De Quibus rebus ad eundem iudicem eatur.	57
Qui & a quibus manumisti liberi non sunt, & ad legem Æliam Sentiam.	229
Qui petant tutores vel curatores & ubi petantur.	134
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.	103
Quis à quo appelletur.	326
Qui satisfacere cogantur, vel iurato promittant.	

INDEX TITVLORVM.

vel sue promissioni committantur.	20
Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.	226
Quis ordo in possessionibus seruetur.	210
Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant.	146
Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur.	27
Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicatur.	79
Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.	132
Quod iussu.	84
Quod legatorum.	249
Quod metus causa gestum erit.	29
Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur.	17
Quod vi aut clam.	16
Quorum bonorum.	248

R

R ^{ati} am rē haberi, & de ratiō habitione.	283
De Rebus auctoritate iudicis possidentis seu vendendis.	243
De rebus creditis sic certum petetur, & de conditione.	61
De Rebus dubiis.	175
De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis.	

PER LITERAS.

De Receptatoribus.	300
De receptis qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant.	33
De Regula Catoniana.	176
De Re iudicata & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus.	259
De Rei vindicatione.	38
De Religiosis & sumptibus funerum & vt funus ducere liceat.	60
De re militari.	335
De Remissionibus.	264
Rem pupilli vel adolescentis saluam fore.	285
De Requirendis vel absentibus damnandis.	317
De Rerum permutatione.	96
De Rescindenda venditione & quando licet ab emptione discedere.	92
De Ripa munienda.	256
De Ritu nuptiarum.	117
De Riuis.	143

S

DE Saluiano interdico.	270
De Senatoribus.	7
De S. C. Macedoniano.	81
De S. C. Sillaniano & Claudiano quorum testamenta ne aperiantur.	158
De Sententiam passis & restitutis.	322
De Separationibus.	244
De Sepulchro violato.	297

De seruis exportandis, vel si ius mancipium ve- nerit vt manumittatur vel contra.	94
De Seruitute legata.	167
De Seruitutibus	46
De Seruitutibus prædiorum rusticorum.	46
De Seruitutibus prædiorum urbanorum.	46
De seruo corrupto.	58
Si ager relictus id est emphyteuticus peti- tur.	40
Si à parente quis manumissus sit.	198
Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur.	184
Si ex noxali causa agitur quemadmodum ca- ueatur.	20
Si familia furum fecisse dicatur.	293
Si ingenuus esse dicetur.	232
Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem sub- ripuisse aut corrupisse quid dicetur.	292
Si mensor falsum modum dixerit.	59
Si mulier ventris nomine in possessionem calum- nie causa esse dicetur.	125
Si pars hereditatis petatur.	37
Si pendente appellatione mors interuenerit.	289
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.	49
Si quid in fraudem patroni factum sit.	203
Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit.	159
Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa fa- ctis	

Etis non obtemperauerit.	21
Si quis in ius vocatus non erit, sine quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit.	19
Si quis ius dicenti non obtemperauerit.	17
Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.	157
Si seruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur.	49
Si tabula testamenti extabunt.	189
Si tabula testamenti nulla extabunt vnde li- beri.	203
Si tutor vel curator magistratus creatus appet- tauerit.	330
Si ventris nomine mulier in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium transla- ta esse dicatur.	126
Si ususfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.	43
De Solutionibus & liberationibus.	282
Soluto matrimonio dos quemadmodum peti- tur.	120
De sponsalibus.	115
De statu hominum.	5
De statu liberis.	228
Stellionatus.	302
De stipulatione seruorum.	280
De stipulationibus pratorii.	284
De successorio edicto.	205
De suis & legitimis heredibus.	211
De	

De superficiis.	259
De supellectile legata.	171
De suspectis tutoribus & curatoribus.	139

T

DE Tabulis exhibendis.	250.
De Termino moto.	303
Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur & describantur.	156
De Testamentaria tutela.	131
De Testamento militis.	154
De Testibus.	114
De Tigno iuncto	280
De Transactionibus.	24
De Tributoria actione.	77
De Tritico, vel oleo legato.	169
De Tutela & rationibus distrahendis & nulli curacionis causa actione.	129
De Tutelis.	129
De Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui & in quibus causis specialiter dari possunt,	132

V

DE Vacatione & excusatione munerum.	
340	
De Variis & extraordinariis cognitionibus & si iudex litem suam fecisse dicetur.	346
Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei prestandis.	138
De Ventre in possessionem mittendo & curatore eius	

eius.	196
De Verborum obligationibus.	278
De Verborum significatione.	348
De Veteranis.	336
De Veteranorum & militum successione.	208
De Via publica & itinere publico reficiendo.	
253	
De Via publica & si quid in ea factum esse dicatur.	253
De Vi bonorum raptorum.	294
De Vi & de vi armata,	256
Vnde cognati.	205
Vnde legitimi.	204
Vnde vir & vxor.	207
De Vsu & habitatione.	44
De Vsu & usufructu, & reditu & habitatione, & operis per legatum vel fideicommissum datis.	166
De Usufructu adcrescendo.	42
Usufructuarius quemadmodum caueat.	44
De usufructu earum rerum quae usu consumuntur vel minuuntur.	43
De Usufructu & quemadmodum quis utatur fruatur.	41
De Vsuris, & fructibus & causis & omnibus accessionibus & mora.	190
De usurpationibus & usucapionibus.	235
Vi ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur.	209

INDEX TITVLORVM.

<i>Vt in flumine publico nauigare liceat.</i>	256
<i>Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat</i>	188
<i>Vt possidetis.</i>	258
<i>Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur.</i>	187
<i>Virubi.</i>	266
<i>De Vulgari & pupillari substitutione.</i>	151

F I N I S.

P A R A T I T L A
 I N L I B R O S Q V I N Q V A -
 G I N T A D I G E S T O R V M S E V
 P A N D E C T A R V M I M P E -
 R A T O R I S I V S T I -
 N I A N I.

O P V S I A C O B I C V I A C I I.

E suo nomine vult appellari Imp. Iustinianus Digesta Iuris veteris sua auctoritate composita, & ad suam ætatem accommodata commutatis sæpe contortisque veterum Iuris auctorum scriptis, quorum tamen nomina vbique præterdit, & ea quidem nonnunquam sola, licet ex eorum mente sermonèue subsequatur nihil, vt l. cum de indebito. de probat. & aliis plerisque locis. Digesta sic dicuntur, vt Græcè *ἡ δὲ βιβλίον*, vel potius, vt ipse Iustinianus ait, vt iuris antiqui *ἡ ἀρχαία, ἢ ἡ ἀρχαία*.

Pandectæ verò *ἐν τῷ τῷ πᾶσι ἐν ἀδριανῶν ὑποδείξει*. Et diuisæ ab eo sunt Pandectæ siue Digesta in partes septem, libros quinquaginta, libri etiam exemplo veterum distincti titulis certis, qui tamen & ipsi partes dicuntur, vt cum dicitur ventrem ex omnibus partibus mitti in possessionem, id est ex omnibus titulis de Bonorum possessionibus, & cum M. Tullius ait ponenda esse capita ex quibus ducitur quæque pars iuris. Sed & Rubricæ, quod plerumque cocco aut minio ruberent.

DIGESTORVM

PARS PRIMA.

LIBER I. TIT. I.

DE IUSTITIA ET IURE.

Merito incipit a virtute quæ iuris auctores colunt & a iure quod profiteatur. Et est iustitia constantia perpetuæ voluntatis ius suum cuique tribuendi, vt liberalitas constantia perpetuæ benignitatis. Ius est scientia æqui & iniuri, vel ars. Ars enim est eorum quæ sciuntur. Et huius artis

artis iurisve partes hoc titulo proponuntur summæ. Sed & aliæ significationes iuris.

II. DE ORIGINE IURIS ET
OMNIUM MAGISTRATVVM
ET SVCCESIONE
PRVDENTIVM.

Propositis partibus iuris superiore titulo constitit in iure Populi Romani, cuius originem iam inde à Regibus processumque & partes hoc titulo declarat, deinde originem & nomina magistratuum, & postremo successionem iuris peritorum, vt quisque alteri successerit, ab his enim potissimum orta, condita, aucta, tradita, illustrata sunt iura Populi Romani, qua ex re iuris conditores dicuntur & iuris auctores, ac sanè cum in authentico Pandectarum Florentinarum sit hoc loco, Et successione eorum, existimo esse emendandum, Et successione auctorum, vt l. ij. §. post originem. Porro, si & hoc scire aues, Magistratus est publica persona quæ iurisdictioni præest, vel, qui pro tribunali cognoscit, vel, cui publicè iudicium iurisque dictio data est. Aristoteles ἀρχὴς ἀναίτιας ἀποδίδου βέλτιον αὐτοῦ περιτροπῆν καὶ ἐπιμαί καὶ ἰκανάσαι, καὶ μάλιστα τὸτο, τὸ γὰρ ἰκανάσαι

4 PARATITLA IN LIBR.

ἀρχαιότερον ἔστι. Id quod vocat *πρωτίην* no-
bis est imperium, vt iubere cauere, iubere
possidere, quæ sunt *ἀρχαιότερα* id est magis
imperij quam iurisdictionis. Iuriconsul-
tus est qui ius profitetur, respondet, inter-
pretatur. Aut vir bonus legum & morum
ad respondendum peritus atque interpre-
randum.

III. DE LEGIBVS SENATVS;
QVÉ CONSULTIS ET
LONGA CONSVE-
TVDINE.

ἔξῃ
ἔξῃ
Iuris civilis hoc titulo partes *ἐξῃ* *ἔξῃ*
leges, quo nomine non populi tan-
tum sed etiam plebis scita significantur,
quæ ex lege Hortensia non minorem vim
habent, quam totius populi iussa. Senatus-
consulta quæ solus Senatus decreuit sine
lege. Et longa consuetudinem, id est, ta-
cituram populi consensum plurimorum an-
norum obseruatione inueteratum. Quas
in extremo tituli conclusit his verbis, Er-
go omne ius aut consensus fecit, aut ne-
cessitas constituit, aut firmavit consueta-
do. Ius enim quod expressus consensus po-
puli vel plebis fecit, lex est. Quod necessi-
tas constituit, Senatusconsultum l. ij. §.
deinde

QVINQVAG. DIGEST. 5

deinde quia difficile supra titu. proximo.

IIII. DE CONSTITVTIONI-
BVS PRINCIPVM.

Sequitur quarta pars Iuris civilis, quod
scilicet ipse princeps constituit, cuius
Augusto privilegio eadē est potestas quæ
populi fuit.

V. DE STATV HO-
MINVM.

Expositis partibus Iuris quæ omnes
sunt constitutæ hominum causa, inci-
pit tractare de hominum ipsorum iure si-
ue de statu conditionis cuiusque, & alius
est status capitis, alius status seruitutis.

VI. DE HIS QVI SVI
VEL ALIENI IVRIS
SVNT.

De statu seruorum hic etiam agitur
aliquid: itemque liberorum, alios esse
Patresfamilias alios filios filiosfamilias.
Patresfamilias suæ potestatis sunt, qui sci-
licet in domo sua dominium obtinent. Fi-
lijfam. & serui alienæ potestatis.

6 PARATITLA IN LIBR.
VII. DE ADOPTIONIBVS ET
EMANCIPATIONIBVS, ET
ALIIS MODIS QVIBVS
POTESTAS SOL-
VITVR.

Filiosfam.natiuitatem facere docuit ti-
tulo superiore.Isto docet etiam legem
facere filiosfam.id est adoptionem. Adop-
tio enim est legis actio qua qui mihi fi-
liusfam.non est, ad vicem filijsfam. redigi-
tur. Et quia si forte qui non est quidem
mihi filiusfam.sed Titio, à Titio, mihi de-
tur in adoptionē, hac ratione fit vt desi-
nat esse in potestate Titij & recidat in po-
testatem meam, ideo huic rationi & alias
adiungit, quibus soluitur potestas, velu-
ti emancipationem manumissionemque.
Dico emancipationem manumissionemque:
nam legitima emancipatio est so-
lemnis alienatio filijsfam. veluti mancipij,
quam mox sequitur manumissio eiusdem.
Anastasiana emancipatio aliter fit, item-
que Iustiniana. Neque vero & si titulus
polliceatur alios modos soluendæ pote-
statis, quidquam specialiter de aliis, velu-
ti sacerdotio, deportatione, morte in eo
tractatur.

VIII. DE

7
QVINQVAG. DIGEST.
VIII. DE DIVISIONE RERVM
ET QUALITATE.

Exposita differentia & qualitate ho-
minum, modo exposit rerum. Diuisio
differentiam, differentia qualitatem ostendit
Rerum igitur alias esse diuini iuris,
alias humani vel alias publicas, alias com-
munes, alias vniuersitatis, alias nullius,
alias singulorum, item alias corporales,
alias incorporales.

IX. DE SENATORIBVS.

Homines de rebus suis disceptant in
senatu vel apud magistratus & Iudi-
ces. Congruenter ergo post hominum re-
rumque diuisionem, & Iudicium diuisio
multiplex sequentibus titulis exponitur.
Senatores erant in vrbe primum, non vt
postea, quicumque sententiam in Senatu
dicebant, sed qui à Censoribus in Senatum
lecti erant consilij publici causa.

X. DE OFFICIO CON-
SVLIS.

Officium consulis est vocare Sena-
tum, Reipub. consulere, consilium

A 4

præbere, tutores, iudices vel arbitros dare, pignora capere, mittere in possessionem, restituere in integrum, cognoscere de præiudiciis, de fideicommissis, de alimentis, de pollicitationibus, delicta coercere, non tamen relegare l. 14. infra De Interd. & releg. Cætera quæ commemoravi si non hoc titulo, his Digestis omnia suos habent locos.

XI. DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO.

Præfectus prætorio est prætorianorum militum siue aulae præfectus, cui princeps rerum, iudiciorumque summam commisit l. quilibet. C. de Decur. qui & vice sacra iudica. l. j. C. de Offic. vic. l. à procos. C. Theodosian. de appellationib. & cunctarum provinciarum maximam potestatem habet. l. ne quis. C. de Decurionibus cuius formæ vel τῶντι pro lege sunt, quæ & ἱπάρχιν dicuntur. Et præter hunc vel vicarium eius nullus magistratus habet plenissimum imperium merum. Alij partes tantum aliquas habent, vt Consul ius gladij sed non ius relegandi, ac similiter præses ius gladij & ius damnandi in metallum, non ius deportandi, vel confiscandi, quin

quin & gladio tantum vitam adimere potest non securi, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantum accepit & restrictè accipiuntur quæcunque ex mero imperio magistratui permittuntur.

XII. DE OFFICIO PRÆFECTI VRBIS.

Præfectus vrbi est magistratus cui vrbs, terminorumque eius curam princeps commisit. Officium igitur eius præcipuum urbem custodire, & omnia crimina audire. Seneca xir. Epistol. L. Piso vrbs custos, cuius officio tutela vrbs continebatur. Iuuenalis xiii.

Hæc quota pars scelerum quæ custos Gallicus vrbs.

Vsq; à Lucifero donec lux occidat audit. Fines autem siue termini vrbs Romæ non continentibus finiuntur, sed centesimo miliario.

XIII. DE OFFICIO QUÆSTORIS.

Quæstor curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ & conseruandæ & in varios vsus erogandæ, quod facere nequit sine iurisdictione & imperio. Est igitur

magistratus vt non abs re Vlpianus eodem libro singulari De quaestoris officio l. iij. De iurisdictione (est enim emendanda illius inscriptio ex ista) distinxerit merum imperium à misto , hoc enim iure magistratus quaestori competit, illud non item: & possessionis igitur bonorum & iudicis dandi licentia quaestori competit. Cicero in diuinatione. Quaestor Cæcilius iudicium dat, si paret eam se & sua Veneris esse dixisse. Iudicant recuperatores. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit. Fateor tamen initio imperium non habuisse, quia nec vocationem, nec prehensionem. Erat igitur magistratus sine imperio vt ædilis curulis, vt magistratus municipalis hodie. Neque verò in vrbe solum quaestores fuerunt, sed & in prouincias erant qui prætores vel præfides comitabantur, & nonnunquam cum iure prætorio sortitò delecti additque præsidibus, & ab eis, vt Plinius & Cicero scribunt, assumpti in filiorum locum, adeo vt nec quaestoribus præfides, vel prætores suos accusare liceret. Porro ex quaestorū numero in vrbe erant Candidati Cæsaris, è quibus se fuisse cū fratre Velleius Patereculus scribit, & ab eo honore ad præturam conscendisse. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum.

dum primus ascensus, & vt Antonius Pædianus ait, prima Senatoris administratio, vt cōmunicato primū plebeis honore quaesturæ, id plebi pro ingenti victoria fuerit aduersus patricios, quemadmodum T. Liuius scribit, quaesturam namque non honoris ipsius sine aestimabant, sed patefactus ad Consulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quaestores qui ab eo munere Candidati Cæsaris dicebantur, in Senatu orationes suas & epistolas & libellos, quod multis auctorum locis comprobari potest, hic tamen sufficiat Spartiani in Adriano. Quaesturam gessit in qua orationem Imperatoris in Senatu agrestius pronuntians risus est. Libros dicit Vlpianus hoc loco, vt Plinius V. Epistola. Pauci dies & liber principis seuerus & tamen moderatus.

XIIII. DE OFFICIO PRAETORVM.

DE officio prætorum titulus inscriptus est, quoniam duo fuere in vrbe prætores, vauus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prætor, Festo auctore, dicebatur, alter qui inter peregrinos vel inter ciues & peregrinos: & hos etiam significat l. 17. C. de

de appellat. dum ait vtrumque praetorem: fuisse & alij plerique minores non qui enumerantur tantum l. ij. De origin. iur. sed his postea ab Imperatoribus adiecti complures. Caeterum urbani & peregrini iurisdictione quanta fuerit Edicta demonstrant, quae omnes actiones complectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, sed ex Edictis praetorum homines iura addiscere ceperunt. De criminalibus notio horum praetorum non fuit.

XV. DE OFFICIO PRAE-
FECTI VIGILVM.

Magistratus separantur ab his qui extra ordinem ius dicunt l. 7. § vltim. tit. sequen. Dixit verò supra de magistratibus urbanis, nunc de his qui extra ordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis est praefectus annonae, & praefectus vigilum l. ij. §. Nam praefect. De origin. iur. Praefecto vigilum commissae sunt vrbes excubiae & vigilum cohortes, ne quid per noctem in vrbe delinquatur neque quod in ea incendium exoriatur.

XVI. DE OFFICIO PRO-
CONSVLIS ET LE-
GATL.

Sup

Superiores tituli sunt de his qui in vrbe ius dicunt. Sequentes de his qui in prouincia, quorum iurisd. etiam plenissima est. Funguntur enim vice & officio omnium magistratuum urbanorum, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi proconsules dicti sunt quod cum imperio consulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus scilicet mandarent iurisdictionem suam, nec enim legatos suo sibi iudicio deligebant. Dabantur plerumque plures, & ob id l. ij. Quis à quo appell. Appellari à legatis proconsul potest. Et Imperatores proconsuli l. penult. De offic. eius cui mand. Cum propriam, inquit, iurisdictionem legatis tuis dederis.

XVII. DE OFFICIO PRAE-
FECTI AVGV-
STALIS.

Praefectus Augustalis est qui in Aegypti prouinciam mittebatur proconsulari potestate ex equitibus non ex Senatoribus. Praef. Aegypti l. apud praefect. De man. vind. l. i. De tut. & cur. dat.

XVIII. DE OFFICIO
PRAESIDIS.

Quos

Quos in prouincias mittit princeps hi proprie præfides appellantur uel legati Cæsaris, uel, ut Dio scribit. LI II. prætores.

XIX. DE OFFICIO PROCURATORIS CAESARIS
VEL RATIONA-
LIS.

Πραξιδικός est, idem nanque est procurator Cæsaris & rationalis, qui scilicet in prouincia iudicat inter fisco & priuatos, ut in urbe prætor à Domino Nerua constitutus: ac proinde procurator Cæsaris de bonis fisco vindicatis cognoscit, uel iudicem dat, licet de crimine non cognoscat, nec inter priuatos ius dicere possit, nisi fortè vicem præfidis tueatur, ut nonnunquam temporis causa prouinciae administratio legato uel quaestori præfidis uel rationali committitur.

XX. DE OFFICIO IURIDICI

Alexandrius iudice vno fuisse contentos quem Cæsar dedisset Spartianus scribit. hic est iuridicus de quo agitur hoc

QVINQVAG. DIVI ET. IS
hoc titulo: cui postea adiecit etiam Seuerus ordinem decurionum.

XVI. DE OFFICIO EIUS
CUI MANDATA EST
IURISDI-
CTIO.

Proconsul mandare solet iurisdictionem suam vni ex legatis uel omnibus, sed & præfes cui videtur itémque prætor in urbe non tantum magistratui, ut prætor peregrinus iurisdictionem suam mandat prætori urbano, Liuij 24. sed etiam priuato l. vltim. hoc titul. & quidem totam uel partem aliquam l. solet. De iurisdictio. Mandato autem huiusmodi transfertur in mandatarium iurisdictione omnis, quæ iure magistratus competit, non etiam magistratus, non iurisdictione quæ speciali iure legèque competit.

XXII. DE OFFICIO
ADSESSORVM.

Adseffores quoque non sunt magistratus sed consiliarij & comites magistratuum urbanorum uel prouincialium

lium vel quibus hi mandauerunt suam iurisdictionem, delati ad ærarium vel in commentarium principis, inter eos qui salaria ferunt de publico. vel consiliarij iudicum à principe datorum vel procuratorum Reipublicæ, nam & hi iudices erant.

LIB. II. DIGESTORVM

TITVLVS I.

DE IURISDICTIONE.

DE CVRSIS breuiter generibus magistratum & officiis eorum, recte datur titulus generalis de iurisdictione, nam iurisdictione proprie notio est quæ iure magistratus competit, quæ enim mandata à magistratu aut à lege specialiter magistratui delegata est, non iure suo competit, officio quidem magistratus continetur, sed iurisdictione non continetur.

II. QUOD QVISQVE IURIS IN ALTERVM STATVERIT VT

IPSE

Superiore titulo datum est de iurisdictione edictum vnum aduersus eos data populari actione qui id quod iurisdictionis perpetuæ causa propositum est corruerunt. Hoc titulo datur alterum aduersus eos qui in magistratu ius dixerunt iniuriose, vt eodem priuati iure vtantur, vt si præscriptionem iustam postulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, sed non habita ratione præscriptionis creditoribus suis, si hoc desiderauerint, satisfacere compellentur. Eadem equitas est in eo qui hoc idem postulauerit & impetrauerit ne debitores aduersus eum præscriptione vtentur. Ius nouum, ius iniquum dicitur hoc titulo quod non est omnino æquum, sed tamen æquum est hac ratione quod id esse æquum magistratus existimauerit.

III. SI QVIS IVS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT.

Proponitur & de iurisdictione aliud edictum hoc titulo aduersus eum qui

B

ius dicenti non obtemperat, id est iubenti rem auferri vel abduci, siue sit reus siue actor, nam & si actori forum quod sequi cogitur sit incompetens, in eo tamen ius dici reo in actorem potest ex mutua petitione. Coercetur vero inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res est, etiam si nihil interfit, etiam si non iure rem abduci vel auferri iubeat magistratus. Placeat autem valde vt iurisdictionem ita iusdicentem scribi *ἡ δὲ δίκη, siue ἡ ἀρὰ σὺμ- πλοκή.*

**IIII. DE IN IUS
VOCANDO.**

HAbuimus de magistratibus & de iurisdictione satis. Nunc sequitur quo ordine agatur apud magistratum. Initium fere agendi est vocatio in ius, id est si vocetur aduersarius ad eum qui iurisdictioni præest iuris experiundi gratia, id est vt de iure suo quisque decernat, postulata exceptione, & quodammodo intentata etiam vtraque, quo genere conceptio omnis futuri iudicij constituitur. Addi vero debuit hoc titulo, quod male nescio quis error transduxit in titulum sequentem, Et si quis eum vocauerit quem ex edicto non

non debuerit, namque hac de re edictum proponitur hoc titulo non sequenti.

**V. SI QVIS IN IUS VOCATVS
NON IERIT, SIVE QVIS EVM
VOCAVERIT QVEM EX
EDICTO NON DE-
BVERIT.**

IN ius vocati sequi protinus vocantem debent, aut satisfacere iudicio sisti: alioquin multantur pro iurisdictione iudicis.

**VI. IN IUS VOCATI VT
EANT AVT SATIS
VEL CAVTVM
DENT.**

IN ius vocati sequi protinus vocantem debent aut satisfacere vel cauere iudicio sisti. Satisfacere est fideiussorem dare non qualemcumque, sed idoneum & locupletem, nisi is qui vocatur sit ex necessariis personis, quæ oblato qualicumque fideiussore, si nihilominus ducantur in ius, eadē eis promittitur actio pœnalis quæ promissa est titulo De in ius vocando, vocatis sine permisso prætoris.

20 PARATITLA IN LIBR.

VII. NE QVIS EVM
QVI IN IVS VOCA-
BITVR VI EXI-
MAT.

HOc titulo coercetur is qui vim fecit
ne qui vocatus erat in ius sequeretur
duceretur, data actione petitori non in
id quod interest sed quanti ea res est, pec-
niali igitur, vt ex edicto Si qui ius dicen-
si non obtemperauerit.

VIII. QVI SATISDARE CO-
GANTVR VEL IVRATO
PROMITTANT VEL SVAE
PROMISSIONI
COMMITTAN-
TVR.

QVia dixit tit. vi. vt satis vel cautum
dent, consequenter necesse fuit ex-
plicare qui satisdant iudicio fisci fideiussore
dato locuplete vel qualicumque, & qui
caueant vel nuda repromissione vel iu-
rata, quod hic titulus absoluit. Repromittunt
rerum immobilium possessores vel respublic.
vt leg. 6. vt leg. non cau. iurato promittunt
clarissimi viri. Quae emcunque fideiussorem dant neces-
sariae

QVINQVAG. DIGEST. 21

fariae personae edicto comprehensae, quod
non satis habuit proponere tit. vi. sed ex-
ponit etiam isto plenius. Caeteri dant locu-
plerem fideiussorem, & quia haec distinctio
personarum obseruatur etiam in aliis cau-
tionibus l. j. De ripa mun. ideo hic titulus
omnium stipulationum pretoriarum com-
munis est, & in eo etiam agitur de stipula-
tione iudicatum solui & rem pupilli salua
fore & aliis plerisque.

IX. SI EX NOXALI CAU-
SA AGATVR QVEMAD-
MODVM CA-
VEATVR.

EST etiam hic titulus de cautione iudi-
catis fisci, quae domino seruum defende-
te noxali iudicio ita interponitur vt seruus
promittat dominus iudicio in eadem cau-
sa fisci.

X. DE EO PER QVEM FACTVM
ERIT QVOMINVS QVIS
IN IVDICIO
SISTAT.

HOc titulo qui dolo malo fecit quomi-
nus is qui cauerat iudicio fisci in die

locumque certum, eo die locove sifteret, in eum datur actio in id quod interest, quæ pro pœnali habetur, vt exponam 25. tit. 6.

XI. SI QVIS CAUTIONIBVS
IN IUDICIO SISTENDI
CAUSA FACTIS NON
OBTEMPERA-
VERIT.

HOc verò titulo demonstratur comiti pœnam stipulatione comprehensam aduersus promissorem qui deseruit promissionem iudicio sistendi causa factã, si modo non excedat duplum, hic enim est pœnæ modus legitimus in casibus certis. In incertis vero modis pœna datur prætoris arbitrio. At deserentem excusant certæ causæ quæ hoc titulo explicantur.

XII. DE FERIIS ET DILATIONIBVS ET DIVERSIS
TEMPORIBVS.

Deserentem promissionem iudicio sistendi causa factam & non venientem in ius excusant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudiciis ciuilibus, veluti feriæ messium aut vindemiarum. Excusant & dilationes petitæ per defensores, de quarum

rum diuersis temporibus titulus quod pollicetur non præstat magis quam quod libri primi titulus septimus de aliis modis soluendæ potestatis, & libri xxi. quartus de amissione instrumentorum, & lib. xxvi. sextus, vbi petantur tutores, & lib. xxviii. sextus, de eo qui coegit testari, & lib. xxxiii. duodecimus de veteranis, & xxxix. secundus de suggrundis.

XIII. DE EDENDO.

Nihil agis vocando aduersarium in ius & stipulando iudicio sisti, nisi edas etiam ei actionem & instrumenta litis, qua de re agitur hoc titulo simul ac de edendis rationibus ab argentario his ad quos eæ pertinent, quod iuris obseruatio decima satis diligenter enarrauit. Excusabitur ergo iure etiam desertor promissionis iudicio sisti, si non actionem ei litisque instrumenta is qui acturus est ediderit, id est si non ea patefecerit ei data etiam facultate describendi.

XIIII. DE PACTIS.

EXcusatur etiam defensor promissionis iudicio fisci si interim de retransegerit l. ij. §. Si quis caut. Transactio pactum est quod fit inter duos pluresve negotij aut litis decidendæ causa. Vel, pactum quo remittitur lis præsens aut futura. Ex quo intelligitur quam recte tractatui de cautionibus iudicio fisci sint adiuncti tituli de pactis & transactionibus. Transactio est species, Pactum genus, cuius definitio, vt sit duorum pluriumve idem placitum cõsensu, id est nihil nisi consensus, vt in definitione legati, donatio testamento relicta, id est non nisi testamento. Vel, cõuentio quæ placiti sine stetit, id est, quæ neque traditio ne neque stipulatione sumpsit effectũ: Vel Conuentio quæ vacat nomine & causa: Vel, Conuentio quæ in nudo pacti nomine stetit nec adsumpsit aliud propriũ. Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, sed non datur vel tollitur actio nisi confirmatum fit.

XV. DE TRANSACTIONIBVS.

Cohærentiam tituli & transactionis definitionem iam exposui superiori titulo vt sit pactio qua iater duos pluresve

res debita & incerta necdum finita componitur: siue, Remissio litis præsentis aut imminetis.

LIBER III. DIGESTORVM
TITVLVS I.

DE POSTVLANDO.

POST vocationẽ in ius & præstitam cautionem iudicio fisci, cũ ad prætoris, vel præsidis tribunal ventum est, postulat pro se quisque quod desiderat à magistratu, ideoque explicito tractatu de in ius vocando deque cautione iudicio fisci, recte datur titulus De postulãdo. Postulare igitur est pro tribunali petere per se vel per aduocatum, tutorem, curatorem, procuratorem, defensorem, non alibi, vt l. 4. §. hoc autem. De damn. infect. Allegare ia l. j. §. His igitur hoc tit. Et qui non possint pro se vel pro alio postulare, explicatur hoc titulo.

II. DE HIS QUI NOTANTVR INFAMIA.

Distum est superiore titulo infames pro omnib⁹ postulare nō posse, ideo, sequitur in hoc titulo infamium enumeratio, qui edicto prætoris notantur. Sed infamis generaliter si accipias, is est quem lex vel S. C. vel decretum principis vel edictū prætoris ex causa aliqua turpi notauit vt ignominiosum, quam pœnā Varro ita describit elegāter Tertia pœnā infamia, stans nexa in vulgi pectore, fluctuanti intonsa coma, sordido vestitu, ore seuro.

III. DE PROCURATORIBVS ET DEFENSORIBVS.

EX his qui pro aliis postulant, quique damnati famoso iudicio, nō laborant infamia, procuratores & defensores sunt, ideoque nō male hic titulus superioribus adnectitur. Procurator postulat pro actore eius mandato & rem in iudicium deducit, Defensor pro reo l. Si mater. §. hoc iure. De exc. rei iud. sed procurator est actoris & rei cum mandato. Defensor rei sine mandato l. 2 §. sin autē abfuerit C. de iur. prop. cal. Et ille satisfat de rato nisi constet de mandato, hic iudicatum solui etiam si constet de mandato, & de rato quoque nonnunquam.

QUINQVAG. DIGEST. 17 IIII. QVOD CVIVSVMQVE VNIERSITATIS NO- MINE VEL CON- TRA EAM AGATVR.

Procuratori & defensori similis est actor municipij vel collegij vel cuiuscūque vniuersitatis, qui & syndicus appellatur, nam & hic rem in iudicium deducit & postulat pro vniuersitate, qui tamē an vniuersitatis nomine constitui posset perinde ac singulorum, ne dubitaretur prator edixit & proconsul vel præses exemplo prætoris. Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel cōtra eam agatur, daturum se iudicium actori & in actorem vniuersitatis.

V. DE NEGOTIIS GESTIS.

Hic titulus est de volūtariis procuratoribus qui se litibus aut negotiis alienis, offerūt, hi de quibus actū est supra mādato dominorū cōstituuntur, quo ex contractu nascitur mutua actio mandati, vt vltro accēdēte aliquo ad negotia aliena: ex hoc quasi cōtractu est mutua actio negotiorū, vna directa, altera contraria De personis dēque re ipsa titulus magis est quam de

de actione, ut titulus de procuratoribus, sed tractatur magis de actione, qua de causa, ut arbitror, non extat alius titulus specialis, De actione negotiorum gestorum, cum tamen extet proprius de actione mandati, quia scilicet tituli de procuratoribus tractatus magis etiam est de personis deque mandato, quam de mandati actione.

VI. DE CALUMNIATORIBVS.

Perique ubi in ius vocarunt aliquem, ubi stipulati sunt in iure fisci, ubi postularunt in iure per se vel per alios quod desiderabant, mox iniqui & malitiosi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur, vel dum desistant ab incepto vel dum arguuntur, accepisse pecuniam aut decepti esse, ut per calumniam raperent aliquem in ius, hominis scilicet tantum vexandi causa, quod postremum hoc titulo vindicatur, ac praeterea qui ut sit calumniam intencat & comminatur forte meticulofo homini, ut is se ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator igitur in hoc titulo est, qui sciens prudensque per fraudem, litem aut controuersiam facit alteri, ut vexet eum vel ut ei aliquid

aliquid extorqueat, & de calumniatoribus, id est de his qui pecunia ut negotium facerent aut non facerent accepisse dicentur. l. pen.

LIB. III. DIGESTORVM
TIT. I. DE IN INTEGRVM RESTITUTIONIBVS.

In interpretatione edicti quo pro omnibus postulare prohibentur qui infamia notati nec in integrum restituti sunt, pollicitus est supra. l. j. de postul explicaturum se species & causas ex quibus pretor solet in integrum restitutionem dare, quod praestat hoc titulo, enumeratis omnibus speciebus, quas deinde singulis propriis titulis exequitur. Est autem in integrum restitutio, redintegrandae rei vel causae actio.

II. QVOD METVS CAUSA GESTVM ERIT.

Prima igitur species in integrum restitutionis, haec est, si quid metus causa gestum

stum sit, & concipitur titulus à primis verbis edicti, vt plerique alij infra, vt supra titulus, Quod cuiuscumque vniuersitatis: quogenere etiam actionis formula concipitur, vt cum per Si edictum inchoatur, & actio similiter: & omnino eadem plerumque edicti & actionis verba l. x. diles. §. vñ. dendi. De edict. vt difficilis non videatur olim fuisse conceptio formularum, cū in albo proposita erant edicta. Porro metus est demissio animi propter expectationem futuri mali, vel vt Labeo definit, timor maioris malitatis, pro quo Græci habent *μυγάδος καινοθεσίας*.

III. DE DOLO MALO.

Secunda species dandæ in integrum restitutionis hæc est, Si cui quis dolo malo suo obfuerit, cuius ordo expeditur per actionem de dolo, deficiente alia, est enim actio de dolo in priuatis iudiciis, quæ ex maleficiis originem ducunt, idem quod in criminibus stellionatis persecutio. Et dolo malus, ratio vafra decipiens alium, alio uomine vacans.

IIII. DE MINORIBVS
XXV. ANNIS.

Tertia

Tertia species restitutionis in integrum, quæ expeditur cognitione prætoris, datur lapsis ætatis infirmitate minoribus xxv. annis, ex omni causa. Hæc enim edicti pars generalis est, necessarius. De acquir. hered. Et ex ea executio fit celerior quam ex cæteris l. 2. De re iud.

V. DE CAPITIS MINVTIS.

Quarta datur his qui propter minimam capitis diminutionem debitoris actiones suas amiserunt, rescissa capitis diminutione, vt fit ex edicto de bonorum possessione contra tabulas, eorum etiam gratia qui capite minuti sunt. Capite minuitur qui in suo statu non manet, vt qui è libero fit seruus vel ex ciue peregrinus vel ex patrefam. filius familias: & interdum ex contrario qui ex filiofam. fit pater familias.

VI. EX QUIBVVS CAVSIS MA-
IORES XXV. ANNIS IN
INTEGRVM RESTI-
TVTIVR.

Quinta species & causa restitutionis in integrum est, absentia quælibet neces

necessaria vel probabilis, ne scilicet ea ab senti vel per absentem præsentem noceat, nam ex hac causa non tantum absentibus sed etiã in absentes datur restitutio in integrum, qui non defendebantur. Eis etiam si non defendebãtur vel aduersus eos qui in vinculis, seruitute hostiumve potestate fuerunt vel secum agendi potestatem non fecerunt, vel qui iniuri in ius vocari non potuerũt, vel quos magistratus audire noluerunt.

VII. DE ALIENATIONE IVDICII MUTANDI CAUSA FACTA.

Sexta causa restitutionis dandæ hæc est, si quis re alienata vel possessione dolo malo molestum aduersarium pro se subiecerit. nam & si perinde teneatur vindicatione aut in rem scripta aut missa actione ac si possideret, quia dolus pro possessione est, si tamẽ hac via nolit actor experiri de iure suo, ex hoc edicto in integrũ restituitur, vt tantum consequatur quantum eius interest alium aduersarium non habuisse, nimirum data actione huiusmodi, Quod fecisti ne tecũ illa actione ageretur. l. 24. §. vltim. Com. diuid. nec si fuerit duplex

plex actio, veluti Communi diuidendo aut familiæ eriscundæ, integrum erit ei qui alienauit ea actione amplius experiri, ipso enim iure repellitur, id est ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem transtulerit, si agat, repelletur exceptione, Quod alienata res sit iudicij mutandi causa l. vlt. hoc tit. Et recte interpretantur, iudicij futuri, nam præfens alienatione non mutatur.

VIII. DE RECEPTIS QUI ARBITRIUM RECEPERUNT VT SENTENTIAM DICANT.

AMagistratibus transit ad iudices, ac primum de iudicibus compromissariis sermonẽ instituit. Receptum est compromissum pecuniæ certæ. De receptis igitur, id est de compromissariis. Verum quia satis non est duos compromittere in aliquem, nisi & is consentiat arbitriumque recipiat quod deferatur communi receptorum, ideo subiicit, Qui arbitrium receperunt. Et quod sequitur, vt sententiam dicant, præcipuus est finis huius tituli, vt compellantur qui recepti sunt quisque in se arbitrium receperunt, officio suscepto

perfungi. Perfunguntur si dicant sententiam. Et sententiam vocat quæ non est per omnia sententia. I. quid ergo. §. ex compromisso. De his qui not. inf. Porro arbiter, ne quid præterea desideres, est disceptator electus est compromisso partium qui disceptandæ inter eos causæ officium in se recepit.

I. X. NAVTAE, CAUPONES,
STABULARII UT RECE-
PTA RESTI-
Tuant.

VT titulo de receptis qui arbitrium receperunt hic subderetur, quamvis alieno & quasi deserto loco, homonymia fecit: nam utroque agitur de actione de recepto. Sed illa est ex stipulatione, ista ex eo quod etiam sine stipulatione nautæ, caupones, stabularij saluum fore receperunt, quod negotij genus à deposito separatur propterea quod ex recepto custodiæ in plus tenetur illi, quam depositarij. Potuisset eadem ratione subici verus actio receptitia, in cuius locum cessit hodie actio constituta pecuniæ. Hæ actiones sunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. ult. de alia actione quasi ex maleficio; qua
idem

idem tenentur de damno quod in naui aut caupona aut stabulo factum est ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus vel viatoribus. Sed & seruorum suorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa quæ nascitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum aut viatorum venit.

DIGESTORVM PARS
SECVND A.

LIB. V. TIT. I. DE IVDICIIS
ET VBI QVISQVE AGERE
VEL CONVENIRI
DEBEAT.

Iudicibus compromissariis transit ad iudices ordinaris, id est qui ex ordine dantur à magistratibus, nam & qui dent iudices quique dentur hic titulus exequitur, & quod sit cuique forum competens, quo iure ordinario in eum iudex dari & accipi possit. Et est iudicium disceptatio quæ fit ab eo quem magistratus causæ disceptatorem partibus dedit. Vel ut arbitrium, officium est siue munus.

arbitri, ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus disceptandę rei causa datus. Sane Theophilo in §. quędam De act. titulus de iudiciis, quem citat, est titulus De officio iudicis. Et est iudicij initium litis contestatio, finis sententia siue ius, ex quo etiam nomen.

II. DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

A iudicibus transit etiam congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur, & quod actionum aliarum sunt vindicationes, aliarum conditiones, & rursus quę sunt vindicationes aliarum de vniuersitate, aliarum de rebus singulis, incipit à vindicationibus quę sunt de vniuersitate, id est à petitionibus hereditatis, nā actio quę hoc titulo proponitur est petitio hereditatis quę ex causa inofficiosi testamenti datur. l. 20 hoc tit. l. si quis filium C. eod. l. 3. C. De pet. heret. l. pen. infra De bonor. poss. con. tab. Quę titulo sequenti, petitio hereditaris quę ex aliis causis datur, veluti iniusti aut falsi aut irriti testamenti vel ex causa intestati. Et quę ex causa inofficiosi testamenti, ideo proprio titulo, quia pleraque propria habet, veluti vt datur is eum qui iusto

iusto titulo possidet, & vt rescissoria sit, & vt quasi vindictę persecutionem habeat l. 1 §. sed si putes. D. Si quid in fraud. pat. (qua de causa etiam accusatio appellatur) nec tamen communi titulo id est sequenti abstinetur ea, vt constat ex l. 7. & 32. Porro inofficiosum testamentum est quod liberis vel parentibus immerito exhereditatis non ex officio pietatis factum videtur, quia ex causa exhereditatis datur petitio hereditatis.

III. DE HEREDITATIS PETITIONE.

Post petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est vindicatio assis qui ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quę nunquam hereditatis fuerunt, vt pietas rei um venditarum & pecunię exactę à debitoribus, & ideo mixta est actio.

III. SI PARS HEREDITATIS PETATUR.

Superior titulus est de assis, hic de parte, nam & si pars hereditatis petatur, actio

nem daturum se prætor pollicetur. Dat vero prætor actiones tam suas quam ciuiles.

V. DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

Superiores actiones heredibus competunt, sequentes his qui non sunt heredes, sed similes heredibus, ut bonorum possessoribus hoc titulo, exceptis Carbonianis. l. 3. §. missum De Carb. ed. ex quo possessorii etiam actionibus nomen.

VI. DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE.

ET hoc titulo fideicommissariis, quibus ex S. C. Trebelliano restituta est hereditas, nam & hi heredes imitantur.

LIBER VI. TIT. I. DE REI VINDICATIONE.

Rest vindicationem hereditatis aut velut hereditatis subiicitur vindicatio rei singularis. Verbum, Rei, significat rei proprietatem. Rei vindicatio igitur est proprietatis

tis adfectio Rem vindicare, suam esse adferere. Et omnes vindicationes ex XII. tab. & vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso præsentis, vel in gleba quasi in fundo potius quam rei vel fundi, qua de causa secundum XII. rectius dicuntur in re vel in rem actiones, sicut vindicationes possessionis, id est interdicta uti possidetis vel utrubi, in ipsa possessione l. j. §. inter in fi. uti possid.

II. DE PUBLICIANA IN REM ACTIONE.

REI vindicatio ciuilis, de qua superiore titulo actum est, proprietario competit. Sed habet etiam rationem prætor eorum qui proprietariis similes sunt eisq; dat vindicationem non minus quam proprietariis, cuius generis sunt bonæ fidei possessores quibus amissa possessione datur Publiciana in re actio, à Publico prætor primum in edicto proposita, ficticia actio, sicut possessoria hereditatis petitio, & ut breuiter definiam, Publiciana actio est utilis siue prætoris vindicatio quæ amissa possessione datur ei qui à non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit necdum vsu cepit.

III. SI AGER VECTIGALIS ID
EST EMPHYTHEVTICARIVS
PETATVR.

Eiusdē generis sunt emphyteuticarij, nam & hī proprietarios imitantur eisque perinde ac proprietariis prætor accommodat in rem actionem, quæ actio vectigalis siue de fundo vectigali dicitur alijs locis, & his fere verbis proposita à prætore est, si ager vectigalis petatur, causa cognita iudicium dabo. Hoc titulo adiecta est interpretatio, ne quis acciperet agrum vectigalem pro stipendiario aut tributario sicut in alijs auctoribus: nam in iure ager vectigalis semper est ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius, que dominus in perpetuum vel in plures annos transtulit in alium ea lege vt id melius cultiusque redderet constituta pensione certa, & nomen à culturæ subtiliore parte, infusione.

LIBER VII. TIT. I. DE
VSFRVCTV ET QVEM-
ADMODVM QVIS
VTATVR FRVA-
TVR.

Post

Rostvindicationes rerum corporalium, quæ non possessori dantur, quia dicitur est de vindicationibus rerū incorporealiū, d est seruitutum quæ etiam possessori dantur, & seruitutes aliæ sunt personarum, aliæ rerum, incipit à seruitutibus personarum, id est quibus prædia personis seruiunt. ex his est vsufructus qui definitur statim initio tituli, & quibus in rebus quibusque modis constituatur, & fructuarij ius omne, &, vt in tituli inscriptione additur, quemadmodum vtatur fruatur: nam admodum dirigimus fructuarij ius magis quam ad qualitatem vtendi l. 9. in fi.

II. DE VSFRVCTV AD-
CRESCENDO.

Persequitur quem cepit tractatum de vsufructu, datque specialē titulum de vsufructu ad crescendo. De dominio ad crescendo agitur in titulis De heredib. instit. & De acquirend. hered. & De leg. & fid. Est autem ius ad crescendo, ius retinendæ vel nanciscendæ partis eius qui non concurrat vel qui concurrere desit. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non con-

currit, id est ius legati integrum nec deminutum concursu alterius, tam in proprietate quam in usufructu locum habet. Ius nanciscendæ partis eius qui concurrere desit, quod propius videtur esse ius ad crescendi in usufructu tantum. Sed & illa accommodari potest in usufructu. nam cum usus fructus quotidie constituatur & legitur, retineo potius quam nanciscor partem eius qui hodie non cõcurrit: licet concurrerit heri, igitur utrobique ius ascrescendi est ius retinendæ partis eius qui non cõcurrit. Vel, ius legati integrum nec deminutum per collegatarij concursum. Vel, ius nõ decrescendi: id enim dicitur ad crescere quod decresceret cõcurrente altero. Et recte vulgo interpretantur ad crescit, id est non minuitur vel non decrescit: nam & contra, non minuitur, id est ad crescit l. 10. De leg. 3. Est & alia differentia quod fructuario ad crescat etiam amittenti partem suam, non proprietarij. Perpetuam additur tertia ex specie l. j. §. j. in qua proculdubio Iulianus à Celso dissentit.

III. QUANDO DIES VSVSFRUCTVS LEGATI CEDAT.

Et & in cessione legati longe alia ratio usufructus quam proprietatis, nam

nam usus fructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis iure veteri à morte testatoris, iure nouo ex apertis tabulis, iure nouissimo vt iure veteri. Diem legati cedere cum dicimus, significamus post eum diem moriente legatario, legatum transmitti in hæredem eius. Potuit addi, vel usus, vt titul. seq. quod non potuit præcedenti.

III. QVIBVS MODIS VSVSFRUCTVS VEL VSVS AMITTITVR.

V Sufructus amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non vt cessione in iure, dominijs acquisitione: quibus tamen omnibus modis proprietates non amittitur.

V. DE VSVSFRUCTV EARVM RERVM QVÆ VSV CONSUMVNTVR VEL MINVNTVR.

Hoc titulo ostenditur nullam esse rem quæ non cedat in usufructus legatum vel stipulationem, vt l. usufructu Ad leg.

leg Fal. nam ex S. C. remedio cautionis etiam earum rerum quarum abusus est, non vsusfructus constituitur.

V I. SI VSVSFRVCTVS PETĒ-
TVR VEL AD ALIVM
PERTINERE NE-
GETVR.

HOc titulo de vsufructu duæ propo-
nuntur actiones, Confessoria quæ ei
competit qui sibi vsufructum adserit, Et
contraria negatiua, quæ domino qui ne-
gat rem suam alij per vsufr. seruiret. De
proprietate nulla prodita est contraria ac-
tio negatoria. vtraque est in rem actio
sed confessoria sola, vsufruct. vindicatio.

V II. DE OPERIS SER-
VORVM.

Vsufructum imitantur operæ seruo-
rum, & ab eo quoque absunt, distan-
que plurimum. nec enim amittuntur qui-
bus modis vsufructus amitti solet, capitis
deminutione, non vtendo, morte, & amit-
tuntur vsucapione serui, qua tamen vsu-
fructus non amittitur, & indiuiduæ sunt,
vsufructus diuiduus, & cedunt ex die pe-
titionis, non vt vsufructus ex die aditæ
hereditatis. Non igitur per omnia vsufruc-
tæ imitantur: idemque dici de operis
quorumcunque animalium quid vetat, ve-
luti

luti vecturis iumentorum?

V III. DE VSV ET HA-
BITATIONE.

EXposita est vna seruitus personarum,
vsufructus: hoc titulo explicatur al-
tera, vsus: hæc indiuidua, illa diuidua, qua
ratione forsitam operæ seruorum, quæ &
indiuiduæ sunt, ad vsu magis quam ad
vsufructum accedunt l. 5. §. tit. prox. nam
fructus qui in eis esse dicitur non talis est
qualis qui in vsufructu, quia non ex per-
sona spectatur eius cui debetur, sed ex per-
sona eius in cuius operis consistit, cuius ge-
neris opinor etiam esse fructum constitu-
tum sine vsu, vt l. 1. §. vlt. hoc tit. seq. Vsū
quoque imitatur habitatio, nisi quod ca-
pitis minutione & non vtendo non amit-
titur, & ex re ipsa quæ habitationem de-
bet etiam spectatur magis quam ex per-
sona cui debetur, vt operæ seruorum, vt
fructus siue vsu.

X. VSVSFRVCTVARIVS QVEM-
ADMODVM CAVEAT.

Hic titulus communis est vsui & vsufructui & similibus quæ retulimus supra, vt

vt caueat qui hæc iura habet se vsurum
boni viri arbitrato & amisso vel finito iu-
re suo possessionem domino restitutum.
Cautio prætoria.

LIBER VIII. TIT. I. DE
SERVITVTIBVS.

SERVITVTIBVS per-
sonarum transit ad seruitutes
prædiorum, quæ intelligun-
tur semper quoties seruitutū
nomē simpliciter vsurpatur,
ea sunt iura quibus prædia alia aliis sub-
iiciuntur. Vel, cōditiones quibus ius vnus
predij minuitur, augetur alterius. Vel iura
quæ quis in alieno prædio prædij sui nomi-
ne imposita habet. Et quibus modis con-
stituuntur hoc titulo declaratur.

II. DE SERVITVTIBVS PRÆ-
DIORVM VRBANORVM.

PRÆdia alia sunt urbana, alia rustica,
quæ distingui inuicem qualitate & ge-
nere vsus, vt familiam & supellestem po-
tius quam loco verius est. Urbanorum ser-
uitu

QVINQVAG. DIGEST. 47
uitutes quæque sunt earum propria, hoc
titulo explicantur.

III. DE SERVITVTIBVS PRÆ-
DIORVM RYSTICORVM.

QVæ vero sunt propria seruitutum ru-
sticarum & earum species, differen-
tiæ, iura hoc titulo continentur. Et nōnun-
quam personis eas non prædiis concedi vt
iter, quod cum dicitur ius transeundi l. pa-
ter de ser. leg. l. damnas. §. j. De vsufr. leg.
vt pecoris ad aquam appulsus l. 4. vt aquæ
ductus l. 37.

III. COMMVNIA PRÆDIO-
RVM TAM VRBANORVM
QVAM RYSTICO-
RVM.

QVæ communia tam urbanorum præ-
diorum quam rusticorum, & seruitu-
tum eorum sunt, explicantur hoc titulo, e-
xempli gratia, vt seruitutem acquirere
non possit nisi qui prædium habet, vt duo-
rum prædiorum dominus vnum tradendo
possit alterum alterius seruum facere, vt
qui partem prædij tradit non possit serui-
tutem imponere, vt eadem seruitus pluri-
bus separatim cedi possit, vt legari per-
dam

48 PARATITLA IN LIBR.
damnationem qualiscumque seruitus
possit.

V. SI SERUITVS VINDICETVR
VEL AD ALIVM PERTINE-
RE NEGETVR.

VT de vsufructu, ita de iure prædio-
rum duæ actiones sunt, Confessoria,
id est vindicatio seruitutis, & Negatoria
quæ seruitutem negat, libertatem adserit.
Legitimæ actiones l. scientum. de operis
nouinuntiatione. Et aliæ figuræ verborum
confessoria, veluti ius esse ædes altius tol-
lere iure naturali, vt ipsa negatoria, aliæ
vi & verbis confessoria, veluti ius esse æ-
des altius tollere iure impositio, vel ire æ-
gere. Rursus aliæ negatoria figura verbo-
rum, vt ipsæ confessoria, veluti non est ius
altius tollere, aliæ negatoria tam verbis
quam potestate, veluti ius non esse ire æ-
gere.

VI. QVEMADMODVM SERVITV-
TES AMITTVNTVR.

Sed non etiam quibus modis vsufru-
ctus interit & seruitutes, nam confu-
sione tantum intereunt, id est adquisitio-
ne domini vtriusque prædij, & non vtren-
do, siue vsucapione libertatis, & cessione.
LIBER

LIBER IX. TITVL I. SI
QVADRVPEP AVPERIEM FE-
CISSE DICATVR.

VINDICATIONIBVS
actiones noxales subiectæ
sunt non male. nam & hæc
sicut vindicationes domi-
ni. s. solis dantur iure dire-
cto, itemque aduersus do-
minos, vt plerisque videatur hæc earum
formula inserta verba, Propter illum ser-
uum tuum aut propter quadrupedem il-
lam tuam l. pen. De nox. act. & sicut vindi-
catur, ita acturo iudicio noxali datur ac-
tio ad exhibendum l. 3. §. si quis noxali l.
De eo §. sæpius. Ad exhib. cum & noxium
ducturus fo-sitan actor & habiturus sit. Et
hoc titulo primum proponitur de paupe-
rit quadrupedum actio noxalis ex XII. ta-
bul. id est de damno dato sine iniuria (nec
enim animal rationis expers, iniuriam fe-
cisse videtur) cuius ex formula hæc verba
sunt in l. j. §. Cum arietes. Aut noxam sacri-
re aut in noxam dedere oportere. In no-
xam dedere est animal tradere viuum.
Morte enim extinguitur actio noxalis. &
inde l. 7. De nox. act. Si noxius viuat. No-
xam sacrire est damnum soluere, damnum.

præstare, vt ad x i i. Seruius Sulpitius interpretatur.

II. AD LEGEM AQUILIAM.

Titulus, superior est de damno sine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam domino actio ex x i i. tabul. l. quæcunquæ De obligat. & actionib. Hodie est ex lege Aquilia. Civilis vtraque l. si heres institutus §. j. Ad S. C. Treb. & noxalis etiam ex delicto feruorum. Primum caput legis Aquiliæ est de occiso homine vel pecude. Tertium de vsto, fracto, rupto. Secundum quod in desuetudinem abiit videtur fuisse de quavis alia ratione damni dati, etiam si non fuerit lesa res nostra, sed intercepta nobis forte utilitas quædam, vt aduersus piscatorem socium à Plinio proditum est libro i x. naturalis historiæ, qui Anthiam conciliatorem capturæ & ducem, ceperat, eum is in macello agnitus esset à socio cuius iniuria erat, damni dati editam formulam condemnatumque, estimata lite x. libris. Constat enim socium socio teneri lege Aquilia l. 47 Pro soc.

III. DE HIS QUI EFFVDERINT. VEL DEFECERINT.

Dam

Damni dati species vna grauius hoc titulo coeretur, quam soleant cætera damna ex superiore. nam si quid qua vulgo iter fit vel consistitur deiectum vel effusum sit ex quo damnum datum sit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde deiectum vel effusum est, in duplum datur actio etiam si ipse non deiecerit vel effuderit atque etiam si inficiatus non erit, cum ex superiore non teneatur nisi qui damnum fecerit ipse nec in duplum nisi inficiator. Si liber homo ex ea re occisus vel si ei nocitum sit, est etiam ex hoc titulo grauior actio quam ex superiore, & popularis: & antequam damnum datum sit æque popularis est in eum actio qui quid positum habet cuius casus nocere cui potest. & ex vtraque causa actio noxalis. Denique post titulum generalem de actione legis Aquiliæ, specialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ. Sic appellatur l. 5. Cum autem, quia in factum prætoriam quæ hæc proponitur, accommodata est ad legem Aquiliam, & in iure frequens est vt legis Aquiliæ actio dicatur etiam quæ eam legem accommodata est siue civilis siue prætoriam in factum.

IIII. DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

D 2

Post noxales actiones de pauperie & de damno, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus, (fuisset enim immensum atque etiā alienū omnes enumerare) quarum definitionem tradit l. j. dū ait, quarum actionum vis hæc & c. ut Cicero definitionem legis, dū ait legis hanc esse vim, scitū & iussum in omnes, Et magistratus, dum ait, magistratus hanc esse vim ut præsit præscribatque recta & utilia & coniuncta cum legibus. Vis autem earum actionum hæc est ne multetur dominus ultra deditorem noxæ, si dedere malit: quæ facultas ei lege xii. tab. tribuitur.

LIB. X. TIT. I. FINIVM

REGVNDORVM.

Vr vindicationibus subiectæ sint actiones noxales dixi iā supra. Cur modo subiiciantur mixtæ actiones, dicere necesse non habeo, id enim satis nomen ipsum admonet, quod significat esse eas tam pro rei vindicatione quā in personam. Ex his prima est actio Finium regundorum quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id est ut Græci interpretantur

tur *νεπι σπον ιδουρτορ*. nā inest huic actioni etiā petitio rei. & hoc est quod ait l. 3. C. eod hanc actionem coherere proprietatis cōtrouersia, & Apuleius, in causa finali de proprietate contendit.

II. FAMILIAR ERCSICVNDÆ.

Secūda actio mixta est actio familiar erciscundæ siue iudicium diuisionis quod redditur inter coheredes similesve personas. Familia nomine significatur res vel pecunia hereditaria, nam hereditas non potest diuidi l. 8. de rei vind. & nomina ipso iure sunt diuisa inter coheredes. Erciscundæ est diuidendæ, ut Erciscundi Stoici Seruio in 111. Æneid. mediæ sententiæ auctores & quasi diuisores. tantundem potest Ciendæ & Ciscundæ verbum, ut non aberrari fortè si in Erciscundæ diuiserim er & Ciscundæ ut Festus & Donatus erctū & citū. erctū pro hereditate, citū pro diuisione. nam & glossis antiquis, Ciendæ *διαιρησις*. Et er es vel eredita, scribitur interdum Flo. ut erus in titulo Ad legem Aquiliam, & illo Turpilij loco, Ignoscere istis solent ne eis minores noxias, erum si forte quas galiolas vini tangō.

Tertia actio mista est Communi diuidūdo, simillima superiori, vt societas hereditati simillima & maxime gemina est. Vtraque mista, duplex, legitima, bonę fidei, perpetua, quasi ex contractu, de diuisione, & idem in vtraque officium iudicis, & redditur hæc etiam inter coheredes, sicut inter alios quoscumque socios. Sed hoc plus est in actione familiarę circiscūdę, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non est de re vna, & non iteratur nisi ex magna causa hanc verò Gręci Rhetores vocant τὸ εἰς ἀκτικτῶν ἀίρωσι.

III. AD EXHIBENDVM.

Mistis actionibus adiungitur actio ad exhibendum, quia & si in personam fit non etiam pro rei vindicatione, est tamen propter rei vindicationem, agitur enim primum vt res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Pręparatoria igitur est vindicationis, vindicatio directę & principalis actio: neque tamen notat personā, sed rem: nec enim intendit verbi gratia L. Titium dare oportere, sed in rem exhibendā generaliter concipitur, & inde insolita appella-

appellatio, Ad exhibendum, quia in rem scribitur, quę vel tantundem valet ac si diceres De exhibēdo, vt ad legem Iuliam, id est de lege Iulia, Ad municipales, id est de municipalibus.

LIB. XI. TIT. I. DE INTERROGATIONIBVS IN
IURE FACIENDIS
ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS.

PLERVMQVE euenit vt qui alias nos alia actione tenebatur, ex responso suo obligetur suo nomine insolidū, vt si interrogatus an seruus suus esset, an quadrupes sua esset, prætore falso responderit suam non esse l. j. §. interdū. Si quadr. paup. sec. dic. qui quidē § statim coniungēdus est cum l. 7. huius tit. quę est ex eodē libro vt intelligatur econuerso cum qui alias nec noxali iudicio tenebatur, teneri, Si responderit suā pecudem vel suam seruum esse, quę ita vera sunt, si serui alienius, non si liberi hominis nomine responderit. l. 13. &

14. hoc tit. Sunt & pleraque alia in hoc titulo de noxalibus actionibus: vt sane videatur hic postremus liber secundæ partis, quasi supplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vsque tractata sunt, eoque fit, quâ tum opinor, vt tituli huius libri non sint certa lege colligati inuicem, quia scilicet non eundem omnes tractatum respiciunt, sed hic, verbi gratia, tractati de noxalibus actionibus, sequens tractatû de missis, tertius legem Aquiliam. Porro quæ ex responso datur actio, interrogatoria dicitur actio, vt quæ ex confesso in eum qui vltro confessus est de intentione actoris, confessoria, neutra est propria actio quædam, interrogatoria sane quasi ex contractu datur pro quo pulsabitur is qui respondit. l. de ætate §. qui interrogatus hoc titulo vt quæ in eum datur qui se debitoris heredem esse respondit, est interrogatoria actio. Si certum petetur, quæ in eum qui seruum suum esse, in interrogatoria noxalis, quæ in eum qui prædium suum esse vel se possidere aut non possidere, actio damni infecti vel missio in possessionem, nã ex his fere causis dantur in iure interrogationes sicut ante iudiciû acceptum intentio actoris formandæ & instruendæ causa, quod non ita fit in iudiciis in rem l. in speciali. De rei vind. l. cogi.

C. de

C. de petit. hered. & desit etiam hodie fieri in ceteris omnibus. In iure id est, vt Græci hoc loco interpretantur, idem significat, in iudicio, vt & in tractatu de cautione in iudicio sisti. Sed augetur significatio l. 4. hoc tit. vt idem fit si quis alio loco quâ pro tribunali interrogetur.

II. DE QUIBUS REBUS AD
EUNDEM IUDICEM
EAT VR.

Hic titulus respicit ad duplices & mistas actiones, vt vnum iudicem habeant, sicut mutue petitiones l. 1. De iudic. Potest etiam accommodari ad noxales, nã quæcumque pluribus vel in plures competunt de eis plerumque omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent dominium serui vel vnum dominum, alter vsum fructum l. cognitio. l. si pariter De lib. cau. vel si plures tutelæ teneantur l. 5. Carbit. tut. si certum putetur plures rei. No 99 Quintilianus 111. Priuata iudicia sæpe vnum iudicem habere solent, nec aliæ species erunt, etiam si vnus à duobus duntaxat eandem rem atque ex eadẽ causa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus, quod accidere in hereditariis litibus interim scimus, quia quamuis in multis per

D 5

58 PARATITLA IN LIBR.
sonis, causa tamen vna est, nisi condicio
personarum quaestiones variauerit.

III. DE SERVO COR-
RUPTO.

Hic verò titulus respicit ad legē Aquiliā, quādoquidem specialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ siue in factum iure prætorio comparata ad exemplū legis Aquiliæ, vt de actione de deiectis & effusis diximus supra, & longe quidē grauior quam soleat esse directa, nā etiā in confidentē in duplū l. 5. §. hęc actio hoc tit & famosa est actio l. nec quicquam D. pro soc. l. 6. De obs. par. præst. quia personale dolum malum notat: & præterea non tantum de corrupto, sed etiam de recepto, & sub diuisione proponitur hoc modo, Quod seruum meum receperis aut corruperis, vt, ope aut consilio, nam alterutrum probare sufficit.

IIII. DE FUGI-
TIVIS.

Post gñalē titulum de seruo corrupto, notantur duę spēs corrupendorum seruorū, si suaserit fugere, si alea ludere l. 26. De

De Iniuriis, & ex priori specie de fugitiuis additur, eū qui recepit & celauit fugitiuum, teneri furti, quod vtiq̄ue verū est & si obtentu togæ, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abscondendi causa, ex superiore titulo tenetur. Si recepit & requisitum celauit lucrificandi animo, furti. Additur etiam S. C. De requirendis fugitiuis.

V. DE ALEATORIBVS.

Ad posteriorem speciē corrupendi a seruis iungitur in susceptorem aleatorum poena, vt supra in susceptorem fugitiuorum, & item actio in eum qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, & alia in eum qui alea vicerit. Alea est tesseratū, talorum vel scriptorum ludis, turricula, fritillus.

VI. SI MENSOR FALSVM MO-
DVM DIXERIT.

Hunc vero dicam respicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhiberi plerumque agrimenfor solet l. 8. fin reg. l. j. in pr. l. 3. §. idem Pomp. hoc tit. & si fallum modum renunciauerit, ex hoc dicto tenetur in id quod interest.

60 PARATITLA IN LIBR.
VII. DE RELIGIOSIS ET
SUMPTIBVS FVNERVM
ET VT FVNVS
DVCCERE LI-
CEAT.

Hic titulus respicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu proditum est de locis religiosis non esse in rem actionē l. in rem §. i. l. que religiosis De rei vindic. Hoc vero titulo definitur quæ fiat loca religiosa qui faciant locum religiosum, & qua actione teneatur qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quæ inuitatur actionem negotiorum gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funeraverit, nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestō. ū, alias similis tantum negotiorum gestorum actioni funerariæ, quia negotium quod quis pro defuncto gessit, funerando eum suis sumptibus, eius non fuit cum is moreretur. Quod additur in hoc titulo ut si quis ducere liceat, non tam pertinet ad actionem in factum, qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum ossave mortui in eū locū quo ius inferendi fuit quā ad editum D. Severi quod proponitur l. 38.

QUINQVAG. DIGEST. CI
VIII. DE MORTVO INFER-
RENDO ET SEPUL-
CHRO AEDIFI-
CANDO.

Licet, ut diximus, de locis religiosis nō sit in rem actio, est tamē interdictum prohibitorium de mortuo inferendū quod veluti proprietatis causam continet l. siue persona §. tit. prox. l. 2. §. que dā. De interd. atque etiam de loco nondū religioso competit. Actio in factū de qua diximus superiore titulo, ei datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, alio inferre coactus est. Hoc interdictum ei qui statim vult in locū suum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitoriū, de sepulchro ædificando vel reficiendo, quasi proprietatis causam continet: quia domino loci solummodo competit.

DIGESTORVM PARS
TERTIA.

LIB. XII. TIT. I. DE REBVS
CREDITIS SI CERTVM
PETETVR ET DE
CONDICTIONE.

Vindicationib⁹ tráfit ad cō-
 dictiones è quib⁹ duæ hoc ti-
 tulo pponuntur. Vna est certi
 cōdictio q̄ datur ī eū cui res
 vel pecunia certa credita est,
 id est q̄ corp⁹ vel quātitatem certā debet.
 Nō adiicitur, qua ex causa. In eū igitur qui
 rē vel pecuniā certā debet quacūq; ex cau-
 sa, proinde generalis nō specialis certi cō-
 dictio, quæ in hoc titulo dicitur, Actio si
 certū petetur de rebus creditis, vel De reb⁹
 creditis si certū petetur (nihil enim refert
 hoc an illo modo traduxeris verba) vt in
 Codice Theodōsij specialis actio Si certū
 petetur de chirographis, & alia, Si certum
 petetur de suffragiis, qua orationis forma
 significatur actio à primis verbis edicti, Si
 certum petetur, proposita vel sub titulo: De
 rebus creditis vel sub titulo De chirogra-
 phis vel sub titulo De suffragiis. Distincta
 enim erāt edicta titulis. Altera est Cōdictio
 ex mutuo de qua præcipue hoc titulo tra-
 ctatur (nā & creditum proprie est mutuū)
 & his verbis significatur, ET DE CON-
 DITIONE. Quāuis enim omnis for-
 mula qua intēdīm⁹ dari oportere, cōdictio
 sit, ea tamen qua ex mutui causa inten-
 dimus dari oportere, hoc proprio signa-
 ta nomine est, vt refertur in Institutioni-
 bus

bus statim initio tituli, Quibus modis re
 conf. obl. & §. item is cui De obligat. quæ
 quasi ex con. & Græci definiunt condi-
 ctionē τὸν ἀπατητικὸν τὸν ὀφειλόμενόν διὰ τὴν
 Muruum autem est creditum quantitatis
 daræ ea lege vt eadem ipsa quantitas red-
 datur in genere non in specie eadem. Non
 est illud omittendum sub hoc titulo edidi-
 xisse prætorem de commodato & pignore
 separatim, quia & crediti appellatione hi
 contractus contineantur (est enim creditū
 omnis actus, quem alienam fidem sequuti
 institimus (non tamen continentur actio-
 ne Si certum petetur, id est certi condic-
 tione, quia nemo rem suam condicit & con-
 dictio plerumque in iure formula illa est,
 Si paret dare oportere, quæ latius nonnun-
 quam pro qualibet actione in personam.
 Pignoratitia igitur & commodati & depo-
 siti conditiones nō sunt, quia possessionē
 naturalem reuocant l. videamus §. si poss.
 De vsur. id est non dari sed restitui oportere
 intendunt. Sed neque ex horum contra-
 ctuum causa condic-
 tio competit, quam ob
 rem, meo iudicio, prætor hoc edicto eos se-
 parauit à ceteris, sub hac tamen exceptio-
 ne, nisi dolo malo vel depositum vel com-
 modatum vel pignus inficiaretur qui ac-
 cepisset l. 4. §. res hoc tit. l. si quis inficiatus
 §. vlti

§ vltim. Depof. Denique ex his intelligimus hoc titulo proponi nobis duas conditiones tantum, non etiam, vt quidam existimant, comprehendi eo vniuersam partem tertiam Digestorum, nec sane vlli sunt tituli tales in Digestis.

II. DE IURE IURANDO SI-
VE VOLUNTARIO SI-
VE NECESSARIO
SIVE IUDICIALI.

Quia ius iurandum frequentius datur de pecuniis creditis vt non male dicitur à Laberio emplastrum æris alieni: ideo post titulum de condictione ex mutuo hic datur Et est ius iurandum, vt Aristoteles definit, *κατὰ δέσας παραλήψεως χάρις αὐ ἀπέδαντο*, vt Clemens Alexandrinus, *ἠμολογία ἡθελοεπιτιμῆ μὴ προσπαραλήψεως δέσας*, vt Cicero, affirmatio sancta, & eius genera tria Iudiciale quod à iudice deferretur. Voluntarium, quod à parte deferretur in iudicio vel extra iudicium. Necessarium quod pars cui delatum est refert delatori. Hæ tres appellationes Triboniani, esse videntur.

III.

III. DE IN LITEM
IURANDO.

Ius iurandum in litem est quod à iudice deferretur actori eius rei quæ in iudicium deducta est æstimandæ causa, & deferretur plerumque ob dolum vel cõtumaciam aduersarij, ne in potestate eius sit per fraudem ab inuito domino rem iusto pretio comparare. Actori enim iurato licet facere pretium etiam iniustum, nec in omnibus iudiciis passim, sed vt lex prætoræ aut princeps iudici permiserit.

III. DE CONDICTIONE
CAUSA DATA CAUSA
NON SECUTA.

Condictio ex mutuo, vt dixi, traxit ad se tractarum de iure iurando: Nunc ordine persequitur alias condictionum species. Propositæ hoc titulo appellatio hæc est, *Causa data causa non secuta*, sumpta à verbis legis, vt per eam repetantur scilicet causa data, id est sub causa vt est scriptum l. pen. hoc tit. quod Græci, *ἐπὶ τῆσιν ἐθήκῃσι* si ea causa secuta non sit: *Causa do*, quod do vt Romam eas *Causa non sequitur* si non Romam eas, eadẽ dicitur etiam con-

E

dictio ob causam vel conditio ob rem dari re non secuta, similis conditioni ex mutuo, vel potius conditio ex promutuo, quid enim aliud est quod ob rem datur quam prorogatio siue datio in antecedentum? Omnis autem prorogatio promutuum.

V. DE CONDICTIONE OB TUR-
PEM VEL INIUSTAM
CAUSAM.

Superior titulus est de conditione ob causam honestam, ut detur omnimodo causa non secuta, ut non detur causa secuta. Hic vero titulus est de conditione ob turpem causam, ut detur etiam causa secuta si solius accipientis turpitudine versetur, ut non detur si solius dantis vel si utriusque. Est & de conditione ob iniustam causam. In hac, causa pro principio accipitur ut si quid detur ex stipulatione per vim extorta. In illa pro fine, ut si quid detur ut contingat aliquid quod sit contra bonos mores.

VI. DE CONDICTIONE
INDEBITI.

Condi

Conditio quoque in debiti est ex pro mutuo, nam & indebiti solutio, quasi mutui datio l. 3. §. is quoque De obliga. & act. Sed non datur nisi ei qui per errorem soluit.

VII. DE CONDICTIONE
SINE CAUSA.

Concurrit hæc conditio cum superioribus, & nonnunquam sola competat, ut in specie l. 2. si fullo amissis vestimentis domino ex locato conventus pretium soluerit, nam nec indebitum per errorem dedit, nec sub causa nec ex iniusta causa, & vestimentis à domino repertis, fulloni sola superest conditio sine causa, quod iam videtur nulla fuisse causa dandi, quod & addi opinor posse ad speciem promutuo l. sed adde §. Si quis cum Locati.

LIB. XIII. TIT. I. DE
CONDICTIONE PUR-
TIVÆ.

Domino non datur conditio nisi ex causa furtiva, quod odio furum introductum est, quia in rem vel ad exhibendum non

tenentur vt fures sed vt possessores l. 12. C. De fur. Condiçione vt fures, atque ideo re precepta in ea non distinguitur fuerit res peritura apud dominum necne, sicut nec in actione Quod metus causa & interdico Vnde vi & Quod vi aut clam, quæ tamen distinctio in alijs actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiã permissum est condicere prædoni, & coniugi qui quæ ve res amouit in matrimonio vel diuortij causa, & inficiatori, & generaliter cuilibet ex iniusta causa possidenti quasi proximo furi. Cætere condiçiones non dominis dantur, videlicet si agatur certi, non si agatur incerti. Hæc soli domino, æque si agatur certi, non si incerti.

II. DE CONDICTIONE EX LEGE.

Condiçio ex lege competit si lex quæ obligationem introduxit non ediderit aliud genus actionis, vt condiçio ex lege Iulia. l. dotale l. si vero & seq. Solut. mat. Condiçio ex lege Cincia. l. 21. De donat.

III. DE CONDICTIONE TRITICARIA.

Longe alia ratio condiçionis Triticariæ & condiçionis certi licet descendat

dat vtraque ex eadem causa nam per condiçionem Triticariam petuntur omnes res certæ vel incertæ, præter pecuniam numeratam. Per condiçionem certi id est. Si certum petetur, res omnes certæ & pecunia numerata, non res incorporales sive incertæ nam est actio restricta, id est seruit in ea iudex scripturæ contractus & petition, actoris, sui arbitrij impos. Triticaria arbitraria est, quia æstimet in ea iudex rem arbitrio suo quæ petitur habita ratione loci & temporis. Datur ergo eius rei quæ petitur æstimandæ causa, porro æstimationem recipiunt res omnes, præter pecuniam numeratam, nam æstimat ipsa res ceteras, nõ æstimatur, aut saltem non indiget æstimato: e, cum sit eius æstimatio constans & certa, ea re pecunia numerata in condiçionem triticariam non cadit. Ceteræ res omnes cadunt quæ pondere vel mensura constant mobiles vel immobiles, corporales vel incorporales, & fundi siue proprietates debeatur forte ex testamento vel ex stipulatione siue emphyteusis, & res etiam sua ex causis quibus rem suam dominus condicere potest, quod ita enumeratis varijs generibus rerum Vlpianus exequitur l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res complecteretur condiçio quæ nomen à

tritico habet. Sed inditum est nomen tale casu quodam, vt Stephanus Græcus interpretis ait, quia in antiqua formula huiusce conditionis, quoties scilicet sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mētio, propterea quod qui hanc actionem sibi dari prius postulauerat fortē ei res erat de æstimando tritico, & ne quis me hoc adfingere putet, & quod etiam sit notatu valde dignum (necdum enim sciebamus quæ appellatio quæve actio hæc esset) apponam ipsa Græcorū verba ἰσχυρὸς ἀπὸ φαιδὸς Στίφανος ἐν ταῖς ἀρχαῖς γραφαῖς δὲ λέγειται τριτικίαι, ἐπαθὴ ἐν τῇ κατὰ τὸ πάλαι πολιτικῶν ἀντὶ φόρου, τρίτικε ἐνικητορικῆ. ὁ δὲ λέγει τὸν ἄξιον τῆ παλαιῶν φόρου καὶ τὸ πρὸ αὐτῶν ἵνα τὴν ἀρχὴν ἐτοπίζη παρὰ τὸ νομισματικὸν γίγνοιτο τῶν τιμῶν ἄξιον οὖν, τυχὸν ἐν ἀρχῇ τῶν ἀξίων οὖν τῶ ἀπὸ φόρου κατὰ τὴν παλαιὰν παρὰ τὸ νομισματικὸν καὶ πρὸς τὸ τοῦτο φαίνεται τυπικῶς τῶν τριτικίαι καὶ ἀποδικτικῆ.

IIII. DE EO QUOD CERTO LOCO DARI OPORTET.

Ingitur conditionis arbitrariæ, alia conditio arbitraria ex mutuo etiam vel ex stipula

stipulatione vel ex testamento vel ex constituto, qua scilicet quod certo loco dari debuit alio loco petitur facta commemoratione eius loci quo dari debuit. In hac cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariam, quia in triticaria æstimatur quanti res fuerit eo die vel loco quo dari debuit. In hac vero æstimatur quanti interfit eo die vel loco dari quo dari debuit, & cadit etiam in nummos id quod interest.

V. DE PECVNIA CONSTITVTA.

Tradita est ratio superiore titulo quod id quod deberur alio die vel loco petitur rectè quam quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quid egerit cum debitore vt alio die vel loco constitueret se soluturum. nam vt Labeo dicebat, propter has potissimum pecunias quæ nõdum peti possunt, puta moram iniiciente die vel loco, constituta inducta sunt l. 3. §. vlt. l. 4. & 5. hoc tit. Fiant consensu nudo non verbis, nec tamen pacta sunt nuda, sed cõtractus, quia recepta imitantur quæ fuere contractus, è quibus actio receptitia, sicut ex his actio constitutoria, nam nec alia ratione

precarium numeratur inter contractus l. cōtractus De reg. iur. quam quod sit simile commodato, fiunt etiam constituta pro alio. Et breuiter constitutum est conuentio, qua quis respondet citra stipulationem soluturum sed quod ipse vel alius debet, quo genere priorem obligationem non nouari constat. l. 3. §. in eum De adm. rer. ciuil.

VI. COMMODATI VEL
CONTRA.

Dictum est de cōditionibus quę aliud nomen non habent strictis aut arbitrariis, quęque vel ex contractibus dantur vt cōdictio certi, cōdictio triticaria, cōdictio ex mutuo, cōdictio ex stipulatione, vel ex bono & æquo quasi ex mutuo, vt cōdictio indebiti, Ob rem dati, Sine causa vel ex lege, vt de qua actum titulo secundo, vel odio reorum, vt cōdictio furtiua. Ab hoc titulo incipit tractare de cōditionibus aliis maxime bonę fidei quę ex contractibus nascuntur & quę propriū nomen habent siue dari oportere intendatur siue præstari, restitui, reddi, vel alio modo, nec enim omnibus actionibus vna est formula semper, Dare aut facere oportere

tere. §. i. Insti. de act. ac primū de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum est quasi mutuum ad vsum, vt retro mutuum quasi commodatum ad abusum: nam promiscua siue communia hæc nomina sunt, Commodatum & Mutuum. l. Item legato §. i. De leg. 3. l. quę sitū §. si quis eodem De instr. leg. & vt Græcis *χρησται* vtrumq; contractum demonstrat, ita & Latinis commodare l. i. C. Th. Quod iussu, quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vitur præstare l. vltim. C. quod cum eo & c. Vel, commodatū est conuentio qua res gratis vtenda datur ad tempus finem modūve certum, ea lege vt eadem ipsa reddatur. Verbum gratis, separat à locatione. Verbum ad tempus à precario. Verba, ea lege, à mutuo, quę etiam si non addideris, perfecta definitio est, nam & aliis separatur à mutuo satis. Directa cōmodati actio est quę datur ei qui commodauit rei suę recipientiæ causa qua ex causa non est cōdictio certi nisi quid dolo malo admissum sit, vt dixi huius partis titul. i. Contraria est quę datur ei qui commodatum accepit variis ex causis, quę hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius cōsuletur, qua ex re etiā

condictio competit. Directa siue recte inde nomē quod principalis sit. domino enim cōpetit an possessori. Contraria quod quasi ex opposito respiciat directā siue agatur vltro siue contra, & in iure cōtrarietationes his articulis significātur cōtra, ex diuerso ex cōtrario l. 2. l. vlt. De negot. gest. l. si pignori. Fam. etc. vt actio negatoria, quæ & cōtrariā dicitur, hoc articulo Contra in §. æque. De act. Vltro autem moueri dicuntur si sine directa moneantur: vt d. l. si pignori l. feruus meus Mand. l. sed an vltro De neg. gest. l. si is qui rem De fur. nec nec tamen ideo minus cōtrariā appellantur.

VII. DE PIGNERATITIA ACTIONE VEL CONTRA.

DE pignore etiā nō est cōdictio, si directo agatur, nisi quid dolo admissum sit, sed si contrario iudicio agatur, concurrat sanē cum eo cōdictio. Pignus est cōuentio qua quid supponitur vel deponitur propter alterius obligationis fidem & adimplendæ rei debitæ vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino. i. debitori redditur actio soluta omni pecunia, directa est actio. Quæ creditori, cōtraria, si for

te

te necessarias impēsas fecerit in rem pigneratam vel si debitor rem alienā dederit pignori, vel ex alia iusta causa.

LIBER XIII. TIT. I. DE EXERCITORIA ACTIONE.

OEPIT quidem tractare de actionibus quæ ex singulis contractibus nascuntur, sed priusquam progrediamur vltius, vult se absoluerē his quæ ex aliorum cōtractibus in nos instituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex nostro contractu. Et ex illis prima quæ datur exercitoria actio est, qua insolidū tenetur exercitor nauis ex contractu magistri quem nauis imposuit, vel ex contractu eius quē magister ab exercitore præpositus imposuit, & eius tantum rei nomine in quam imposuit. Seruanda enim est lex præpositionis. Hęc actio accessoria est sed cōueniri etiā exercitor potest directa condictioe quasi ex suo contractu §. vlti. Inst. quod cum eo, &c. Exercitor est nauclerus qui nauē exercet. Magister veluti institor exercitoris, Græcè *ναυκλῆρος*.

I I.

II. DE LEGERODIA DE IACTV.

Institutus de nautis sermo titulo superiore, impulit conditores iuris subdere leges nauticas, & eam maxime quæ vult iacturam factam laborante naue sarciri omnium contributione quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maxime quod pessint eo nomine agere vectores cum magistro navis, & consequenter cum exercituro. Leges nauticas dicimus, quas Rodij condiderunt quorum disciplinam naualem & vt Strabo loquitur *ἑρωςπιαν* admirabilem omnes populi libenter etiam Romanus sequebatur.

III. DE INSTITORIA
ACTIONS.

Exercitoria nomen habet ab eo qui præposuit, quia non potuit a magistro formati elegans. Institoria ab eo qui præpositus est tabernæ scilicet aut mensæ aut cuilibet alij negotiationi, ex cuius contractu habito eius rei gratia cui præpositus est perinde obligatur in solidum is qui præposuit atque exercitor navis ex contractu magistri. Sed hic etiã ex negotio quod gessit magister magistri, quod non est similiter admissum in eo qui institorem præposuit. Cæterum

Cæterum vtriusque actionis eadem est ratio, quia is qui contrahit cum magistro vel cum institore fidem eius qui proposuit sequi videtur, sed aliquando maior in magistro propter nauigandi necessitatem, quamobrem ex vtraque causa etiam demino quasi principali reo condici posse verum est.

III. DE TRIBVTORIA
ACTIONS.

Exercitoria & institoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum vel alienorum seruorum qui nec bona fide seruiebant nobis. Tributoria non nisi bona fide seruiebant, & illæ quia præposuimus naui aut tabernæ mercique nostræ, hæc veræ cum non præposuimus, & in merce peculiari scilicet non nostra, hæc sola ratione quod scientibus nobis & patientibus vel volentibus negocietur in ea filiusfam. vel seruus proprietate noster aut vsu aut fructu, vel liber homo aut seruus alienus quem bona fide possidemus & præterea ille nos in solidum obligant, hæc mercem peculiarem quodque eo nomine receptum est partitur si quid etiam nobis debeatur inter nos & creditores mercis, si ne

ne privilegio deductionis, quod tamen actione de peculio nobis seruari solet, vel potius hæc actio iniquam partitionem emendat. nam ex hoc edicto res ita geritur. Postulacibus creditoribus mercis, dominus cui etiam seruus debet aliquid, distribuit mercem peculiarem inter se & creditores pro rata portione. hoc enim edicto domino distributio permittitur: permittitur in quam non iniungitur. nam si dominus hanc molestiam subire nolit, a prætore datur arbiter mercibus distribuendis l. 7. hoc tit. Cæterum si dominus susceperit distribuendam mercem officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, integrum sibi forte debitum deducens vel plus sibi quam ferat ratio debiti sui quamque creditoribus attribuens, hac actione ad æquam distributionem reuocatur. nec enim scientia solidum huic actioni subiicit, sed dolo, id est iniqua diuisio l. 3. §. pen. & ult. l. 4. l. 5. in pr. l. 7. l. 8. ult. hoc titulo l. 3. Quam ex fac. tur. §. introduxit. Instat quod cum eo & c. Denique actio tributoria, correctio est iniquæ distributionis mercium peculiarium a patre vel domino factæ dolo malo inter se & alios mercium creditores, in quibus filiusfamilias vel seruus negotiabat, sciens eo Etiam illud ad horum titulum,

discrimina destinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus, etiam si contractum sit cum institore mercis peculiaris, id est quem seruus præposuit qui sciens domino negotiatur in ea, ex titulo de Institoria actione dominus non tenetur si contractum sit cum eo quem institor præposuit. Item quod ex hoc titulo etiam si volente domino seruus in merce peculiaris negotiatus sit, non tenetur dominus insolidum, sed fert partem debiti sui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur insolidum si volente domino nauem exercuerit, propter utilitatem nauigantium, idem in filio & similibus.

V. QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR.

Verba edicti hæc sunt, quæ ex negotio gesto cum filiofamilias vel seruo nostro dominij aut vsus aut vsusfructu iure vel cum libero homine aut seruo alieno quem bona fide seruorum numero habemus, non etiam, ut ex edicto de exercitoria & de institoria actione, cum libero homine vel seruo alieno qui nobis bona fide non seruit, dantur in nos actiones tres. De peculio, De in rem verso, Quod iustus in ser-

uum non datur actio, In filiumfam. est actio in solidum, sed emancipatione soluitur obligatio quia capite minuitur, restituitur utilis ex edicto de capite minutis in solidum nisi causa cognita æquum prætori videatur in id tantum restitui quod facere potest. Finge, Postulari actionem eius rei nomine quam filius famil. gessit statim atque per emancipationem propriam familiam habere cœpit: importuna petitio est nisi eius temporis nomine quod fuit ante emancipationem ea moderetur pro modo facultatum eius. possint esse nullæ, possint esse tenues, vt si peculium emancipato non concesserit pater, vel si peculium & nihil præterea. Solebat concedi aliquid l. vt liberis in fin. C. de collat. l. 2 & vlt. C. de emanc. lib. Ceterum eius temporis: quod est post emancipationem directa & in solidum actio est licet negotium ceperit ante emancipationem l. 4 §. 1. l. 11. De tut. & rat. dist. Eadem vero æquitas interuenit si filiusfam. morte patris sui iuris effectus ex modica parte institutus vel exheredatus sit vel si paterna hereditate abstinuerit, item si alias sui iuris effectus sit, veluti sacerdotio vel dignitate, vel deportatione patris, quibus modis in eum actio perseuerat eadem nec necessaria est restitutio in

inte

integrum, quia capite non minuitur, item si in adoptionem datus sit, deinde pater adoptiuus decesserit sic lego l. 2. nec enim recidit in potestatem patris naturalis, sed remanere intelligitur in familia adoptiuil. vtrum de bon. poss. contra tab. licet sui iuris effectus. Ex diuerso iisdem casibus actio filio dabitur quam pater omisit quantum in ipso fuit l. 17. §. vlt. De iniuriis & hæc pertinent ad interpretationem edicti quod primum sub hoc titulo propositum est.

VI. DE S. C. MACEDONIANO.

ALias edicti partes earumve diffusio-
rem tractationem differt tantisper,
dum priori parti quam exposuimus superiore titulo de eo quod filijfam. contraxerunt vt sui iuris effecti in quantum facere possunt condemnentur, adiciat exceptionem creditæ pecuniæ, qua ex causa nec si postea sui iuris effecti sint vllatenus exiguntur. quod Senatus introduxit odio Macedonis sceneratoris cui mos erat filiisfamil. credere tacito scenore, sub tunica, vt dicitur, & sinu, & similia quicunque taba nomina se scarentur, in perniciem parentum simul ac liberorum. Seneca quodam loco, quasdam pecunias de quibus ius creditori non dicitur, deberi, sed non exigi, harum numero sunt pecuniæ creditæ si-

F

liisfamil quare eleganter Vlp.in l. 3. crede-
re filiofam esse perdere.

LIBER XV. TIT. I. DE
PECVLIO.

ER SEQUITVR modo
alias edicti partes quod
proposuerat superioris li-
bri titulo quinto, & de
peculio in actione in pri-
mis. qua tenemur ex ne-
gotio gesto à seruo vel fi-

liosfam. vel aliis personis quas enumera-
uimus eodem titulo si ignorantibus no-
bis negotiari sint in merce peculiari vel
etiam si scientibus nobis extra mercem
negotium aliquod gesserint. nam si in
merce peculiari negotiari sint scientibus
nobis, didicimus iam ante propter neces-
sitate commerciorum receptum esse vt
vltra peculium teneamur, deducta tantum
ex merce peculiari contingente nobis por-
tione, non integra debiti quantitate, vt pla-
ne sit hac ratione separanda actio de pe-
culio ab actione de peculiari merce, quæ
tributoria dicitur. In hac non deducitur
omne id quod domino debetur naturali-
ter, in illa, qua de agitur hoc titulo, totum deducit

deducitur. Quinimo peculium ita defini-
tur, naturale patrimonium filiofamil. vel
seruo aut quasi seruo suo à patre vel do-
mino seorsim à suis rationibus constitu-
tum, deducto inde si quid patri vel domi-
no vel subiectis ei personis naturaliter de-
betur. Et contra naturam peculij est si le-
getur non deducto ære dominico l. 6. §. j.
De pec. leg.

II. QUANDO DE PECVLIO
ACTIO ANNALIS EST.

PERpetua est actio de peculio quamdiu
peculium manet Annuæ, extincto pecu-
lio, ita tamen vt non ex die quo peculium
extinctum est annus numeretur, sed ex
quo agi potuit, vt in specie l. j. §. annus hoc
tit. & l. 1. De tut. & rat. dist. Extinguitur si
seruus fiat liber vel filiusfã. sui iuris, vel si
seruus alienetur, vel si finiatur vsus aut v-
susfructus serui. Extinguitur etiam ademi-
ptione & nuda voluntate patris vel domi-
ni, licet non constitutur nuda voluntate.
Sed si ademit dolo malo, perpetua est, si si-
ne dolo extinguitur etiam omnimodo a-
ctio de peculio.

III. DE IN REM VERSO.

ACTio de in re verso adiectio est actio
Annis de peculio, vel si nõ est de peculio

actio competit de in rem verso cum id quod filiusfam. vel seruus gessit redactum est in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita si filius principaliter gerens negotium patris eaque mente ut patrem sibi obligaret locupletiolem cum fecerit: ex hac eam causa patrem obligat sibi naturaliter & hæc obligatio imputatur in peculium, ex quo efficitur si suppetat actio de peculio inesse etiam ei de in rem verso, vel hanc solam superesse si illa deficiat. Quod si suum principaliter negotium gerens filius locupletiolem patrem fecerit, non est de in rem verso actio vel adiectio vlla: quæ nec pater filio obligatur eo nomine.

III. QVOD IVSSV.

Quæ ratione exercitoria & institoria, eadem & quod iussu actio siue de iussu, ut scriptum est l. vlt. in solidum datur, sed non ex contractu liberorum hominum qui nobis bona fide aut conditionis cuiusdam in re non seruiunt, non ex contractu seruorum alienorum, licet ex horum etiam contractu illæ competant. Enimvero condici ei qui iussit potest etiam si sciens cum liberis hominibus non institoribus suis contrahi iusserit l. vltim. Pro socio, ut non sit mirum si etiam condici ei potest qui cum subiectis iuri

iuri suo personis contrahi iussit, quive institorem aut magistrum nauis præposuit. Cæteræ actiones honorariæ, Tributoria, De peculio, De in rem verso, non competunt in solidum, nec ex earum causa condici potest.

LIB. XVI. TIT. I. AD

S. C. VELLEIANVM.

D. S. C. Macedonianum diximus supra ex Seneca quasdam pecunias deberi non exigi, & ex harum numero esse datas filiis fam contra S. C. Macedonianum. Videtur non longo spatio sequi hic titulus, ut his adnectat etiam datas mulieribus contra S. C. Velleianum alij credituris scilicet vel ab eo qui alij crediturus erat, quo genere pro alio videtur intercedere. Sed & qualiscunque alia intercessio sit, ei S. C. occurrit, ne mulieres teneat. Intercessio est quoquo modo recipiat alienam obligationem veterem aut nouam. Et S. C. quidem Macedonianum factum est in pœnam creditorum, Velleianum in gratiam mulierum, & illud lōge seuerius. Ex duobus enim reis stipulandi, si vnus scierit alter nescierit, ex causa S. C. Macedonianum vnus scientia

alteri nocet, & creditor effectu ipso ius cre-
diti amittit, & Macedoniana exceptio non
parit conditionem indebiti, & Macedonia
no filius. renuntiare nō potest, quod tam-
en omne longe aliter se habet ex S. C.
Velleiano.

II. DE COMPENSATIONIBVS.

EX eodē numero sunt pecuniæ, quibus
obstat cōpensatio: nam & ipso iure cō-
stat eā fieri ex omni causa, & parere cōdi-
tionē indebiti. Compensatio est per æris
sui computationem ab æte alieno libera-
tio.

III. DEPOSITI VEL CONTRA.

Redit ad eam quā instituerat de singu-
lis contractibus recensionem actio-
nū, & quib⁹ cœperat cōmodato scilicet &
pignori depositū adnectit simile negotiū in
eo quod ex huius etiā causa condictio non
cōpetit, nisi ex inficiatione quæ proxima
fuit, ut non abs re nominatim admo-
neamur & depositi & cōmodati fideiussorē
accipi posse l. 1. De fideiuss. & liberatio-
nē rectē legari ei qui depositi tenetur vel
cōmodati vel pigneratitia vel condictione
furtiua

furtiua l. 8. §. ult. De lib. legat. quia scilicet
videbatur res nostra proprie nō deberi nobis
quā viadicare possumus, & quā dari o-
portere nō intēdimus rectē nisi furis odio.
Depositum est conuentio gratis custodiē-
dæ rei quæ traditur sub fide restituendi. Et
directa actio, quæ datur ei qui tradidit Cō-
traria, quæ ei qui custodiam recipit, & ex
causa contrariæ non nego quin possit esse
condictio.

LIB. XVII. TIT. I. MAN-

DATI VEL CONTRA.

QUOD à mādati actionibus
nouū librū ordiatur, laudo.
nā eę ex cōsensu, superio-
res ex re ipsa initium obli-
gationi præbēt. Ex harum
causa condictio cōpetit, non
ex illarum: & eiusdē conditionis sunt quæ
sequuntur, Pro socio, Empti venditi, Loca-
ti conducti. nā & ex consensu nascuntur &
concurrit cum eis condictio. Cohærent di-
gestæque sunt omnia arte mirabili, nec tā
ingenio Triboniani, quā Iuliani, Hermo-
geniani & veterum prudētum, quorum ille
vestigia secutus est, & qui aliam desiderāt
vel cōminiscuntur artē, ne quā illi sunt in-

epitissimi & imperitissimi: nã neq; quid ars
fit sciūt neque artem Digestorum aut prin-
cipia certa iuris vlla perceperunt vnquã,
suaues tamen ad ridendi materiam. Porro
mandatum est conuentio qua roganti fi-
des datur procurandi aliquid sine merce-
de Et directa actio domino negotij datur,
contraria procuratori.

II. PRO SOCIO.

Actio pro socio ex vtroque latere est
directa, non ex vno directa, ex altero
cõtraria vt superiores, quia res communis
est omnium æquo iure & pari, nec potior
vnus socij ratio quam alterius & nominis
ratio ex formula, Quod pro socio commu-
niterve gestum est l. 6 §. si post hoc tit. in
qua disiunctio pro subdisiunctione accipi-
tur, quandoquidem de communiter gesto
separata actio non est, & ad hanc formu-
lam respicit etiam differentia societatis &
communiter gesti exposita l. 1 & seq. hoc
tit. Societas est contractus qui ex consensu
duorum pluriũve communionem inducit
inter eos. Vel Communio pro indiuiso, cõ-
sensu contracta, vel, Communio cõsen-
sio inter aliquos. Vel, Damni & lucri ex
cõsensu facta communicatio honesta &
iusta.

iusta. Addo, honesta & iusta, vt excludam
societatem flagitiosæ rei, & leoninam, vel
quam aliam communitatem iniustam. Per
agitur solo consensu, & quod ait l. 4. re. &
verbis, re. i. tacito consensu rebus in com-
mune collatis, verbis. i. expresso consensu
sine stipulatione, vt Gaius interpretatur
in Institutionibus. Re & verbis duo sunt
genera contrahēdi inter præsentēs, & ideo
mox additur d. l. 4. vel inter absentes cõri
societatem posse, quod etiam fit duobus
modis, per nuntium i. epistola viua, vel per
epistolã. i. nuntio tacito. Quid enim episto-
la? Tacitus nuntius, inquit Epictetus. Non
notabo discrimina quæ sint iudicio socie-
tatis cum actione communi diuidendo,
quæ mista est & non famosa, atque etiam
quasi ex contractu, hæc mera personalis,
famosa, & ex contractu tantum, quia co-
gnosci cetera possunt ex l. j. Com. diu. & l.
43. hoc tit.

LIBER XVIII. TIT. I. DE
CONTRAHENDA EMPTIONE ET
DE PACTIS INTER EMPTO-
REM ET VENDITOREM
COMPOSITIS ET QUAE RES
VENIRE NON POSSUNT.

Dongior tractatus de em-
ptione & venditione pro-
prium librum huic cōtra-
ctui dicauit, qui etiā cum
videtur nimitū excrefcere
& superari materia, reie-

ctæ sunt actiones ex empto vendito in li-
brū sequentē. Emptio est conuentio nuda
qua id agitur vt rei tradēdæ dominium in
accipientē transeat dato certo pretio. Cō-
trahitur enim consensu solo intercedente
re & pretio. Nec si id agatur, ne dominium
transeat, emptio vēditio intelligitur l. pe. §.
vlt. quamuis etiam cōsistat in re aliena. Et
vero pacta possunt adijci varia, quæ tamē
quam interit ex continenti an ex interual-
lo adijciantur, & emptioni detrahant an
adijciant, hoc titulo explicatur. Item enu-
merantur res quarum commercium non
est, veluti venena mala, seruus qui est in
fuga, ea quæ ædibus iuncta sunt, ædes sa-
cræ & quæ in vsu publico sunt.

II. DE IN DIEM ADDI- CTIONE.

IN diē additio pactio vna est emptiois
vēditionis qua res penes emptorē col-
locatur hac lege nisi quis intra diē certum
supra

supra adiecerit, quæ in auctiori⁹ haste fre-
quens est: & additionis quoque verbū au-
ctionibus tantum proprie cōuenit. Detra-
cta hac pactio, post additionem adie-
ctio non admittitur, nisi favore fisci intra
legitima tempora.

III. DE LEGE COM- MISSORIA.

LEx commissoria est alia pactio emptio
nis & vēditionis, qua id agitur vt si in
diē statutum emptor pretium nō s. luerit,
& venditor rē venisse nolit, res nec vendi-
ta nec alienata sit, hæc pactio veteribus fi-
ducia dicebatur cū fac ebant nexum mā-
cipiumq; Lex hodie dicitur cōmuni nemi-
ne omnibus pactionibus quæ legem con-
tractui dant, & commissoria quod qui in
eā committit, in vniuersam venditionem
cōmittat, si quidē vel vēditor totā vendi-
tionem haberi pro infecta. Lex est pactio
quæ contractui adijcitur ex continenti.

IIII. DE HEREDITATE VEL ACTIONE VENDITA.

Non solū res corporales emi & venire
possunt, sed etiā res incorporales, vt
here

hereditas vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditū intelligatur quidque alterum alteri ex hac causa præstare oporteat & stipulationes, emptæ ac venditæ hereditatis hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus veditis moris nõ est. Item vendita hereditate nõ tenetur venditor de euictione, sed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor præstare non debet. Et hæc igitur cum sint propria in his rebus, nõ mirum si proprius sit eis titulus adsignatus.

V. DE RESCINDENDA VENTIONE ET QUANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE.

Rescinditur venditio sententia magistrat⁹ si res fisco obligata minore pretio veniat quã debita summa quamve res ipsa sit, debitore offerente summa integrã. l. penul. hoc tit. l. 3. C. De iur. fis. vel ipso iure lege adiecta, in ipso contractu veluti lege commissoria. Rescinditur etiam ipso iure si postea cõtrario consensu ab ea discedatur, quod vtique licet si res integra, id est si neque res secuta neque pretium solutum sit, nam si res non sit integra, mutuus consensus

consensus nihil facit nisi omnia restituantur in pristinum statum.

VI. DE PERICULO ET COMMODO REI VENDITAE.

IN hoc titulo ostenditur cuius sit periculum vel comodū rei venditæ emptoris an venditoris, qua in re frequentiores definitiones ea sunt, Post perfectam ventionem omne rei periculum & comodū ad emptorẽ pertinere præter periculū euictionis, Ante perfectã ventionem pertinere ad venditorẽ, & rursus, post morã ad venditorẽ, ante moram ad emptorem Et periculi nomine triplicem casum significamus, Si res pereat, si deterior fiat, si euincatur: qui omnes interdum respiciunt vnum, emptorem puta vel venditorẽ, interdum hic emptorem, ille venditorẽ: vt si pendente conditione res intereat, hic casus respicit venditorẽ, si deterior fiat, emptorem.

VII. DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATUR VEL CONTRA.

P Actiones hoc titulo enarrantur quę in seruatorum venditionibus adici solent, vna hæc est, vt seruus exportetur, id est, vt ne ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, quod Dioni, Eliano & Demostheni est vendere *ἐκ ἐξαρῶν*, qua ex causa si legi non pareatur vel seruus in fiscum redigitur vel venditori in eum manus iniectio est. Altera est, vt manumittatur, quā si non expleat emptor, representatur libertas Cōstitutione Marci & Commodi vel huic cōtraria, ne manumittatur, quę pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas comperat. Hærent ex legis seruis venditis magis quam emptoribus dicuntur.

LIB. XIX. TIT. I. DE

ACTIONIBVS EM-
PTI ET VEN-
DITI.

V societatis, cui cōtractui statim adiuncta est emptio venditio, ita empti & venditi actiones ciuiles, vtro citroque directę sunt, & empti datur emptori, vendi

QUINQVAG. DIGEST. 95
diti venditori. Quid in vtramque deducatur, hic titulus copiosissime declarat.

II. LOCATI CONDVCTI.

L Ocatio conductio est negotium *ἀντι-
ρῆσιν* emptioni & vditioni, quia proximum & simile adeo vt emptiois vditionis & pretij verbo promiscue vtamur etiam in locatione, conductione & mercede. Et est locatio conductio, conuentio nuda fruendi faciendive aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruendum vel faciendum. Conductor, qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori, vtraque directa.

III. DE AESTIMATORIA.

C ontractus etiam de quo agitur hoc titulo similis est emptioni & venditioni, quia id agitur vt rem vendā & aestimationem quam indicasti soluam, aut si non possim vendere vt eandem ipsam restituam, sed possim nec vendere nec restituere, nempe mihi retinere, & aestimationē soluere, quo genere ipse videbor misse. Sed non est huic contractui proprium nomen sicut locationi quod etiam vt diximus

mus emptioni simile negotium est, ideoque nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc contractu datur, sed actio præscriptis verbis, quæ tamen propriam nata est æstimatorie appellationem quod sit de re quæ æstima: a vendenda data est.

IIII. DE RERVM PER-
MUTATIONE.

ET permutationem quoque nemo ambigit simile negotium esse emptioni & venditioni, adeo ut promiscue utamur permutandi verbo in emptione & emendi in permutatione, quod non tamē ita fit in locatione, nam utimur quidē in ea emendi & vendendi verbo, sed non contra. At permutatione contrahitur emptio nudo consensu. Et est permutatio contractus quo res datur ut alia res accipiarur. Vel negotium quod ita geritur, Do ut des. Vel rerū dominij mutatio inuicem facta. Ex eo non est propria quædam actio, sed præscriptis verbis, ut ex superiore, quia nec proprium permutationis nomen, cum omnis pene contractus consistat veluti permutatione quadam. Qua propter ut Aristoteles medium arrogantiae dicit carere nomine, licet alio loco scribat veritatem esse mediū arro

arrogantiæ, propterea quod veritatis nomen latius patet, ita recte dicemus negotium do ut des carere nomine, licet permutatio appelletur.

V. DE PRAESCRIPTIS VER-
BIS ET IN FACTVM
ACTIONIBVS.

Speciales dedit titulos de actione præscriptis verbis æstimatoria & de ea quæ ex permutatione oritur, quia ex his duabus causis actio præscriptis verbis bonæ fidei est, ex ceteris stricta. Hic igitur titulus est potissimum de ceteris actionibus præscriptis verbis quæ sunt strictæ. Et ut rem ipsam definiamus summam, actio præscriptis verbis est actio in factum civilis quæ nascitur ex contractibus qui non appellantur proprio nomine. Vel, conditio incerti quæ datur ex contractibus incertis, quales multi proponuntur in hoc titulo. Civilis actio dicitur quæ tamē non directa sed utilis est, id est comparata ad exemplum directarum quæ ex his contractibus sunt qui suo nomine designantur. Et conditio incerti, quia id quod interest persequitur, & præscriptis verbis quasi τὸ πρῶτον ἀσφαλιστῶν ἐπιτόκιον, ut Græci interpre-

tantur, recte, quia ex conventionibus tantum datur quæ scilicet alio nomine non appellantur, similes tamen sunt civilibus quæ suum nomen habent, & in factum, quia quod nomine non possint exprimere negotium, id rei gestæ enarratione declarant citra formulæ solemnitatem vllam l. cum mota C. De transact. l. i. C. De reuoc. iis quæ in fraudem credit Nec tamen omnis actio in factum, vt præscriptis verbis, non in factum civiles accommodatæ legi Aquiliæ, vel alij, non in factum prætoris, quæ significantur posteriori parte huius rubricæ, *Et in factum actionibus*, quæ nõ ex contractibus dantur sicut præscriptis verbis, sed ex multis aliis variisque causis.

DIGESTORVM PARS

QVARTA.

LIB. XX. TIT. I. DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS ET QUALITER EA CONTRAHANTVR ET DE PACTIS EORVM.

Expositis

Xpositis ordine omnibus ferè actionibus quæ ex cõtractibus nascuntur, resumit ex eis contractibus aliquos, vt quædam quæ restabant exequatur ad eoidem cõtractus pertinentia, ac primum quidem pignus, vt pigneratitiis actionibus expositis superiori parte, adiungat hypothecariam: nam hic sane liber ad hypothecariam actionem proprie pertinet, Si patet cõuenisse, vt eo res mihi pignori esset nec solutam mihi esse pecuniam, neque res restituatur aut pecunia solvatur, condemnata cum iudex hæc fere est hypothecaria formula, quæ & pigneraticia dicitur & Quasi Seruiana & utilis Seruiana & utilis actio & Seruiana. Alia igitur est pigneraticia bonæ fidei & in personam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & è contrario creditori in debitorem, si quid habeat quod debitori pignoris causa reputare possit, de quibus actum est tertia parte Digestorum. Alia est pigneraticia arbitraria & in rem, quæ creditori cõpetit in quemlibet possessorem, & quæ frequentius hypothecaria dicitur, & ne quis vel hanc quereretur non debuisset dissociari ab illa, vel debuisset, Iustinianº scri-

bit neque hanc multum ab illa distare, neque abhorrere illius vicinitatē. Esse enim aliam abj amulam, quæ verba statim sic inte precatur, ambabus circa easdem res pene idem studium esse, in Constitutionibus de auctoritate Digestorum, namque rem petunt ambæ pignori obligatam, sed pignerat cia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus proprie est contractus quo res aliqua traditur creditori propter crediti restituendi fidem. Hypotheca est pactio nuda qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus ergo re contrahitur, Hypotheca pacto nudo. Et duo sunt denique genera pignoris, quorum vno possessio transfertur in creditorem, altero non item, & de utroque recuperando, si forte hypothecæ possessionem nactus sit creditor, soluta omni pecunia pignoratitiæ actiones sunt, De utroque vindicatio, hypothecaria formula. Pacta autem eorum varia exponuntur hoc titulo, vt creditor fructus pignori percipiat vsurarum loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichresis, vt creditori pignus vendere liceat cessante debitore, vt iure emptoris creditor pignus possideat iusto pretio si ad diem pecunia soluta non sit, & alia quedam.

II. IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL HYPOTHECA
TACITE CONTRAHITVR.

Hypotheca vel manifestaria vel tacita est, quia per pactum contrahitur, & pactum etiam tacito consensu fit, itēque inter absentes, qua de causa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter absentes contrahitur recte l. 23. supra tit. prox. Et tacite quidem, id est silentio & iusta præsumptione hypotheca in hic causis contrahitur, in pecunia credita ob restitutionem ædificij, namque eo nomine tacite intelligitur ædificij creditori esse pignori. Et in conductionibus prædiorum urbanorum vel rusticorum, nam pro mercede ædium innecta & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori esse videntur. In pignore autem quod re cōtrahitur etiam tacite pactioes inducuntur, veluti tacita antichresis si ager detur pignori, & nihil dicatur de vsuris fortis vel fructibus pignoris. l. 8. & pignore dato transactionis nomine ex causa tutelæ, factæ cum herede pupilli, tacite videtur conuenisse, vt si forte rescinderetur ea transactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obliga-

102 PARATITLA IN LIBR.
tum esset. l. vlt.

II I. QVAE RES PIGNORI
VEL HYPOTHECAE DATAE
OBLIGARI NON
POSSUNT.

E Numerantur res quaedam hoc titulo
quae pignori datae obligari non pos-
sunt, id est quarum nomine hypothecaria
actio non datur, veluti res quarum com-
mercium creditor non habet, & res pupilli
sine tutoris autoritate, & res pupilli
sine voluntate patris vel domini, si pro alio
pignori detur, ac similiter res mulieris vel
res alterius pro muliere quae intercessit
contra S. C. Velleianum, vel pro filiosam,
qui mutuatus est contra S. C. Macedonia-
num, & res quae non sunt in bonis debitor-
is. Pater quoque si filium pignori dederit
non obligatur, quamvis filium suum
esse possit dicere per vindicationem ex iure
Quiritium L. 3. videtur aberrare à tit.
sequent. vt l. vltim. supra Quod cum eo & c.
à tit. De Inst. act. & alia pleraque similiter
à suis titulis.

IIII.

QVINQVAG. DIGEST. 103
IIII. QVI POTIORES IN PIGNORE
VEL HYPOTHECA
HABEANTVR ET DE HIS
QVI IN PRIORVM
CREDITORVM LO-
CVM SVCCED-
VNT.

IN hoc titulo ostenditur inter hypothe-
carios creditores in exercenda actione
hypothecaria, temporis ordinem observa-
ri, vt scilicet antiquior posteriori praefer-
atur, nisi posterior sit privilegiarius, qualis
est is qui in rem ipsam conseruandam
credidit quae pignori data est vel cuius pecunia
ea res comparata est vel nisi posterior
soluat priori & locum eius subeat.

V. DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET HYPOTHECARVM.

RECTè prætulit qui potiores in pignore
habeantur antequam ageret de distractione
pignorum, nam iure non distrahit creditor
pignus in quo potior est alter, nisi in eius
locum successerit, sed neque aliter vendere
pignus potest is qui potior est quam ex
conuentione, vel ex iuris necessitate, id est

G 4

officio iudicis posteriori creditore vel fideiussore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipsa rei necessitate cessante debitore post denuntiationes legitimas, & multum interest ex conventionione, an ex iuris necessitate propter ius offerendi l. 2. & 3. hoc tit. multum item lege pignoris an iure communi propter evictionis causam. l. si mandato §. creditor supra Mand. It. quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam est l. 7. hoc tit. adeo ut recte sit ita conceptus titulus, De Distractione pignorum & hypothecarum, eademque est ratio conceptionis ceterorum.

V. I. QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLVITVR.

Inutilis est hypothecaria actio soluto finitove pignore. Solvitur variis modis, si solum debitum sit vel eo nomine satisfactum, si paciscatur creditore ne pecuniam petat vel ne res pignori sit, si voluntate creditoris pignus alienetur à debitorē, & aliis quibusdam.

LIB. XXI. TIT. I. DE
AEDILICIO EDICTO ET
REDHIBITIONE ET
QUANTI MI-
NORIS.

Remittit autem hoc libro contractura emptionis & venditionis, ut civilibus actionibus empti & venditi expositis lib. 19. adiungat aedilicias, & eas quae ex aediliciis stipulationibus dantur nomine evictionis, quas Iustinianus eleganter ait illarum esse ministras, pedisequas siue *παρονοστήματα*, ut non abs te fuerint potius in confinio illarum positae, quam ut in Codice & in veteri edicto, reiectae in ultimam partem sub titulo vel tractatu de stipulationibus. Sunt autem emptori aediliciae actiones arbitrariae duae, Redhibitoria & Aestimatoria. Actio redhibitoria venditionē rescindit in totum, reddita revendita, & pretio recepto ceterisque omnibus restituitis in integrum. Aestimatoria rescindit in partem ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est, quae de causa ex formulæ verbis etiam dicitur Quanti minoris, vel Quāto minoris emis-

set emptor videlicet si quid ita esse scisset, vel **Quanto** ob id vitium ea res minoris cum veniret fuerit, vt **Quanto** pluris in actione venditi l. Iulianus §. Per cōtrarium De act. empt. atque etiam in empti, §. Si vēditor, & **Quanto** æquius melius, in formula rei vxoria. Vtraq; actio datur edicto ædilium curulium, quibus curæ est præcipue vt vēditionibus omnes fraudes amoueantur, & triplici ex causa, ex reticentia & ex dicto promissōve, & quod ædiliis stipulationibus non caueatur emptori. Ex reticentia, vt si venditor morbum vitiumve rei venditæ quod latebat quodque nesciebat emptor reticuerit. Ex dicto promissōve, vt si dixerit abesse aliquid quod non abest vel adesse quod non adest, qua ex causa dicitur esse actio aduersus dictum promissumve scæpe hoc titulo & l. quod venditor de dolo. Et tertia, Quod non repromittantur emptori ea quæ in rebus venalibus edictum ædilium repromitti iubet, veluti Fugitium non esse, Rectè sanū esse, Hodie esse, bibere rectè posse, Habere licere dupla stipulatione. l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis cur ædiliæ actiones ex his causis inductæ sint cum sint ciuiles ex empto vendito, vt mirari simili modo Pomponio contigit in edicto, Nautæ

caupones:

caupones: Cui & simili modo atque Pomponio respondeatur, inductas ideo vt innotesceret ædilis curam agere ne emptores à venditoribus circumuenirentur, & quia edictum in aliqua parte durius est, quippe cum in duplum condemnatio fiat nisi arbitrio pareatur l. 45. hoc tit. & ob id ipsum, meo iudicio, proditum est l. 23. §. si feruus, ædilias actiones pœnales esse videri, ac præterea dantur in vnum è multis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte minor. l. 44. §. 1. atque etiam in ignorantē qui scire debuit. l. 1. §. Causa. Ciuilibus non fit condemnatio in duplum nisi euictionis nomine, vel iure veteri nisi venditor de modo agrimentitus sit, vt Paulus scribit l. 1. & l. 1. sentent. vel ex l. 2. nisi inficitur quæ dixit in faciendo nexu mancipioque, vt M. Tullius, hodie vno tantum illo casu euictionis nomine. Et pluribus sociis vendentibus in singulos dantur pro portione qua socij sunt d. l. 44. Et in ignorantē eō dantur, si rē emptori habere liceat. l. Iulia. §. 1. de act. At ex diuerso in sciētē ex reticentia datur quanti emptoris interfuit nō decipi. si redhibere nolit, nō ædiliæ. Idem si redhibere nō possit, veluti ob vitium animi. Itē ædiliç tpariç sunt, veluti redhibitoria semestris, æstimatoria annalis, exceptis casibus

sibus certis, quæ temporum diuisio ex Platonis politia est, à quo redhibitio, quæ ἀναστροφὴ est nostris, ἀναγωγὴ dicitur, corruptè vt arbitror à Suda ἀναγωγὴ. Ciuiles perpetuæ sunt l. si dictum tit. sequenti. In vsu magis fuerunt ædilitiæ. Ceterum liberum est emptori edicto vel iure ciuili uti: & ob id hoc titulo frequens iuris ciuilis cum edicto collatio & actionis ex empto cum redhibitoris. l. 33. 44. § 1. & liberum etiam agere ex superioribus causis redhibitoria vel æstimatoria l. 18. 28. § 1. § si plures, adeo vt tempore finita redhibitoria, supersit æstimatoria emptori. Sed non ex tantum de venditionibus ædilis edicto propositæ sunt actiones, verumetiam pleræque alia, vt in duplum, Si quis qua vulgo iter fit animal aliquod ita habeat vt nocere possit, & nocuerit. l. 40. & sequen. & in quadruplum si quis puerum alienum castrauerit l. 27. §. & si puerum Ad leg. Aquil. secundum lectionem Græcorum quæ venor est.

II. DE EVICTIONIBVS ET DVPLAE STIPVLATIONE.

EVincere plus est quam vincere, nec enim superare tantum est venditorem & emptorem iudicio vindicationis, sed etiam

etiam rem vel possessionem abducere, quæ ex causa regressus est emptori aduersus auctorem ex stipulatione duplæ, quæ vna est ex ædiliis stipulationibus l. 5. De verbo. obligat. vel etiam si omissa sit, actione ex empto in duplum partij & accessionis, vel in simplum & in id quod interest, quanto plurimo auctorem periclitari oportet, quæ tamen ita demum locum habent, si auctorem laudauerit emptor vt liti subsisteret & defensionem susciperet, quæ denuntiatio præsentis & in iure fit hoc modo. Quando te in iure conspicio, postulo an auctor fias, & dicitur actio in auctorem, id est in auctorem, præsentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actiones ex empto vel ex stipulatu, Quod euictionis vel Quod auctoritatis nomine victus es, nec enim potest defugere auctoritatem venditor cui denuntiatum est vt liti subsisteret. Tractatur etiam hoc titulo de aliis ædiliis stipulationibus, vt verè possis dicere in cōtinuando, vt loquuntur siue conuictendo hoc titulo cum superiori, ædilio edicto applicatas ædiliicias stipulationes.

III. DE EXCEPTIONE REI VENDITAE ET TRADITAE.

Hic etiam titulus commodissime applicatur superiori hac ratione quod concurrat hæc exceptio de re vendita & tradita siue exceptio doli ex hac causa, cū actione de euictione, venditore vindicante, nam vel intentio eius eliditur per exceptionem vel re ablata agitur de euictione
 l. 17. §. tit. prox.

LIBER XXII. TIT. I. DE
 VSVRIS ET FRVCTIBVS ET
 CAVSIS ET OMNIBVS
 ACCESSIONIBVS
 ET MORA.

Vel habita sæpissimè mentio accessionum in ædili edicto & in stipulationibus ædiliis hunc titulum statim adnecti desiderabat, qui tamen posset vsui esse & in superioribus omnibus iudiciis bonæ fidei vel strictis vel arbitrariis, & quia plerumque accessionum ratio habetur ex mora, adiicitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, ynam de accessionibus, alteram de mora, vt in iudicio titulorum quoque ita compendiosius editus est, De vsuris & omnibus
 acces

accessionibus & mora. Accessionis autem verbum latissimè patet, & comprehendit eius rei quæ in iudicium venit cuiusve nomine actio, petitio persecutio est, appendices, sequelas, consequentias omnes, & vsuras quæ quantitatum accessiones sunt, & fructus qui prædiorum rusticorum & pecorum, & mercedes quæ prædiorum vrbænorum, mancipiorum, iumentorum, nauium vehiculorum, & causas quæ quidem vel sunt in rebus ipsis, vt qualitates prædiorum vel hominum, veluti bonitas, salubritas, immunitas, libertas, vel manant à rebus ipsis, vt partus ab ancilla, aut ab aliis rerum accessionibus, vt ex fœtu primo, qui est in fructu pecoris, fœtus secundus. Accessionibus etiam adnumerantur alluiones & consolidationes & acquisitiones seruorum. Vsura est ad sortem siue quantitatem quæ debetur quacunque ex causa accessio ex conventionione vel ex officio iudicis. fructus sunt fruges & quæcunque nascuntur è terra, vite, a bore, & quid quid pecora ferunt. Causa est eius rei quæ petitur qualitas & vtilitas omnisque circa eam est. Mora est culpa non respondentis ad conventionem opportunam creditoris vel debitoris.

II. DE NAVTICO
FOENORE.

Superior titulus est de vsuris mediterraneis, hic vero de maritimis: nec de vsuris omnibus, sed de ea specie vsurarum, quæ fœnus dicitur cuius definitio hæc, Ad sortem mutuo acceptam quod accedit lucrum ex conventionione. Quod si ad alium contractum accedat præter sortem aliquid officio iudicis, non lucri causa, sed ne id damno versetur creditor propter moram debitoris, vsura est non fœnus, & æquissima, fœnus præter lucri auiditatem ab æquitate aliquanto discrepans. Longe vero alia ratio fœnoris mediterranei alia maritimi, nam fors cui accedit mediterraneum est periculo debitoris, cui maritimum sine traiectione, periculo creditoris, quod & priusquam nauē soluant debitoribus testari solere Demosthenes *αὐτὸς ἰσχυρίζεται*. & mediterranei modus certus finitusque, maritimi infinitus, vel hodie vtriusque finitus, sed maritimum longe grauius veluti pro pretio suscepti periculi, & illud ex stipulatione, hoc etiam ex pactione.

III. DE PROBATIONIBVS ET
PRÆSUMPTIONIBVS.

Hic etiam titulus communis est omnium iudiciorum de quibus actum est supra.

pranamque nulla sunt iudicia, nisi iudicem doceas quod intendis veritate constare, quod vtrique sit probationibus vel præsumptionibus. Probationes sunt testimonia vel instrumenta quibus fides vericonstat. Præsumptiones sunt veluti anticipationes quedam de eo quod in se est communi sensu perceptæ ex eo quod plerumque intelligitur quodque plerumque sit, quæ probationum onus in eum transfertur contra quem faciunt. Id vero hoc titulo potissimum explicatur variis in iudiciis cui incumbat onus probandi, reo an actori an vtrique, in petitione hereditaris, in restitutione in integrum, in actione finium regundorum, in actione interrogatoria, in conditione Si certum petetur, in conditione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redditoria, & alijs plerisque.

III. DE FIDE INSTRV-
MENTORVM ET AMIS-
SIONE EORVM.

Probationis species vna est quæ sumitur ex conventionibus scriptis, ex testimoniis vel ex alijs scripturis, quæ proprie instrumenta vocantur. Sed significantur etiam eo nomine personæ, veluti actores facti, & testes, nec enim minus instruantur

causam vel reum vel iudicē personæ quā scripturæ, & instrumenta ab instruendo dicuntur quæ notatio in l. argentarius. §. edi. De eden. his verbis demonstratur, ea pars rationum quæ ad instruendum aliquē pertineat, & similibus in l. 8. fami. ercif. & l. 34. De admin. tut. l. vlt. De susp. tut. l. 5. De iur. del. Quod additur. Et amissione eorum, abest ab indice titulorum, hic certe superest.

V. DE TESTIBVS.

Superior proprie est de testimoniorum & aliarum scriptionum fide, hic de testium fide. & placet illa Hadriani vox testibus se magis credere quam testimoniis, quamobrem in publicis iudiciis auctore Cornelio Tacito, testimonia non absentes nec per tabellam dare, sed coram & præsentibus dicere cogebantur, & merito in iudicio repetundarum queratur M. Tullius non testibus productis, sed dictis testium recitatis quasi præiudicatam rem deferti, pro Rabirio Posthumo.

VI. DE IVRIS ET FACTI
IGNORANTIA.

Hic

Hic etiam est ex communibus titulis, & superioribus multis applicari potest, vt puta conditioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti venditi & rehibitoriis. S. C. Macedon. S. C. Velleiano, in quibus de scientia & ignorantia frequens distinctio. Ignorantia iuris est stultitia siue error hominis nesciētis, verbi gratia legatis exhausta vel onerata hereditate solida legata non deberi. Ignorantia facti si nesciat codicillis adempta legata, & iuris qui eam ignorantia nocet, facti non nocet, quam regulam explicarem (est enim difficilis) nisi id alio præstitissem loco iam diu & nisi me paratitorum reprimeret modus.

LIBER XXIII. TIT. I. DE
SPONSALIBVS.

Deregisse iā videbatur cōtractuū ordinem totum: & sane quos potuit paucis absoluere, eos omnes in vnum collegit & exposuit primum, deinde emptio- nem venditionem & pignus vel potius occasione pignoris, quem inter alios strinxerat paucis hypothecariam pigneratitiæ & mulā actionē, quæ longiorem tractatum

desiderabant. Restabat adhuc dotis datio quam contractum esse constat. l. 23. De reg. iur. lexigere De iudic. & diuortium quod etiam pro contractu habetur l. si vxor eod. tit. l. iurisdictionum §. vt puta. De pact. qui quod longiorem etiam sermonem postulabant, quodammodo separati sunt ab aliis & reseruari in hunc locum. Vt verò de eis pertractet abunde, rem orditur à principio, quod scilicet ab sponsalibus proficiscitur. Spem enim nuptiarum, quarum causa dotes constituuntur, sponsalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutuis stipulationibus, & inde sponsoris & sponsi promiscua nomina: nam idem & sponsor & sponsus vel sponsa erat. A nobis: Habent, inquit, pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas. Hodie nudo consensu constituuntur, & pactiones potius quam contractus sunt, retinent tamen vetus nomen, vt emancipationis nomen manet etiam sublati venditionibus imaginariis, vt tribus, etiam aucto numero.

I. DE RITU NUPTIARVM.

Nuptiæ quoque cōuersiones sunt & nudo cōsensu constituuntur qua de causa hypothecis cōparantur l. 4. De fide instr. & fiunt etiam inter absentes sicut sponsalia. A Modestino eleganter definiuntur hoc

hoc modo, Coniunctio maris & feminae & consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Coniunctio vt l. j. De iust. & iur. Coniunctio maris & feminae, quam nos matrimoniū appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonij & nuptiarum l. 10. hoc tit. & Inst. de patr. pot. ex quo loco etiam consortium omnis vitæ, interpretari licet, indiuiduā vitæ cōsuetudinem, quod vitæ societatem l. firerū. De re iud. l. j. Res. amot quod Alicarnassens *ὅτι πολλὰ σοιθάρ τὴν ἡ* vbi vxorem etiam facit *λεγοντὸν ἀπάντων χρημάτων τὴν ἡ ἱερῶν*, id est sacrorum sociam, quam diuini & humani iuris communicationē Modestinus vocat, & Imp. Gordianus similiter sociam rei humanæ atque diuinæ, domum suscipi. Est autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod pontificale verbum est. nam & quas fas esset duci, pontificum notionem fuisse intelligimus ex Tacito i. & Dione XLIII. qua in re hic titulus præcipue consumitur & qua item solemnitate, veluti deductione in domum mariti & aquæ ignisque prolatione & acceptione.

III. DE IVRE DOTIVM.

DOs est pecunia marito nuptiarū cau-
sa data vel dicta vel promissa. Datio,
dictio, promissio, contractus sunt. Vel dos
est ius pecunię constitutę marito pro oneribus
matrimonij. Vel, quod vxor secū ad
maritum defert quodve marito cauet ma-
trimonij ergo. Vel, pensatio onerum matri-
monij, qua ratione Martianus Capella
non male dotis offerendę cumulandę que
reciprocum dixit, & alio loco, vtrum repē-
satrix data, id est vtrum dos data.

IIII. DE PACTIS DO-
TALIBVS.

VT lib. xviii. exposita ratione cōtra-
hendę emptionis, subiiciuntur pacta
inter emptorem & venditorem compo-
sita, & lib. xx. exposita ratione contrahendi
pignoris vel hypothecę, pacta eorum, ita
ratione contrahendę dotis exposita titulo
superiore, dantur modo pacta dotalia,
non quę ad actionem vel exceptionem
profint, vt in generali titulo de pactis, sed
quę vtilia vel inutilia, quę licita vel illicita
sint.

DE FUNDO
DOTALI.

Hic

Hic titulus est de legis Iulij capite illo
quo marito interdicitur alienatione
fundi dotalis. Ait de fundo. Sed eodem iure
vtimur in ædibus. Et de fundo vtique
inæstimato, nam æstimati alienatio inter-
dicta non est, qua de causa in hoc titulo
Græci dicunt semper ἀστατίμωτον πρὸς τὸν
μῆτορα ἀγρόν.

LIBER XXXIIII. TIT. I. DE

DONATIONIBVS IN-
TER VIRVM
ET VXO-
REM.

INTERDICTÆ alienationi fundi dotalis adiungit interdicitam donationē
nō mortis causa inter maritos, quod ius est ex Solonis legibus & vt arbitror
ex XII. vt pleraq; alia quę in his libris moribus tribuuntur, quod ab initio moribus
introducenda sunt, veluti patria potestas, & interdicitam prodigo bonorū administratio.
Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabāt l. vii. C. de donat. ante nupt.
recte adiungit simplices donationes, quę

H 4

vel concessæ inter cõiuges sunt vel prohibi-
bitæ, & quæ prohibita minuunt dotem.

II. DE DIVORTIIS
ET REPV-
DIIS.

Diuortium est quæ inter maritos fit se-
paratio eo animo vt nunquam redin-
tegretr matrimonium. Repudiũ fit inter
spõsos vel etiã inter maritos eadẽmq; dif-
ferẽtia est Grecis inter *διωρισ* & *ἀναζήτησις*.
nam *διωρισ* inter coniuges tantũ. Et trans-
latum vtrumque, *διωρισ* vt eiusdem no-
minis sono musico concẽrus *ἀναπρωσις* di-
uiditur, diuortiuũ vt fundi & regiones di-
uiduntur aquarum diuortis, vel vt men-
sores loquuntur diuergis. M. Tullius Ne-
cessitas cogit trãslatione vti, vt nexũ quod
per libram agitur, vt in vxore diuortium.
Fit autem diuortium ex x.ij. vel ex lege
Iulia testibus præsẽtibus & solemnibus
verbis quasi actus legitimus, qualia Tirin-
nius ita notauit, Aliquis vestrum nuntiet
Gemine vt res suas procuret, ædibus face-
sat: & Apuleius, Tu confestim toro meo di-
uerte, tibi que res tuas habeto. Mitto quæ
alij notarunt. Et habetur pro contractu, vt
diximus supra, atque ideo in ipso diuortio
pacta

pacta quæ sũt, existimo etiã ex parte acto-
ris in esse, nõ etiã quæ fiunt post diuortiuũ,
vt si conuenias dotem reddi statim non
annua bima trima die.

III. SOLVTO MATRI-
MONIO DOS QVEM-
ADMODVM PE-
TATVR.

Diuortio facto vel alias dirempto ma-
trimonio, dotis repetitio cõpetit mu-
lieri vel patri mulieris vel vtique commu-
niter vel etiam extraneo qui dotẽ sibi re-
cipit, & ideo post titulum de Diuortis, re-
cte datur hic titulus, qui est de repetitio-
ne dotis: & quemadmodum dos repetatur,
id est quibus diebus, annua bima trima
die an longiore, an ceteriore, an statim, &
qua formula, rei vxoriæ an ex stipulatu.
nec enim cuiumque repetitio dotis com-
petit, & actio rei vxoriæ competit, cui vi-
detur tantum fuisse locus inter coniuges
accepto arbitro recuperandæ dotis. Item
quatenus repetatur, & quas ob causas re-
putationes siue retentiones in eõ arbitrio
fiant, quõque id ius ac privilegium sit.

LIB. XXV. TITV. I. DE

IMPENSIS IN RES DO-
TALES FA-
CTIS.

CAUSAE propter quas à viro reputationes fiunt in iudicio de dote, eę sunt fere ob res amotas, ob liberos: idcirco post titulū De repetitione dotis, recte sequuntur hi tres, De impensis in res dotales factis. De rebus amotis, De liberis agnoscendis. Est & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occasione occupavit iam dicere, libro superiore. Prima igitur reputationis siue reparationis causa est propter impensas factas in res dotales, quę, si necessarię fuerint impęsę, ipso iure sit perinde quasi res quę retinetur dotalis nō sit, eaq; re minus mulier repetit actione de dote. Sed si fuerint vtilis, pro modo earū retentio sit veluti pignoris iure vel omisa retentio condictio cōpetit. Voluptuariarū nomine neque retentio neque repetitio marito cōpetit, nisi mulier pati nolit maritū tollere quę separari possunt. Hodie ob nullas impęsas, retentio est, sed

QVINQVAG. DIGEST. 123
sed actio mandati vel negotiorum gestorum.

II. DE ACTIONE
RERVM AMO-
TARVM.

CAUSA altera retentiois est ob res amotas diuortij causa, quę hodie etiā sublata est, quia sufficit actio rerū amotarum hoc edicto pposita, per quā dominus dominave intēdit eū, qui maritus eamve quę vxor fuit sibi dare oportere, quia & si non furasse eū eamve dicat propter pudorem transacti matrimonij, sed amouisse lenitate verbi tristitiam rei mitigante, tamē in veritate furtum est, & dominus hoc iudicio rem suam quasi furi condicit, licet cesset actio pœnalis furti & cōdictio furtiua. Denique alia est cōdictio rerum furtiuarum, alia rerū amotarum, quamuis liceat cui libuerit etiā rerū furtiuarū condictionem *ἡ πονεργιστοῦ* & rerum amotarum appellare vt l. pē. C. de or. cog. l. 4. 1. infr. de h. cau. vt prætor quoque suū hęc edē qđ quasi dominus sit, non expilare dicit sed amouere, furto aliē inuidiā detraheas l. si seruum §. Prætor, De acquir. her. vt concubinā quoque paulo honestiore verbo dicimus quasi *ἡ μισθίου* quali & vxorē, nō amicā, vt plerāf
que

quæ actiones similiter verbis temperamus
in parentes & liberos Solonis more insti-
tutoque, ut Plutarchus refert.

III. DE AGNOSCENDIS ET
ALENDIS LIBERIS VEL
PARENTIBVS VEL
PATRONIS VEL
LIBER-
TIS.

Causa tertia retentionis fuit propter li-
beros, atq; ita ex ordine tractat modo
de agnoscendis & alendis liberis, & vice mu-
tua de parentibus, & proximitate rei ductus
etiã de alendis vel patronis vel liberis qui
scilicet egestate laborant. De agnoscendis
liberis quasi suis editis post diuortium, vel
post morte patris vel cõstãte matrimonio
præiudiciũ datur ex Senatuscõsultis, sicut
de libertis. Est enim præiudiciũ omnis que
stio status quã plerumque eã actionem se-
quatur alia, veluti de hereditate, de operis,
obsequiis, de alimentis de quibus tamen si
forte querere antevertas, id absque præiu-
dicio facias, id est integra principali que-
stione status, nec enim decreto alimentor-
um vel decreto Carboniano tollitur præ-
iudicialis actio.

IIII. DE INSPICIENDO
VENTRE CVSTO-
DIENDO QVE
PARTY.

Qvod superiore titulo demonstratũ est
ex S. C. Planciano ita demũ maritum
cui vxor post diuortiuũ testato denuntiauit,
se esse ex eo prægnantem debere partum
agnoscere, si neque ei contra denuntiaue-
rit eam ex se prægnantem non esse neque
custodes præmiserit ad ventrem custodiẽ-
dum inspiciendũque. l. j. §. Iulianus, id occa-
sionem dedit subiiciendæ contrariæ ratio-
nis inspiciendi ventris custodiendique, pu-
ta si mulier post diuortium neget se ex vi-
ro esse prægnantem, & reticet, si mortuo
marito prægnantem se esse dicat, nec su-
perfit in cuius potestatem partus recidat,
quæ duæ posteriores causæ sunt ex edicto
pratoris.

V. SI VENTRIS NOMINE MV-
LIERE IN POSSESSIONEM
MISSA EADEM POSSES-
SIO DOLO MAIO AD
ALIVM TRANSLA-
TA ESSE DI-
CATVR.

Non tantum quod dixit superiori titulo, partui custodito inspectoq; ita ut præcepit edicto, prætor dat bonorum possessionem posteaquã editus est, & interdum etiam omissa illa obseruatione, sed & ante editionem interim mulierem ventris nomine mittit in possessionem ex omnibus edicti partibus. At quæ missa in possessione forte alium in eam admisit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id quod agentis interest.

VI. SI MULIER VENTRIS NOME
MINE IN POSSESSIONEM
CALVMNIAE CAUSA
FVISSE DICATVR.

Hoc edictum superiori coherere ex eo apparet satis quod ex eadẽ causa profiscitur qua superius, ne dum in fauorem partus facillime prætor mittit in possessionem, vel alijs, ut superiori edicto vel hoc edicto etiã ipsi mulieri præde occasionem præbeat ut si prudens sciensque ipsa se nõ esse ex alio, dolo malo in possessionem veniat, quæ ex causa hoc edicto tenetur in id quod interest agentis, sed intra annum tantum, cum tamẽ superior quæ etiam in id quod

intere

interest concluditur porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur, at cur nõ & illa? vtraque enim factum coercet, hæc calumniam, illa dolum, Sed considerandum est semper quæ mens prætori fuerit danti actionem in id quod interest, nam si actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei, ut factum eius puniret, pro pœnali habetur, & hæc odio rei datam vel ex eo apparet quod damnato hoc edicto irrogatur infamia l. non alia. De his qui not. inf. & quod conceptio atrocior est in calumniam quam in dolum, & hac ratione actio quoque in factum restitutoria quæ ei datur qui quid cum pupillo gessit falso tutore auctore, quamuis id quod interest duntaxat persequatur non pœnam, pro pœnali habetur & finito anno l. 7. & 9. Quod falsi tutoris est enim præcipue data in odium falsi tutoris, eademque ratio edicti de eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat, & similibus, & ad aliquid etiam actionis utilis subsidiariæ propositæ in titu. De mag. con. Post hæc vero non dubito quin fuerit subiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia causa, propter mores, nõ & eodẽ libro

inue

inuenio Paulum tractasse de rebus donatis de amotis, impensis, de liberis, & de moribus, nempe septimo ad Sabinum: restat enim adhuc de moribus locus vnus in l. 5. De pact. dot. licet sublata iam cū retentione, tum actione de moribus.

VII. DE CON-
CUBINIS.

Matrimonio subiicit recte concubina tum, nam & concubinatus matrimonium imitatur: & est vtraque legitima cōiunctio, & eleganter Iulianus antecessor Constantinopolitanus, concubinā imitari legitimam vxorē, qua ratione in antiquis inscriptionibus Viceconiux appellatur, & qui ex ea suscipiuntur liberi, nō sunt spurij, vt qui ex stupro nascuntur, sed naturales Spurij patrem non habent. Pater enim est ex conturbēnio vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex posterioribus iustus, ex stupro nullus, ac præterea cōcubina ad vxorem nisi in dignitate nihil interest. Item legato §. pen. De leg. 3. Plenior est honor vxoris quam cōcubine, vtrumq; tamen honoris nomē nō, vt scortū vel amica: voluptatis, dedecoris probri. Concubina enim vel concubina-
tus

tus nomen vitæ societatem quandam demonstrat absque ritu tamen villo susceptam, non coitionem furtiuam.

LIB. XXVI. TIT. I. DE
TUTELIS.

A Contractibus transit ad quasi contractus. Nam tutelæ & curationis gestatione quasi contrahetur. Tutela est potestas ad defendendum pupillū temporis, causa legibus permessa aut data. Verbis, data aut permessa, significantur duo genera tutelæ, legitima & datiuā. Legitima est quæ lege datur. Datiuā quam lex permittit dari à testatore vel à magistratu, id est testamentaria vel honoraria, & rectè pupillum non impuberem, nec enim omnis impubes, est pupillus, vt filius familias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat recasuro, scilicet, in potestatem aui. Et temporis causa, vt eleganter Orosius ait, inter Babylonium & Romanum imperiū, quasi inter patrem ac filium paruum, Africanū & Macedonicum breuiā & media quas tutorem curatorēque

venisse, potestate temporis, non iure hereditatis admittitur. Et ad defendendum pupillum, quare tutela à curatione separatur: nam, ut eleganter est scriptum §. item tria Inst. De exc. tut. tutela pupillorum est, cura bonorum, vel negotiorum, tutor eius qui sponte se tueri nequit, curator eius qui idonee negotia sua tueri non potest, ut vel propter hoc discrimen pupillus non se obliget sine tutore, cum tamen etiam sine curatore obligetur is qui suae tutelae factus est. Est & in definitione ista pupillum non pupillam ut in definitione Seruij cum non eam, quia foeminae erant in perpetua tutela ideoque praetor l. 5. Quib. ex cau. in poss. eat. non dicit, si is pupillus eade pupilla in suam tutelam venerit, sed si is pupillus in suam tutelam venerit eade pupilla viripotens fuerit: & in l. 51. De leg. 3. dubitatur an haec verba, Cum in suam tutelam venerit, quemadmodum in filiofam. accipiuntur de pubertate, qua scilicet in suam tutelam veniret si esset in tutela aliena, ita etiam sint accipienda in filia. Cum viripotens fuerit. Id autem hoc titulo porissimum generaliter explicatur qui & quibus tutores constituantur vel non & quemadmodum.

II. DE TESTAMENTARIA

TUTELA.

Test

Testamentaria tutela est quam lex à parente testamento dari permittit, species vna datuæ, non tamen hoc lex omni parenti permittit, nec ut quemlibet vel quolibet modo, vel cuiuslibet, ut hoc titulo declaratur, quo non adicitur, vel curatione, quia nulla est curatio testamentaria.

III. DE CONFIRMANDO
TUTORE VEL CURATORE.

Non ab omni parente, ut diximus, tutela testamento defertur, curatio certe à nullo. Sed confirmari delata potest magistratus auctoritate. Ceterum confirmatus magis ab ipso datur videtur qui confirmavit quam à parente l. 27. supra titulo prox. & hoc genere datus à matre tutor ex causa confirmatur & datus à patre naturali, & datus codicillis non testamento confirmatis & datus verbis precariis, qui nec datus intelligitur, sicut fideicommissa dari non videntur, ut non abs re quæsitum olim fuerit an possent adimi. Quod enim datum est id solum adimi potest, & vero parentibus lex XII. tabularum permisit tantum tutores dare, verbis igitur directis. Confirmatur & non-

132 PARATITLA IN LIBR.
nunquam datus ab extraneo. Confirma-
tur & curator testamento datus, & gene-
raliter quicumque non legitime, non rite
datus est.

I III. DE LEGITI-
MIS TUTO-
RIBVS.

Precedit testamentaria tutela legitimā
eadem ratione qua hereditas, nam ita
demum legitimæ tutelę vel hereditati lo-
cus est si deficiat testamentaria, & semper
testamentarię legitima cedit, vt est prodi-
tū l. 9. §. 1. De tuto. & rat. dist. Porro testa-
mentaria datiuā est tutela. Legitima non
est datiuā, quia legitimi tutores statim
ipso iure tutores sunt, nec dantur proprie,
& hac ratione minores xxv. annis ante
Iustinianum legitimi poterāt esse tutores,
non testamentarij. Lege autē tutores sunt
agnati vel patroni vel parentes manumif-
sores, sunt etiam curatores legitimi, de
quibus tamen hoc titulo non agitur, sed
libris sequentis titulo vltimo.

V. DE

QVINQVAG. DIGEST. 133
V. DE TUTORIBVS ET CVRA-
TORIBVS DATI S AB HIS
QVI IVS DANDI HA-
BENT ET QVI ET
IN QVIBVS CAV-
SIS SPECIA-
LITER DA-
RI POS-
SVNT.

Si deficiant testamentarij & legitimi,
succedūt honorarij. Est enim honora-
riā tutela vel curatio ea quam lex permit-
tit dari à magistratib⁹, altera species dati-
uæ. Et iure patrię potestatis pater tutorē
non daret nisi lex permetteret, ita nec iure
magistratus prætor vel præses vel qui alius
magistratus cui ius dādi lex dedit. Quibus
magistratibus lex dederit, hic titulus do-
cet. Item qui possunt à magistratibus dari
& quibus & in quibus causis specialiter.
Itaque sic hanc rubricam emendō, Et qui
& quibus & in quibus causis specialiter
dari possunt. Dari possūt à magistratu cui
lex tutoris vel curatoris dandi ius dedit ei
vel his qui iurisdictionis eius, nō qui alie-
nę iurisdictionis sunt, & tutorem vel cura-
torem non habenti, sed non etiā habenti.
Ceterum specialis tutor vel curator datur

I ;

utrique ex his causis, ad dotem constituendam, ad adeundam hereditatem, ad postulandam restitutionem hereditatis seruo impuberi cum libertate relictam, ad agendam causam appellationis cum tutore dati appellauerunt, momentarius tutor vel curator, qualis testamento nulla ex causa datur, quia non ut magistratui ita testatori idem leges vel S. C. concesserunt, & notandum interea, si tutor abfuerit (sic legendum l. 11. (curatorem pupillis ob hanc solam causam dari non posse, id est ne curatorem quidem, nisi forte ad alimenta pupillis expedienda l. ult. infra ubi pup. educ. licet propter sexus infirmitatem mulieri cuius tutor abfuisset, tutor dari potuerit, sed ex S. C. ut Ulpianus scribit in fragmentis.

VI. QUI PETANT TUTORES
VEL CURATORES ET
VBI PETANTUR.

Post definitionem tutelæ primo titulo expositam, species ei⁹ exponi necessarium erat, quibus modo explicitis, adhaerens postrema, id est honorariæ qui tutores vel curatores à magistratibus dari petant, hoc titulo declarat. & in puberibus quidem

quidem tutores vel curatores alij sua sponte petunt, ut cognati, adfines, amici, educatores & nonnunquam etiam hi qui cum pupillis acturi sunt, alij necessario, ut mater ex Constitutionibus. Seueri amittat ius legitimæ hereditatis & liberti ne poena adficiantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt nisi velim periculum curationis incurere, sed ipsi sibi puberes petunt per se aut per procuratorem. Vbi autem petantur, palam non declarat, nam l. p. rectius fuisset posita sub titulo precedenti, quasi pertinens ad eam partem, qui tutores dari possunt. Decreto enim decurionum ait etiam Duumvirum municipij dari posse. Sed id ex titulo Codicis cognoscere licet, ubi pet. tut. vel cur. & melius etiam elicitur ex precedentiis tituli l. 1. 3. 17.

VII. DE ADMINISTRATIONE
ET PERICULO TUTORVM ET
CURATORVM QUI GESSE-
RINT VEL NON, ET DE
AGENTIBVS VEL
CONVENIENTI-
BVS VNO
VEL PLV-
RIBVS.

TVtorum vel curatorum dationem, ex ordine sequitur administratio tutelæ statim atque scierunt se tutores datos vel iussi sunt administrare. Constitui vero è multis vnus solet de parentis vel de maioris partis tutorum sententia vel ab eo cuius de ea re iurisdictio est, qui solus administrat. l. 3. De postul. l. 3. iud. fol. l. 24. §. v. infra: quo constituto, ceteri honorarij tutores vel curatores dicuntur longe alio sensu quam à nobis ex Vlpiano dicti sint tutores vel curatores honorarij titulo quinto nimirum quod dati sint ab his qui honores gerūt, modo enim quod dati sint honoris causa, & hi nihilominus periculi alieni, id est administrationis alienæ periculum agnoscunt si vel non ex fide bona administrator gesserit tutelam vel in ea gerenda cessauerit. Tam igitur periculo tenentur honorarij quam qui administratores electi sunt. Periculo autem teneri est indemnem pupillum præstare. Et administrationis siue gestionis præcipua pars est, actiones exercere & excipere, quæ notatur his rubricæ verbis, Et de agētibz vel cōueniendis vno vel pluribus. Agit vel conuenitur vnus si vni gestus commissus sit, vel si diuiso eo per partes ad vnā tātum partē actio pertineat, vel si cessant ceteri.

Agunt

Agunt vel conueniuntur plures si pluribus gerenda tutela permessa sit. Imo & hoc casu nonnunquam vni agere permittitur.

VIII. DE AVCTORITATE
ET CONSENSV TV-
TORVM ET CV-
RATORVM.

AVctoritas quoque tutoris vel curatoris pars alia quædam administratiōnis est, vt puta si auctor fiat pupillo ad adeundam hereditatem vel ad iudicium edendum aut accipiendum vel ad tradendum aliquid aut stipulandum aut promittendum. Auctoritas est approbatio eius quod agitur cum pupillo, nec interest dixerit, Probo an auctor sum, an volo vel consentio. Sed quibus in rebus necessaria ea sit, & vnus sufficiat an plarium desideretur, hic titulus explicat, sicut superior an vnus vel plures agere aut conueniri nomine pupillorum vel adoleſcentiū possint.

IX. QUANDO EX FACTO TV-
TORIS VEL CVRATORIS
MINORES AGERE VEL
CONVENIRI
POSSUNT.

Non vt tutores vel curatores ex omnibus causis nomine pupilli agere vel conueniri possunt, ita vicissim minores nomine tutoris vel curatoris, id est ex facto eius agere vel conueniri quacumque ex causa possunt. Qua ex causa possint, hic titulus absoluit. Agunt ex constituto vtili actione si debitor pupilli tutori constituerit pupillo solui l. eum qui §. pen. De const. pec. & similiter ex locato si tutor vel curator locauerit prædium pupilli l. pen. C. eo. & ex mutuo, si pecuniam pupilli crediderint, & ex iudicato si tutor egerit nomine pupilli & obtinuerit, vt vice versa mutui actione conueniuntur si pecunia tutori credita sit nomine & contemplatione pupilli & in rem quoque versa eius sit, & iudicati, si tutor condemnatus sit. Conueniuntur etiam ex stipulatione si tutor nomine pupilli cauerit, & aliis actionibus ex dolo vel culpa tutoris, si ex eo locupletiores sint. Factum vocat administrationem, contractum, fidem, diligentiam, dolum, culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen commune est pupillorum & adolescentium.

X. DE SUSPECTIS TUTORIBVS
ET CURATORIBVS.

Rectè

Rectè sequitur suspecti postulatio, nã tutor extra ordinem compellitur primum tutelam gerere atque administrare, & posteaquam gerere cœpit, si gestu abstineat vel si malè gerat, succedit ordinaria postulatio suspecti l. in prin. l. §. gestisse de administ. tut. Ordinaria, id est ex 12. tabul. quæ omnibus patet, quaque vinculis publicis tutor vel curator nõnunquam coercetur, ac præterea decreto iudicis tutela abire iubetur vel gerere prohibetur, aliàs integra, aliàs laesa existimatione. Nec tamen crimen publicum hoc est, quia nec qui id obiecerit & destituerit pœna tenetur. S. C. Turpilliani.

LIB. XXVII. TIT. I. DE
EXCUSATIONIBVS.

Vt senatores alij senatu mouentur, alij excusantur, ita tutores vel curatores, & quia de tutela aut cura motis reiectisque dixit superiori titulo proximo, restabat vt adiiiceret de excusatis, de quæ variis excusationum causis, quæ hoc titulo proponuntur;

138 PARATITLA IN LIBR.
 II. VBI PVPILLVS EDVCARI
 VEL MORARI DEBEAT,
 ET DE ALIMENTIS
 EI PRAESTAN-
 DIS.

Dicturo plenissimè de tutelis, non erat
 omittenda hæc quæstio, vbi pupillus
 ali vel morari debeat, quæ decreto præto-
 ris vel præsidis dirimenda relinquitur, vt
 ipse potius æstimet apud quem educari de-
 beat. Eiusdem quoque decreto alimentor-
 um præstandorum modus constituitur,
 quod exequitur etiam intra legitimum
 tempus. l. 2. De re iud. Et omnino rectissi-
 mè vel hac sola ratione hi tres tituli con-
 nexi & apti inter se sunt, De susp. tut. De
 excuf. Vbi pupil. educ. &c. quod ex his cau-
 sis prætorum vel præsidium cognitio sit.

IIII. DE TUTELAE ET RA-
 TIONIBVS DISTRAHEN-
 DIS ET VTILLI CYRA-
 TIONIS CAUSA AC-
 TIONE.

Sequuntur actiones ex tutelæ vel cura-
 tionis obligatione quasi ex contractu,
 quibus speciales iudices addicuntur. Ex
 tutelæ

tutelæ obligatione duæ, Tutelæ & Ratio-
 nibus distrahendis. Tutelæ post finitam
 tutelam cum eo qui tutelam gessit, vt ra-
 tiones edat & reddat, vel: Quod ex tutela
 dari fieri oportet ex fide bona l. penultim.
 Rem pup. sal. fo. & velis etiam cum eo qui
 non gessit l. non quasi §. illud Rem pup. sal.
 fo. quæ actio bonæ fidei est, Rationibus di-
 strahendis ex 12. tab. eque post finitam tu-
 telam in duplum cum eo qui in gerenda
 tutela pecuniam pupillarem interceptit vel
 quam aliam rem pupilli abstulit, auertit,
 subripuit, hac fere formula, Quod ex ra-
 tionibus tutelæ pupillo abest. Id vero ab-
 est quod ille distraxit, id est quod auertit
 & conturbavit, & forsitan in l. Tutor de
 lib. leg. his verbis, Ex distractione, signifi-
 catur hæc actio rationibus distrahendis,
 arbitraria actio ob rationes tutelæ inter-
 uersas siue distractas dolo malo, Concur-
 rit cū ea furti actio, quia res proxima fur-
 to est. Et prodita rursus illa est, specialiter
 in tutorem ex hac causa, quod abesse etiã
 nonnihil ea res à furto videretur l. tres
 de adm. tut. & ob id ipsum mitior hone-
 stiôrque quam furti, eadèmq; ratio est
 proditæ actionis Oneris aucti in duplum,
 & alterius in heredem qui quid in inuen-
 tatio conficiendo dolo malo suppressit, &
 in

in publicanos quæ etiam mixtæ sunt actiones ut Rationibus distrahēdis. Quin & his si agas facilius causam teneas, quā si furti, nec enim deerūt argumēta tutori vel nautæ vel hæredi vel publicano, quibus si cōtendas furtum fecisse, contra contendat id non esse furtum, quod sibi quodammodo licuit admittere iure suo. Ex curationis autem obligatione est actio negotiorum gestorum non directæ: quia non vltro ad negotia curator accessit, sed utilis, quæ etiam statim nondum finita curatione cōpetit non alia differentiæ ratione quam quod non idem in eo quod in tutelæ actione constitutum est, quæ & in contrariis actionibus quæ sequuntur valet, excepta curatione adolescentis. Est enim utraque, tutela scilicet & negotiorum gestorum, generalis actio l. Pro socio s. pro soc.

IIII. DE CONTRARIA TUTELÆ ET UTILI ACTIONE.

Titulus superior est de directis siue principalibus actionibus, quæ dominis scilicet negotiorum cōpetunt. Hic de contrariis quæ gestoribus, ut de cōtraria tutelæ quæ tutori cōpetit de his, quæ ei propter tutelam absunt, & contrariæ utilis nego-

QUINQVAG. DIGEST. 141
negotiorum gestorum, quæ curator si quid ei absit.

V. DE EO QUI PRO TUTORE
PROVE CURATORE NEGOTIA
GESTIT.

Superiores actiones tam directæ quam contrariæ cōpetunt si verus tutor aut curator fuerit, quæ vero proponuntur hoc titulo directæ similiter & contraria si falsus, qui tamen quasi tutor aut curator pro tutore vel pro curatore gesserit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum gestorum, & cōpetunt statim.

VI. QVOD FALSO TUTORE
AUCTORE GESTVM
ESSE DICATVR.

In falsum tutorem pupillo est actio protutelæ ex superiori edicto, ex hoc autem in eundem est actio in factum restitutoria ei qui cum pupillo eo auctore contraxit falsum eum esse tutorem ignorans, & interdum etiam si sciens in id quod interest. Ceterum hoc distat vna ab altera, quod protutelæ tenetur is qui pro tutore etiam bona

bona fide gessit, in factum is tantum qui dolo malo auctor factus est, vel qui dolo malo fecit ut alius auctoraretur infcius: Et quod pro tutelę cessat si persona eius cuius negotia gesta sunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam causam non cessat: ac pręterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, ut exposui 25. tit. 6.

VII. DE FIDEIVSSORIBVS
ET NOMINATORIBVS ET
HEREDIBVS TVTO-
RVM ET CVRA-
TORVM.

Sequuntur actiones quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex causa tutelę curationis: ac primum fideiussores qui rem saluam fore cauerunt, tenentur ex stipulatu sicut tutores finita tutela, vel sicut curatores & qui pro tutore gesserunt statim atque quęque res salua non esse cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, vtiles ex stipulatu, quia fideiussorum vicem sustinent, & ob id in 12. tabul. subuades appellati videntur. Et qui curatores sua sponte petierunt: l. 2. §. pen. Qui pet. tut. Et heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod

quod satis dictum est titu. 3. 4. 5. sed etiam proprio nomine vtiles, tutelę vel neg. gestorum, vel rationibus distrahendis, veluti ex proprio dolo vel ex propria administratione.

VIII. DE MAGISTRA-
TIBVS CONVE-
NIENDIS.

Tenentur etiam magistratus municipales in factum actione ex S. C. qui iussu pręsidis tutores vel curatores dederunt vel rem saluam fore satis exegerunt, vel satisfdari non curauerunt, vel de facultatibus tutorum pręsidi falsa renuntiauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum instruxerunt, vel qui moniti tutores vel curatores non dederunt, quę actio subsidia-ria est: nec enim aliter competit quàm si non sint soluendo hi quos supra diximus teneri ex causa tutelę curationis: ve, sed & superiores ex edicto prętoris priuilegiarę sunt, tutelę, protutelę, negotiorum gestorum, hæc non est priuilegiaria, itẽmque in heredem magistratus non datur omnimodo, nam & quasi pœnalis est, ex dolo aut culpa, nõ ex contractu vel gestu vel quod ad magistratum

aliquid peruenierit, licet reuera nō pœnam sed id quod interest persequatur, sicut & quæ in eundem datur si damni infecti caueri non curauerit l. 4. §. in eum De damn. infect. & hæc ita fiunt in prouinciis. In vrbe hac actione tenetur scriba vel officialis vel quis alius quem prætor dedit vt satis acciperet vel probaret fideiussores tutorum & curatorum vel qui alias prætorem instruxit de nominibus aut facultatibus tutorum l. vltim. C. eod. l. 1. §. si præses §. Diuus hoc tit. Ipsi magistratus vrbanus vel prouinciales, quia hæc per se non obeunt, sed iniungunt aliis, hoc titulo, vt libr. 49. titul. 10. vt frequentissime in his libris, sunt municipales magistratus siue duumviri.

IX. DE REBUS EORVM QUI
SVB TVECTA VEL CURA
SVNT SINE DECRETO
NON ALIENANDIS
VEL SVPPER-
NENDIS.

SEquitur aliud S. C. ex quo nō quod gelserit in tutore curatoremve actio est, sed quod gelserit ipso iure nullū est, videlicet si prædia rustica vel suburbana vel eorum

rum prædiorum iura alienauerit vel obligauerit sine decreto prætoris aut præsidis. Idem ex Constitutione Constantini si prædia vrbanæ. De rebus igitur, id est de prædiis, & supponendis, id est de pignori obligandis. Cornutus in illum locum. Me tibi supposui, tanquam aliquod pignus, inquit, Superioris S. C. auctor fuit Traianus. l. pen. C. D. mag. con. Huius autem Seuerus & Antoninus.

X. DE CURATORIBVS FV-
RIOSO ET ALIIS EX-
TRA MINORES
DANDIS.

PERTinent potissimum superiores tituli omnes ad curatores qui adolefcentibus dantur. Restabat vt doceret etiam dari furioso, dementi, prodigo, fatuo, muto, furdo, ventri, & laborantibus morbo perpetuo & generaliter aliis omnibus qui rebus suis superesse non possunt. Sed & curatorem bonis custodiendis dari ab eo relictis cui necdum quisquam successit, vel debitoris bonis distrahendis, & de quibus nihil dixerant ante, quinam essent curatores legitimi.

DIGESTORVM PARS
QVINTA.

LIB. XXVIIII. TIT. I. QVI
TESTAMENTA FACERE POS-
SVNT ET QVEMADMO-
DVM TESTAMEN-
TA FIANI.

Idicimus iam initio libri
XXVI. à contractibus au-
ctorem fecisse transitum
ad quasi contractus, quo
ex genere est tutelæ vel
curationis gestio, de quo
satis abundè que dictum est libro XXVI. Est
& ex eodem genere aditio hereditatis vel
immistio, vel gestio pro herede. leg. 3. §.
vlt. l. 4. Quibus ex cau. in pos. ear. vel peti-
tio bonorum possessionis. l. pen. de separat.
vel etiam necessaria successio serui insti-
tuti à domino. Omnis enim successio si-
ue voluntaria siue necessaria est quasi con-
tractus, & huius modo gratia reuoluere
parat omnia testamentorum, heredita-
tum, & bonorum possessionum iura, vt
quasi contractus alium quasi contra-
ctum adiungati ac primum quidem, quia
non

non est iusta hereditas iustumve testamē-
tum nisi is qui fecit testamenti factionem
habuerit, & nisi secundum regulas iuris ci-
uilibus testatus sit, declarat qui testamenta
facere possunt, & pūberes nimirum posse
patres fa. ciues Romanos sanæ mentis ne-
que mutos neque surdos, & quemadmodū
testamenta fiant, id est quibus solemnitati-
bus adhibitis, & solemnitatem potissimam
eam quæ consistit in testium numero & in
subscriptionibus ac signis & in tempore
ac loco, quo vnà conuenire debent, & in
eis rogandis & prædicenda causa propter
quam adhibentur. Declarat etiam condi-
tionem testium qualem esse oporteat. Tes-
tamenti autem definitionem aliam habe-
mus Modestini, aliâ Vlpiani, vtrâque per-
fectam. Sed placet etiam Quintiliani, Tes-
tamentum est voluntas defuncti confi-
gnata iure legibusque ciuitatis, placebit
quoque si ita definiaris, Testamentum est
datio hereditatis: exempli gratia, Lucius
heres esto, testamentum est.

II. DE LIBERIS ET POSTVMIS
HEREDIBVS INSTITVEN-
DIS VEL EXHERE-
DANDIS.

VTiustum sit testamentum, non satis est adhiberi solemnia quæ exposita sunt titulo superiore, nisi liberi & postumi heredes instituantur vel exheredentur, nã præteritio liberorum statim iniustum testamentum facit vel gradum eum partem ve eam testamenti in qua præteriti sunt, præteritio postumorum rumpit testamētum si nascantur. Recte igitur & ordine additur hic titulus, quo ad moneamur in ordinando testamento non solum maxime cauēdam liberorum & postumorum præteritio nem esse, sed etiam quemadmodum & qui ex his instituendi sint vel exheredandi, nec enim rite quidē exheredātur inter ceteros, nec rite instituuntur sub conditione omni, non sunt etiam omnes instituendi vel exheredandi sed hi tantum qui sui heredes futuri sunt. Sui heredes sunt liberi q̄ in familia proximum gradum tenent de lata hereditatis tempore Institutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ, quasi positio heredis Exhereditatio, ademptio hereditatis debitæ vel data Liberorum nomine significantur hoc titulo, qui nati erant testamenti temporē, Postumorum qui nati sunt post testamentum quasi posteriores nati liberi, vt ex notatione postumorum quã dedimus, intelligo satis constare omnibus hodie,

QUINQVAG. DIGEST. 149
hodie. In indice additur non male, vel præteritis.

III. DE IVSTO RVPTO,
IRRITO FACTO
TESTA-
MENTO.

Iniustum testamentum est in quo solēnia iuris ea deficiunt quæ exposita sunt superioribus titulis. Sed ruptum proprie si postumi præteriti adgnascantur, & imperfectum si vel signatum à testibus vel subscriptum nō sit l. 6. Ad leg. Cor. de fal. l. hat cōsultissima. §. nō subscriptū & §. ex testamento. C. De testam. nã imperfectū signato, perfectū nō signato *αὐτὴν ἰσχυρὰ ἔσται.* Et his testamentorum vitiis adduntur alia hoc titulo, si rumpatur mutatione, ad optio ne filij vel filię, manumissione filij, successione in locū sui, si irritum fiat capitis minutione testatoris vel deserta hereditate.

III. DE HIS QUAE IN TESTA
MENTO DELENTVR, INDV-
CVNTVR VEL INSCRI-
BVTVR.

Irritum etiam sit testamentum pãr sue testamenti ea quam testator cōsulte de-

leuit, induxit vel inscripsit l. pen. & vlt. hoc tit. l. in fraudē. §. j. de mil. test. quo de genere irriti hic titulus est. Deleta dicimus quę literis corrupta sunt, Inducta quę cancellis, Inscripta, quę aliis literis, Super scripta, quę in delectorum locum venerūt. Gellius 20. Vestrum, inquit, aboleuerunt & vestri superscripserunt.

V. DE HEREDIBVS INSTI-
TVENDIS.

AB initio huius libri quo testamentum definiuit esse supremę voluntatis nostrę sententiã iustam, nihil aliud egit quã vt intelligeremus quę sit iusta sententia, quod testamentum iustum, quod iniustum vel alia irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de partibus testamentorũ: ac primũ de heredis institutione, parte prima summaq; vel toto potius ipso: nam sine heredis institutione nullum testamētum est, & vel sola heredis institutio, testamentum. nam tabulas testamenti instituit vt M. Tullius loquitur, qui heredē instituit: idē etiam instituere tutorem dixit. Porro institutus heredis esse intelligitur cui à morte vel conditione primo loco testator deferri hereditatē voluit. Ac præterea qui heredes instituere possint didicim⁹ primo titulo, ex hoc discemus

discemus qui heredes institui possint & quemadmodum, & de partibus faciendis inter co heredes ac de iure accrescendi nõ nihil, quod inter co heredes semper locum habet: quia iuris fictione singuli heredes vocati in assem videntur, quantũuis licet à testatore separentur: quę fictio cessat in legatariis, nam & heredes vnus personę j. defuncti vice singuntur atque funguntur, non legatarij, nec enim iuris successores sunt.

VI. DE VULGARI ET PV-
PILLARI SVBSTI-
TVTIONE.

ALia pars testamēti est heredis substitutio, cuius definitio hæc, Datio hereditatis delatę vel adquisitę alteri. Vulgaris nimirum delatę non adquisitę quę communi iure fit omnibus ex eadem lege x l i. tabul. quę & heredes & tutores & legatarios instituere permittit. Pupillaris delatę & adquisitę, quę proprio iure fit à parente liberis impuberibus qui sunt in potestate vel postumis qui tales sunt vt in potestate futuri sint, an ex eadem lege vt quę iure patrię potestatis parenti permittit tutorē dare, l. impuberi De adm. tut. pmiserit etiã heredē dare, illo scil. capite, Paterfam. vt i sup

152 PARATITLA IN LIBROS
pecuniæ tutelæve suæ legasset, ita ius esto,
nam & si ius potestatis moribus receptum
dicatur l. patre De his qui sunt sui vel alie-
ni iur. tamen x i. tab. adscribitur etiã re-
cte: ergo & substitutio pupillaris quæ fit iu-
re potestatis. Sed quia illo capite fit tantum
mentio pecuniæ suæ, ad quæ verba respe-
xit etiã l. cū pater §. mādato. De leg. i. l. tes-
tandi. C. de testam. nec palam permittit vt
de tutela ita de pecunia impuberum testa-
ri, ideo moribus potius constare existima-
tur. Ceterū nulli alij sunt casus substitutio-
num quam hi duo, Delatæ hereditati qui
primus casus dicitur, Et adquisitæ qui se-
cūdus. l. precibus C. De imp. & aliis subst.
nã & quæ fit furiosis ex Constitutione Iu-
stiniani, in secūdum casum fit, & quod di-
citur tertium genus substitutionis in l. 4. hoc
tit. vel in vtrūque, nec alia ratione dicitur
tertium genus quam quod formulam ha-
beat diuersam à vulgari & pupillari sub-
stitutione, & introductam, potissimum
propter caduca, vt remedio substitutionis
reciproca valeret inter coheredes ius ad-
crescendi antiquum potius quam ius ca-
duci, & formulam si inspicias, certe multa
sunt genera substitutionū. Si successione,
duo tantum, Vulgaris & Pupillaris. qua di-
uisione comprehenduntur quæcunque ad
carum

QVINQVAG. DIGEST. 153
earum instar rediguntur, & duplices,
siue vt Theophilus loquitur, vulgari pu-
pillares.

VII. DE CONDITIONI-
BUS INSTITVTIO-
NUM.

Conditio est modus qui suspendit id
quod agitur quoad ex postfacto con-
firmetur. Vel, euentus futurus qui in du-
bio est sit annon sit. Et forte quia substitutio-
nes omnes in casum & sub conditione
fieri videntur. l. Iulianus. si quis omis. cau.
test. inde auctori subiit animum tractare
generaliter de conditionibus institutio-
num, vtilibus scilicet & inutilibus, vel
quæ remittuntur quæve circumscribuntur
quæ tractatio porrigi etiam potest ad con-
ditiones quæ substitutionibus inseruntur
præter eas quæ inserti aut intelligi in eis
communiter solent.

VIII. DE IVRE DE-
LIBERANDI.

Substituti scribuntur vulgari modo sub
conditione, si non creuerint instituti
in diebus C. l. 71. De adq. hered. quod tem-
pus heredibus institutis dari solebat à tes-
tatore ad consultandum & deliberandum
vtrum

utrum expediret eis adire hereditatē nec ne, & imitatione testatorum, si forte heredes instituerint, sine cretione, prætor postulantibus institutis extraneis vel etiam suis, non necessariis, totidem dies dabat. Sed & substitutis. l. penult. Iustinianus alia tempora aliūque ordinem deliberandi excogitauit, ac multo tutiorem vtilioremque rationem adquirendæ hereditatis quam ex deliberatione, nempe ex inuentario, neque enim detrimentosa esse hereditas potest ei qui factio inuentario adiuit.

LIBER XXIX. TIT. I.
DE TESTAMEN-
TO MILI-
TIS.

DE testamento militis separatim titulus datur, quoniam in eo non seruantur regulæ Iuris Ciuilis, quæ in testamento pagani seruantur, nam nuda voluntas militis, testamentum est, voluntas pagani, nisi solemnis, testamentum non est, & hoc quidem priuilegium militiæ Constitutiones princi

principum dederunt itaque solemnia iuris quæ exposita sunt supra non desiderantur in testamentis militum, quæ fecerunt in expeditione manentes in numeris.

II. DE ADQUIRENDA
VEL OMITTEN-
DA HEREDI-
TATE.

Posteaquā exemit militum testamenta iure communi ciuium Romanorum, redit ad institutum ordinem, & quia deliberationem sequitur aditio vel repudiatio hereditatis, subiicit titulum de acquirenda vel omittenda hereditate. In indice titulorū est amittenda, quod forsità rectius, quasi amittere sit genus, omittere species. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgo amitti animo, & omitti dicitur l. pen. De vi. Amittitur repudiatione, abstentione, recusatione, & omissione, id est, si intra præstituta tēpora nō adeatur. Omitttere proprie est tempore excludi vel non petere intra tempus. l. quod si minor §. Scruola. De minor. l. j. §. vlt. vt in pos. leg. l. j. C. quan. non pet. par. Acquiritur autem cretione, aditione, geritione p herede, immittitione, agnitione: quib⁹ modis opera here-
dis

dis interuenit aliqua. Sed & sine facto vllō suis heredib⁹ acquiritur iure ciuili etiā inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas, ea re existere dicuntur, non fieri. Hereditas est ius successionis directæ in dominiū singulariū rerum, & in omne ius mortui. Aditio est actus solemnns vindicandę hereditatis delatę ex testamento vel ab intestato. Cretio est aditio ex deliberatione testamento præfinita. Pro herede gestio est actus quilibet quasi heredis. Mistio est iure prætorio data suis heredibus forma acquirendę hereditatis. Agnitio est nuda voluntas suscipiendę hereditatis. Repudiatio est declaratio cōstitutis nolle se heredem esse, quę fit in iure solemniter. Recusatio quo fit quoquo modo. Absentio est iure prætorio data suis heredibus forma spernendę hereditatis.

III. TESTAMENTA QUÆ
ADMODVM APERIAN-
TUR INSPICIANTVR
ET DESCRIBANTVR.

Quamuis ex vllis heredes scripti hereditatem acquirere possint c'ausis tabulis testamētis, non tamen ex parte scripti nisi

nisi sui heredes sint, ideoque post titulum de acquirenda hereditate, recte subiicitur quemadmodum testamenta aperiātur, recitentur, describantur hoc verō fit lege Iulia vicefimarum, & remedio extraordinario ex hoc edicto in eum qui faretur penes se tabulas esse, nec vllam nō exhibendi causam allegat vel interdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

III. SI QVIS OMISSA CAUSA
TESTAMENTI AB INTES-
TATO VEL ALIO MODO
POSSEDEAT HERE-
DITATEM.

Heres qui omisit hereditatē testamento delatam, non obligatur legatariis aut fideicommissariis aut libertatibus: sed excipitur hoc edicto is qui omisit hereditatem ex testamento, forte agnatus proximus qui etiam ab intestato heres futurus erat, fraudando um scilicet eorum causa quidquid in testamento acceperūt si eam possideat ab intestato pro herede vel pro bonorū possessore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, vt puta pro possessore. l. j. §. totiens l. vltim. hoc tit. Hic honorarius est successor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatariis & fideicommissariis & libertatibus atque

si ex

fi ex testamēto bona vel hereditatem adquisisset, falua Falcidia tamē l. j. §. ad. eos. Ad leg. Falcid. l. 18. hoc tit. & faluo iure patronatus l. penult. Si quæras de continuatione nulla est apertior. Cum enim & is qui præcedit ad acquirendam, & iste ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt recte subiectos titulo. De acquiren. vel omit. hered.

V. DE S. C. SILLANIANO ET
CLAVDIANO, QVORVM
TESTAMENTA NE
APERIAN-
TVR.

Incipit ab hoc titulo tractare de hereditate quævt indigno aufertur. neq; enim adiri posse hereditatē vel bonorum possessionē peti neque aperiri tabulas testamenti vel quodcūque aliud pertinens ad causam testamenti eius qui à familia necatus esse dicitur, antequam publica quæstio habita sit de seruis qui sub eodem recto locove fuerunt sumptumque supplicium de noxiis de que his qui auxiliū domino non tulerūt qđ est S. C. Silaniano tēporibus Augusti introductū & confirmatū S. C. Claudiano, qđ & Pisonianum & Neronianū dicitur,

citur, temporibus Neronis, & edicto prætoris, hac ratione ne heres propter compendium suum familiae facinus occultaret, alioquin bona quasi indigno heredi eripi & publicari, si adierit contra quam S. Consultis & edicto cauetur, vel vitus non sit necem defuncti, & si tabulas aperuerit, recitauerit, descripserit vel ipse vel alius, ex eodem edicto in eum qui id fecerit dari C. aureorum iudicium, quod populare est.

VI. SI QVIS ALIQVEM TESTARI PROHIBVERIT
VEL COEGERIT.

Non ex ea tantum causa S. C. quam exposuit supra, heredi quasi indigno eripitur hereditas, sed etiam ex Constitutione Hadriani si adierit hereditatem ex testamento vel ab intestato is qui volentē mutare aut facere testamētum prohibuerit, quo de crimine in oratione Isai. *πρὸς τὸν Ἰσαΐαν* Idemque erit si quis quem coegerit testari & sibi hereditatem relinquere l. j. C. eod. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet sub hoc titulo nihil de hac specie tractetur nominatim, tamen titulus indicat quæ sub eo dicuntur de illo qui prohibuit, porrigenda ad illum

esse qui cogit. Aliæ causæ eripiendæ hereditatis referuantur xxxii. tit. i. x. in quo communes proponuntur legati vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis hereditatis, solummodo.

VII. DE IVRE CODICILLORVM.

Persequitur modo ceteras testamenti partes. Alia pars testamenti sunt codicilli, maxime si fiant ex testamento, l. penult. Test. quemad. aper. Si ab intestato, imitatio testamenti, vt epistola imitatio codicillorum l. vnica §. sancimus. C. de lar. lib. tol. vel epistola codicillorum supplementum l. 4. §. Codicillis libro 32. vt codicilli quandoque testamenti, quæ epistola fideicommissaria l. cum quis. §. pater cod. ac similiter vt vnus testamenti plures possunt esse codicilli, ita vnus codicilli plures epistolæ l. 3. §. l. lib. 3. l. eademque differentia epistolæ & literarum. M. Tullius. Ternas accepi literas vna epistola. Verum vt instituto more nullam definitionem prætermittam & inopiæ perseuerem subuenire nescientium adhuc definire res, quibus tamen studendis nequidquã ætatem contempserunt suam, codicilli sunt restati vel

intestati

intestati voluntas minus solemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea seruetur quæ in testamentis, ne hereditas in eis dari vel adimi possit verbis ciuilibus nec si testamento confirmati sint, & vt neque aliud quidquã in eis verbis ciuilibus scriptum valeat, nisi testamento confirmati sint, & vt scripta in codicillis perinde habeantur atque si testamento scripta essent. Codicilli si solius nominis rationem quæras pugillares sunt. Homerus. *ὄμματα ἐπιγράμματα*, Plinius codicillos.

LIB. XXX. DE LEGATIS
ET FIDEICOMMISSIS.

Legata quoq; & fideicommissa partes testamentorum vel codicillorum sunt. Legatū est donatio quædam testamento, ab herede relicta. Donandi verbum est directum, hoc igitur verbo legatum à fideicommissis secernimus, nam fideicommissum neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et recte quædam, id est proprii generis donatio, neq; donatio inter viuos

neq; donatio causa mortis, sicut quodam, accipi conuenit. l. rogasti De præscr. verb. l. j. in prin. De obl. & act. Possim etiam definire liberalitatem, quanquam sit commune nomen legati & fideicommissi l. 6. Si cui plus quam per leg. Falc. l. 67. §. si de Falcidia lib. seq. l. penul. De man. test. nam à fideicommissio seiungitur satis sequentibus verbis, testamento, & ab herede. Legatum à testamento non separatur l. 4. De man. test. nec alium onerat quam heredem, fideicommissum etiam ab intestato relinquitur, & à legatario vel fideicommissario vel donatario mortis causa vel à marito qui morte uxoris dotem lucratur, qua de causa uerba uetustiores adiciebant in definitione Modestini, ab herede præstanda, non minus quam illud, quædam, quod exposui ante. Equidem semper existimaui manere ea uerba ex antiqua prudentia iuris & fortasse an fuisset etiam ab ipso Modestino in suam definitionem iniecta. Multa enim ad nos per manus perque ora maiorum nostrorum uenerunt, quæ in libris nostris non extant, admodum congruentia antiquæ prudentiæ, quæ existimator doctus & iatelligens neque præterire neque aspernari debet. Et, ab herede, accipio proprie, qui heres sit suo nomine & ex sua persona, ab

co.

eo enim qui heres est alieno nomine, ut ab herede heredis, vel non ex sua persona, ut à patre vel domino heredis instituti, fideicommissum non etiam legatum relinqui potest. Definitio Florentini est secundum legem Falcidiam, nam iure antiquo legata non tantum deliberare, sed etiam exhaurire, absumere & onerare hereditatem poterant, Lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet l. si filia §. Pap. Famil. eriscund. quæ lex ualet etiam in fideicommissis, ex, S. C. Pegasiano. & ut lex prima huius tituli ait, quæ proprie pertinet ad legem Falcidiam, per omnia ex æquata sunt legata fideicommissis. Non dicit per omnia & in omnibus, ut l. ij. §. furiofus s. titu. proximo. Per omnia igitur ex æquata in lege Falcidia, sed non in omnibus, Constitutione tamen Iustiniani etiam in omnibus. Verum enim uero etsi legata & fideicommissa ueluti deliberationes quædam sint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen delibatur hereditatem solam, fideicommissum etiam legata & donationes causa mortis, ut ante dixi, & lucra nuptialia. Quod adicit Florentinus ex eo quod uouersum heredis foret, id est, ab herede: nam ex herede & ab herede tantundem potest, ut ex filio l. ij. li.

L 3

32. & ex fideicommissario l 38. § vltim.
De vulg. subst. Quod si ex herede, & ex
hereditate & ex testamento. l. cum virū.
C. De fideicommiss. l. ij. §. vlt. infra De
do. præleg. Id secus se habet in fideicō-
missis, nec enim ex testamento vel ex
hereditate fideicommissa sunt semper.
Placet etiam definitio Vlpiani, Quod
legis modo, id est verbis ciuilibus testa-
mento relinquitur. Fideicommissum est
liberalitas quæ verbis præcariis vel alio
quocūque iudicio præcariæ voluntatis
testamento vel codicillis vel epistola vel
quo alio genere vltimi iudicij cōfertur
in aliquem. Fecit autem tres libros de
legatis motus vbertate materiæ, vt fe-
cerat Gaius ad edictum prætoris vrbani,
quorū quoq; quid proprie tractetur nō
possis certe constituere, nec alia distin-
guēdorum eorum inuicem ratio certior
quam si dixerim primum librum potissi-
mum esse cōfectum ex libris variorum
auctorum ab Sabinum, ex Digestis Iu-
liani vel Africani discipuli eius, & ex
Institutionibus diuerborum.

LIB. XXXI. DE LEGA-
TIS ET FIDEICOM-
MISSIS.

Secun

Ecundum autem esse cō-
fectum ex libris diuerso-
rum ad Plautium & ad le-
gem Iuliam & Papiam ex
quæstionibus quoque &
responsis diuerforum, ex
libris Modestini, & Iauoleni, ex Digestis
Celsi & Marcelli.

LIB. XXXII. DE LEGA-
TIS ET FIDEICOM-
MISSIS.

Tertij, in quo magis orde
elucet aliquis, partē prio-
rem, quæ demonstratur
præcipue qui & à quibus
& quibus verbis fideicom-
missum relinquere possint,
ex libris fideicommissorū variorum aucto-
rum, ex sententiis Pauli, ex libris Labeonis,
ex Digestis Scauolæ, posteriorem quæ ad
verborum significationem pertinet cuius-
que initium est l. 43. promiscue ex omnium
auctorum libris.

LIBER XXXIII. TIT. I.
DE ANNIS LEGATIS
ET FIDEICOM-
MISSIS.

L 4

AN indice, De annuis & mensuris legatis. Hac separatum titulum desiderabāt, quod in eis sint propria quædam, nam & plura legata esse existimantur non vnum & morte finiuntur. Plerumque vero cum annua aut mēstrua dicimus, alimenta dicimus. At certe non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus à primo xxxi i i l.

II. DE VSV ET VSVFRVCTV
ET REDITV ET HABITATIONE
ET OPERIS PER
LEGATVM VEL FIDECOMMISSVM
DATIS.

ANnuis legatis recte iungitur vsus & vsusfructus. similia enim sunt, cum morte legatarij finiatur l. 8. §. tit. prox. His etiā iungitur habitatio & operæ, & reditus quæ etiā vsus vel vsusfructum imitantur, vt libro septimo didicimus. Sed habitatio & reditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Recte dixit, Operis, in infinitum, nam & liberi

beri hominis operæ legari possūt. Quod additur, Et reditu, abest ab indice titulorum. Sed cōtractiores sunt plerumque tituli indicis, & de reditu sub hoc titulo est l. 2. & 3. quo nomine proprie significantur pensiones quæ ex locatione rediguntur, improprie fructus omnes l. 17. 25. j.

III. DE SERVITVTE
LEGATA.

Ordinarium hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem, quæ tamen sunt inter se valde distantes, nam seruitus est indiuidua, vsusfructus diuidua, & ideo seruituti præstædæ heredes singuli in solidū obligantur, vsusfructui pro partibus hereditatis, ite seruitus in heredē transfertur, non vsusfructus, & si legetur seruitus alternis annis, vnum est legatum, si vsusfructus, plura l. 13. supra tit. prox. Imo & simpliciter legatus vsusfructus, quotidie legati, & legatario deferri videntur, adeo vt qui heri acquisitus est, si hodie etiam nõ adquiratur, collegatario adcreseat l. 1. De vsufr. adcre.

IIII. DE DOTE PRAELEGATA.

Cetera dicuntur legari, dos prælegari, propterea quod sua res vxoris legatur, & reditur vel ius quam datur, qua de causa & relegari dicitur. Relegatū est redditio rei alienæ vel quasi alienæ cum emolumento aliquo, & ita relegatæ doti inest emolumentū representationis, quia præsentī die legatur quæ reddēda forte annua bima trima die, nec male in Norica editione, de dote relegata, cū & Basiliaca sic habeāt, *περι προικὸς ἀντιλεγαιουθίσου*, & formula relegatæ eius hæc, Quanta pecunia dotis nomine ab me peruenit, tantum heres meus dato l. qui quis De leg. 3. Id vero est ex lege Papia, vt prætor decimā vxori dos relegari possit, Vlpiano auctore. Ad hæc singulare, id est, in hoc legato vt legi Falcidiæ non subiciatur, vt petitia bonorum possessione contra tabulas debeat, nec ad virilem mulier redigatur.

V. DE OPTIONE VEL ELECTIIONE LEGATA.

Optio actus est legitimus, nam solēniter sit publice exhibita vniuersa familia, si optio ferri legata sit, vel alia res exhibitis vniuersis rebus eiudē generis quæ inueniuntur in hereditate, & herede

herede præsentē, eaque re ante aditam hereditatem non sit, & certis, vt opinor, verbis testibusque præsentibus & interdum prætorē ad optandum diem decernentē, & semel & pure, & iussu patris vel domini si filiosam vel seruo data sit l. 5. & 10. De leg. 1. l. 25. in prin. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legatæ Electio videtur non fuisse actus legitimus.

VI. DE TRITICO VINO VEL OLEO LEGATO.

Qua de re aut iure aut causa legata hæc tenus specialem titulum dedit, ea ferè singulare & proprium aliquid habet quod in alias transferri non potest. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellacione quid veniat quid ve testator intellexerit ambigitur, vt hoc titulo tritico vino vel oleo legato quid contineatur. Triticum species est frumenti, sine arista.

VII. DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO.

Hoc autem titulo declaratur quid instructo vel instrumeto contineatur rustico

rufico, urbano, balneatorio, piscatorio, vel cuius alterius rei, & plenius quidem est legatum instructi quam instrumenti. In-
strumento tabernæ non continentur insti-
tores, instructo continentur. Instrumento
fundi non continetur supellex vel penus,
instructo continetur, & sic instructo peco-
ra pascendi causa parata ut ex eis fructus
capiatur, non instrumento, hoc $\xi\pi\pi\iota\sigma\mu\acute{o}\nu$
illud $\pi\alpha\rho\alpha\sigma\kappa\iota\nu\eta$ Græci vocant, quanquam
instrumentum sit etiam $\pi\alpha\rho\alpha\sigma\kappa\iota\nu\eta$ siue ap-
paratus l. 12. in prin. j. l. 5. §. si prætor. De
trib. act. nimirum quia instructi pars, quod
Varro & Aristoteles partiuntur recte in vo-
cale, semiuocale & mutum, explosa enim
est Alpheni sententia animalia non locan-
tis in instrumento.

VIII. DE PECULIO
LEGATO.

ERgo instructi appellatione continen-
tur etiam serui. An & peculia eorum?
Sic videtur l. 22. §. ult. s. titulo prox. Quid
autem is qui peculium legat, legato com-
plectatur, hic titulus declarat, nam ex mē-
te defuncti plus aut minus continetur pec-
culij legato, quam inesse docuerit actioni
de peculio lib. xv. titulo 1. Vterque tamen
titu

titulus est tam de peculio filij quam serui,
Sed interim ne dixeris peculium esse ac-
cessionem serui, alioquin legatum serui se-
queretur omnimodo. l. libtorum. §. ult. De
legatis; nec sane est accessio, nisi seruus le-
getur cum peculio. Vicarius autem nec si
seruus legetur cum vicario, si tamen legetur
cum peculio, sub peculij nomine vica-
rius etiam accedit, & quamuis omnis vi-
carius peculiaris sit, alio tamen iure est pec-
culium, alio seruus peculiaris, sicut alio pe-
culium, alio merx peculiaris in titul. De
trib. act.

VIII. DE PENV. LEGATA.

INstructi alia pars est penus, quam recte
veteres glossæ ita definiunt $\beta\alpha\alpha\ \epsilon\iota\varsigma\ \pi\iota\sigma\iota\upsilon$
 $\eta\gamma\epsilon\iota\ \beta\epsilon\pi\tau\epsilon\iota\sigma\iota\upsilon\ \sigma\upsilon\upsilon\alpha\upsilon\beta\epsilon\iota\sigma\iota\upsilon\ \tau\epsilon\tau\alpha\iota$, idque hoc titulo di-
ligentius explicatur simul ac penus quæ
accessiones fiat.

X. DE SUPPELLECTILE
LEGATA.

INstructi pars alia est supellex id est in-
strumentum patrisfamilias, Græcè $\iota\upsilon\delta\iota\sigma\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota\alpha$
 $\eta\gamma\epsilon\iota\ \epsilon\iota\upsilon\sigma\theta\epsilon\sigma\iota\upsilon\ \eta\gamma\epsilon\iota$ & enumerantur hoc titu-
lo res quæ sub eam appellationem cadunt.

LIB. XXXIII. TIT. I. DE
ALIMENTIS VEL CIBARIIS
LEGATIS.

Ic titulus quid alimentorum vel cibariorū legato cōtineatur, explicat, & plenius quidē est alimentorum legatum, qua de causa cibaria & vestiaria, inuenias nominatim legari saepe, alimentis vestiaria iungi superuacuo, non item. Sed & praecipua quaedam in his esse hic titulus declarat veluti vt deportatis vel seruis poena vel etiam seruis propriis sine libertate, alimenta aut cibaria relinquuntur recte, vt si relicta sint vsque ad pubertatem, extendantur vsque ad plenam pubertatem, vt non minuantur propter praedia eo nomine postea obligata vt ex redditu eorum percipiantur, sed minuantur tamen per legem Falcidiam l. Diuis, §. ad leg. Fal.

II. DE AVRO ARGENTO MUNDO
ORNAMENTIS VNGVENTIS VESTIBUS
VESTIMENTIS ET STATIVIS LEGATIS.

Hic

Hic titulus variorum legatorum continet interpretationem auri & argentum facti quam infecti. factum dicimus vasa, signa, emblemata quae sub nullo alio quam argenti genere continentur, Infectum quod est in massa vel lamina. item mundi muliebris quo mulier sit mundior, & ornamentorum quo sit ornatior. Sed sunt etiam ornamenta virilia quaedam, non mundus, & mundi pars, vnguenta, non omnia tamen vnguenta, mundo continentur: ideoque separatim tractatur etiam de vnguentis, legatis. Vestis autem besto est genus, vestimentum pars, sed nobis nihil interest vestis an vestimentum legetur, idque vestimentum definitur quod pertextum est, vt liber qui perscriptus est. Sed & de statutis legatis non nihil hoc titulo agitur, vel imaginibus. l. 8. §. ult.

III. DE LIBERATIONE
LEGATA.

Olim non satis bene constabat an debitoribus posset liberatio legari, sed vt ait l. 3. iam certum est posse, & quidem omnibus. leg. 3. id est. siue iure civili debeant siue honorario, siue ex contractu, siue quasi ex contractu leg. 24.

De

De le. 3. & siue rem suam siue rem nostram l. 9. §. ult. hoc tit. l. cum seruis §. si Titius. De leg. 1. & in totum vel pro parte l. cum quis §. nuptura De leg. 3. & effectus legati: hic vt legatarius possit agere vt acceptione vel pacto liberetur & si conueniatur tueri se exceptione doli mali qua re legati huius cautionem ex edicto postulat nullam.

IIII. DE ADIMENDIS VEL
TRANSFERENDIS LEGA-
TIS VEL FIDEI-
COMMISSIS.

Quia de dandis legatis & fideicommissis satis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipso iure nisi eodem testamento vel codicillis confirmatis & civilibus contrariisque verbis, beneficio autem exceptionis & per epistolam adempta & nuda vel tacita voluntate & quibuscumque verbis non valent. Fideicommissa ipso iure adimuntur quacumque voluntate, quocumque sermone, quia in his præcipue voluntas dominatur, in legatis rigor & diligentia iuris civilis, adeo vt in legatis verba si sint perpicua non admittatur questio voluntatis, in fideicommissis admittatur

tur l. 2 §. l. 95. De leg. 3. l. si alij De usufr. leg. l. cum virum C. De fideicommiss. Translatio plus est quam ademptio, nam & ademptionem & dationem in se continet, admittit enim vni quod det alij, vel ab vno quod det ab alio vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel causam legati, vt ad scribat aliam.

V. DE REBUS
DVBIIS.

Hic fere respondet titulus qui est in Codice De verborum & rerum significatione, nam & si hac de re dictura sit postrema parte libri tertij de legatis, restabat tamen pleraque dicenda de ambiguo sermone legatorum & fideicommissorum, qui rem dubiam plerumque efficit, quamquam & detracto sermone ambigua res dubia dici possit quæ in suspensio est quoad ex post facto confirmetur, quia res quæ de agitur nondum certum est valeat nec ne. l. 5 §. Res item dubia siue ambigua est, si incertus sit ordo nascentium vel morientium in specie l. 11 §. vltim & aliarum legum quæ sunt de commorientibus vel si incertis personis legatum relinquatur, nam & de incertis personis in hoc titulo agitur.

VI. DE HIS QUAE POENAE
CAUSA RELINQUUNTUR.

Dedit quodammodo ansam superior titulus tractandi de legatis inutilibus: nam de incertis personis egit, quibus quod legatur, est inutile regulariter, & his adicit legatum relictum poenae causa, quia contra naturam legati est, ut poena honori insit, ut sit legatum honori vni, poenae alteri, praeponderare enim honori videtur poena quasi praecipua causa legandi, atque adeo ne honor quidem esset tale legatum. Hodie tanto valet, nisi illicitum vel probrosum vel impossibile sit, ex constitutione Iustiniani, ex qua Tribonianus l. i. inseruit haec verba, Illicite vel probrose, itemque verbum, Tale, quo repetuntur illa, illicite vel probrose.

VII. DE REGULA CA-
TONIANA.

Sequeretur titulus de caducis & de his quae sunt in causa caduci. Vtilia haec sunt ab initio, sed postea deficient viuo aut mortuo testatore ante apertas tabulas, & in

& in fiscum cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia, sed cum abolita iam essent eae leges a Iustiniano & restitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omisso caducorum iure nouo ponere hoc loco regulam iuris antiqui, secundum quam non ex apertis tabulis cedunt legata, ut voluere leges caducae Iulia & Papia, sed a morte testatoris, & regula haec est, Quod inutile foret id est cuius dies inutiliter cederet si testamenti facti tempore mortuus fuisset testator, id legatum quodcumque decesserit ex postfacto non conualescere, quae & sententia dicitur l. Iulianus De cond. & demonst. ut Marcellino xxv. Catonianae vel Cassianae sententiae.

VIII. DE HIS QUAE PRO
NON SCRIPTIS HABENTUR.

Caduca sequebantur ea quae pro non scriptis habentur, haec ab initio inutilia sunt & tamen nouo quam antiquo iure apud heredem remanent, si nullus sit substitutus in cuius persona legatum consistat vel si nullus collegatarius cui adcreseat, & licet pro non scriptis etiam fuerint ea quae incertis personis vel quae poenae causa re-

Inquerentur tamen quia hodie vtilia ea permanent regulariter, his primum subductis simul ac caducis quæ ab initio vtilia sunt & ante cessionem intercidunt, quia eodem iure sunt hodie quo & ea quæ ab initio inutilia sunt, id est quæ pro non scriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis. est enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum semper id quod pro non scripto, est, nunc quæ pro non scriptis habeantur enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus relinquantur, quæ sibi testamentarius adscribit, quæ sunt captatoria, quæ non intelliguntur, quæ ei qui in rebus humanis non est adscribuntur. Sed hoc tamen interest quod ab initio inutilia apud heredem remanent sine onere, exceptis duobus casibus, caduca vel in causa caduci cum onere, sicut & ad fiscum transibant cum onere. In factis § vlti. De cond. & dem. non quidem ex lege Iulia & Papia, sed ex constitutionibus.

VIII. DE HIS QUAE VT
INDIGNIS AVFER-
RUNTUR.

Sequuntur, quæ veteres dicebant Erepicia, hæc vtilia sunt omni tempore,
& ce

& cedunt & acquiruntur vtiliter, sed quasi indignis eripiuntur variis ex causis, quæ hoc titulo enumerantur, & male iuris decoctores vbiq; eosdē faciunt incapaces & indignos: incapacibus enim relicta ab initio inutilia sunt & apud heredem remanent sine onere indignis relicta ipso iure valent, sed ad fiscum plerumque transferuntur vel ad heredem vel ad aliam personam cum onere.

LIBER. XXXV. TITV. I.
DE CONDICIONIBVS ET DEMONSTRATIONIBVS ET
CAVSIS ET MODIS
EORVM QUAE IN
TESTAMENTO
SCRIBVNTUR.

Specialem titulum dedit supra de condicionibus institutionum cum tractaret de institutionibus, ita consequens fuit in hoc tractatu de legatis & fideicommissis, de condicionibus eorum specialem titulum poni. Sed de condicionibus etiam adiecit demonstrationes & causas & modos. Condicio est

causa quæ suspēdit legatum. Demōstratio est significatio accōmodata rei legatæ. Causa est ratio legādi. Modus est adiectio quæ ostēdit quid legatorū ex legatofacere testator velit. Condicio pprie cōfertur in futurum, Demonstratio in præsens vel in præteritum. l. nuper. De leg. 3. l. 3. 4. j. Cōdicioni similis est modus adeo vt in his libris sæpe modus condicionem conditio modum significet, & nonnūquā qui figura verborū est modus, ex mente defuncti pro cōdicionē habetur. Condicionē enim volūtas facit nō verba, sed hoc interest quod si suis verbis cōdicio concipiatur, fideicommissum non facit, modus vel etiam cōdicio concepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fideicommissum facit, quia cōceptio verborum talis enixæ voluntatis argumentum est, sicut condicio iurifurandi quæ etiā fideicommissum parit. Igitur ex his verbis. Titio C. ita vt x. Mēnio adnumeret, Mēnio fideicommissi peritio est statī, si pte ea adiecerit, Si nauis ex Asia veſerit, posteaquā nauis venerit l. 2. C. de his quæ sub modo rel. Causa similis est demōstrationi, nā & in præsens hæc vel in præteritū cōfertur, & vtraque abūdat nec terro corpore legato vitiat legatum si forte sit falsa. Ait, Eorū quæ in testamēto scribuntur. In testamento scribuntur

buntur institutiones, substitutiones, legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, assignationes libertorum, Iniuſtiones, Præcepta, Cōsilia, Cōmendationes, Cōfirmationes, Mortis causa donationes, Mortis causa capiones, Æstimationes, Ademptiones, Cōfirmationes codicillorū, Exheredationes. Sed nō omnia cōdicionem recipiunt, & de conditionibus institutionem proprium titulum iam habuimus supra, & hic præcipue est de conditionibus legatorum & fideicommissorum.

II. AD LEGEM FALCIDIAM.

Donationib⁹ modū imposuit lex Cincia, Dotib⁹ lex Papia, Manumissionib⁹ lex Caninia, Legatis & mortis causa donationib⁹ lex Furia primū, deinde lex Vaconia & ad extremum lex Falcidia legatis præscripsit modū dodrātis, qui ciuilis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed cōstitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes causa mortis, & S. C. Pegasiana ad fideicommissa testamento relicta, & Cōstitutione D. Pij ad fideicommissa relicta ab intestato. Opus fuit speciali lege quæ lex Falcidia est cōtra voluntatē testatoris (mi-

nuit em̄ legata que testator integra presta-
 ri voluit) ideoque interpretatione prudenti-
 tum non potuit porrigi ad alia, nec hodie por-
 rigeretur ad mortis causa capiones sine lege.
 Est autem hæc lex valde à Iustiniano reci-
 fa. nam omisso inventario cessat, & à testa-
 tore prohiberi potest, & dōdrans mutatus
 est in bessem vel semissem institutis liberis
 & similibus qui de inofficiosa agere possunt,
 non etiam extraneis: placet enim magis
 Occidentium opinio, ne modus à Iustinia-
 no dictus porrigatur ad extraneos, quia
 Nouella Iustiniani minuuntur legata plus
 quam lege Falcidia. contra voluntatem te-
 statoris, & ideo melius est non diffundi eam
 Nouellam in omnes eademque ratione non esse
 recipiendam opinor opinionem eorum qui
 filio rogato hereditatem restituere semissem
 attribuunt. quo enim magis auges portio-
 nem heredis, eo magis recedit à voluntate.
 Ac prohiberi videtur etiam Falcidia in l.
 penult. De leg. 3; his verbis, Huic quoque
 omnia integra quia scilicet ne ex vno vel
 altero legato deduceretur cauere poterat
 olim l. 64 §. 1. & in totum prohibitam
 nonnunquam princeps detrahi non sine-
 bat l. si legatus §. ultim. Ad Treb. De conti-
 nuatione quid dicam frustra titulus est de
 modo legatorum: ipsa igitur se satis
 ostendit.

QUINQVAG. DIGEST. 185
 ostendit.

III. SI CUI PLYS QVAM PER
 LEGEM FALCIDIAM LI-
 CVERIT, LEGATVM
 ESSE DI-
 CTVR.

SEquitur stipulatio Falcidie pratorie
 vel comm. l. penal. §. Iulianus §. tit. prox.
 l. ex facto 2. De her. inst. quam de legatariis
 singulis stipulatur heres qui solida
 prestat legata, hoc fere modo, Quod ampli-
 us legatorum nomine quam per legem
 Falcidiam licuerit ceperis, quanta ea res
 erit, tantam pecuniam dari, dolumque
 malum abfuturum esse, quo exemplo et-
 iam legis Papiæ stipulatio interponitur
 l. 1. §. pen. & cessante etiam Falcidia in spe-
 cie. l. filius §. apud De leg. j. d. l. j. §. in qui-
 busdam. Tractatur etiam non nihil sub hoc
 titulo de stipulatione, Eiecta hereditate
 legata reddi, & Morientium partes reddi,
 & de stipulatione fructuaria.

LIB. XXXVI. TIT. I. AD
 S. C. TREBELLIANVM.

Leganter Iustinianus peculiare & in Græca cōstitutione *περιόριστον νόμιον* nihil esse magis quā vt legatis quidē iungatur narratio legis Falcidiz: fidei

commissis autē S. C. Trebellianū prius fuit Pegasiano Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommissariū, vt absq; metu heredes scripti adiret hereditatē, nō deducta quarta Pegasianū si pl⁹ quā dodrātem vel totam hereditatem restituere rogati essent, de quarta deducēda nō translatis actionibus, communicatis tamen remedio stipulationum partis & p parte, qua ex causa Trebellianus fideicommissarius erat heredis loco, Pegasianus non item. Sed & S. C. Pegasiano heres qui suspectam hereditatē dicit adire, cogitur & restituere non deducta quarta & translatis actionibus per inde atque si ex S. C. Trebelliano restituere tur. Est etiā opinor S. C. pegasiani quod est in l. 16 §. si quis heres & §. cum quidā & l. 17. in pr. Sed sublato non transferendarum actionū iure & remedio stipulationū, cetera omnia adscribuntur & aguntur hodie S. C. Trebelliano ex Cōstitutione Iustiniani, secundum quā recte hic titulus ita concipitur, Ad S. C. Trebellianū, nec adiicitur,

& Pegasianum, quod erat in veteri titulo editi perpetui, & est adhuc in indice titulorum Pandectis Florentinis præposito.

II. QUANDO DIES LEGATORVM AVT FIDEI COMMISSORVM CEDAT.

Nondum peracta res est, nā restat adhuc de legatis & fideicommissis inspectio hæc, ex morte cedat dies eorum an ex apertis tabulis an ex adita hereditate aliōve tēpore, & cedunt quidē iure antiquo pura ex morte, cōdicionalia vel in diē incertū ex condicione vel die postquam venerit aut euenerit, iure nouo pura ex apertis tabulis. Sed, vt Iustinian⁹ loquitur quodā loco tractans de legitimis heredibus, ius nouum idem ipse iure nouissimo correxit, & restituit antiquum ius, cuius videtur & aliis plerisque partibus fuisse studiosissim⁹. Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis testatoris tempore, sublata lege Iulia & Papia, exceptis quibusdam quæ cedunt ab additione hereditatis, vt si legetur vsusfructus, habitatio, si detur libertas si libertati iungatur legatum vel si seruo legato legetur, Cessionis effectus hic est vt quasi debi-

tum sit legatum & transmittatur in heredē legatarij l. 26. De usu fruct. leg. l. 8. & 9. titu. seq. vt recte Theophilus definierit, cessio- nē esse legatorū quæ nondū percepta sunt ad heredes transmissionem: nec tamen idē cessionis & delationis vel dies vel effectus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Deferuntur ex die aditæ hereditatis, siue pertinent ad legatarium vel heredem eius: nam & pertinere in iure, deferri est. Cedunt vt sint debita & ad heredem legatarij pertinere possint. Deferuntur, vt peti & adquiri vel repudiari possint. Semper excipio quæ nō cedere dixi ante aditam hereditatem: his enim idem est cessionis & delationis dies: neces- sario quoque herede scripto cessionis & delationis idem dies est, mors testatoris, idem effectus nunquam, & imperitissimi sunt qui delationem & cessionem confun- dunt passim.

III. VT LEGATORVM SEV FIDEI
COMMISSORVM SERVAN-
DORVM CAVSSA CA-
VEATVR.

Restat etiā prætorica stipulatio legato- rū seruadorū causa q̄ vulgaris & cō- munis cautio dicitur. l. fili⁹ fa. §. i. idē princi-

pes. De leg. j. l. creditorib⁹. De separat. & in- star actionis obtinet. Hæc de herede stipu- latur legatarij vel etiā dispensatores lega- torū. l. quidā. §. penul. De leg. j. si in d. em le- gata redicta sint vel in cōditionē casualē, nō, vt opinor, si in potestatiuā, nisi velit he- res litigare qua ratione etiā de puro lega- to hac cautio interponitur l. v. xorem §. vlt. De leg. 3. l. 14. 15. inf. Edictū prætoris fuit de legatis, sed q̄ defunctorū cōseruat volun- tates, facile producit ad omnia fidei cō- missa interpretatione prudentum. d. l. 14. & 15. §. vlt. sicut edictum de legatis præstādis, eadem ratione. Lex Falcidia quia erat cō- tra voluntatem, contra libertatē testamen- torum, contra x. 1. ta b. non potuit produ- ci ad fideicommissa sine speciali lege. Sed neque lex Iulia & Papia, quæ odiosa etiam est & quod est in l. 87. De leg. 5. ex S. C. est l. Senatus. De donat. cau mort.

IIII. VT IN POSSESSIONEM
LEGATORVM VEL FIDEI-
COMMISSORVM SER-
VANDORVM CAVS-
SA ESSE LI-
CEAT.

Heres qui nō paret superiori edicto id est qui legatorū nomine nō satisfacit: ex hoc edicto coercetur misso legatario aut

aut fideicommissario in possessionē legatorum seruandorum causa. In possessionem omnium bonorum quæ ex ea hereditate sunt, non in bona heredis propria, nisi certis modis ex Constitutione Antonini. quo genere pignus prætorium constituitur.

DIGESTORVM PARS

SEXTA.

LIBER. XXXVII. TIT. I.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

AB hereditatibus transit ad bonorum possessiones, quæ nec minus obligant nos quasi ex contractu quam hereditates, nec minus etiam actiones nascimur ex eis quæ ex hereditatibus, quia hereditatis bonorumve possessio, prætoriam successio est, quam perinde prætor tuetur atque civilem. Non potuit heredem facere vel dominium bonorum tamen possessorem veluti heredem fecit tam eum quem ius civile heredem facit quam etiã eum quem ius civile non nouit, veluti posthumum alienum heredem

heredem institutum vel filium emancipatum ab intestato, & recte definitur bonorum possessio, ius successionis prætoriam in vniuersa defuncti bona, vel ius persequendorum retinendorumque bonorum defuncti, vel hereditas possessione retenta. Dominiũ tribuere dicitur. l. j. Sed intelligo dominium possessionis, non dominium proprietatis: nec enim proprietatẽ tribuit sed possessionem tantum & retentionem. Et hoc generali titulo explicata definitione bonorum & bonorum possessionis, explicantur etiam genera bon. possessionis & alia pleraque communia sequentibus titulis, veluti de his qui admitti ad bon. possessionem possunt, qua de re erat proprie tit. 3. & de diebus petendæ bon. possessionis de qua lib. sequentis tit. 16.

II. SITABVLAE TESTAMENTI EXTABVNT.

NVllus, vt opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quàm hic primus qui cõficitur ex primis verbis edicti, si tabulæ testamenti extabunt: est enim generalis ad successiones testati. Olim edicebatur: si tabulæ testamẽti proferretur. Hodie, si extabunt, quia sufficit extare, licet non proferantur l. j. §. sufficit. De bon. possess. secun. tab. Sequitur autem prætor

192 PARATITLA IN LIBR.
prætor ordinem legum, nam exemplo XII.
tabul. proponit prius bon. possessiones ex
testamento, Contra tabulas & secundum
tabulas, ab his verbis, Si tabulæ testamenti
extabunt. deinde bonorum possessiones ab
intestato sub contrariis verbis, Si tabulæ
testamenti nullę extrahunt, lib. sequentis
titu. 6. & vt speciem aliquam edicti propo-
nam, ita perscripisse prætor videtur, Si ta-
bulæ testamenti extabunt, liberis præteri-
tis potissimum boni possessionem cōtra ta-
bulas dabo, mox si ex ea parte bon. posses-
sio occupata nō esset, scriptis heredibus se-
cundum tabulas bonorum possessionem
pollicetur. At l. j huius tituli non pertinet
nisi ad bonorum possessionem secundum
tabulas.

II. DE BONORVM POSSESSIONE
FVRIOSO, INFANTI, MUTO,
SVRDO, CAECO COM-
PETENTE.

Sequatur hic titulus quo de certis per-
sonis agitur de quibus ambigi poterat
an admitti possint ad bon. possessionem &
quemadmodum.

III. DE BONORVM
POSSESSIONE CON-
TRA TABV-
LAS.

Quo

Quo explicito, institutū agit ordinem,
vt primo liberis deferat bon. posses-
sionem contra tabulas, quem esse æquissi-
mum Vlpian. ait l. ij. De bonor. possess. sec.
tab. & hac de causa de successione testati
primū edictum siue prima pars edicti ac-
cipitur frequentissime pro hac parte quæ
liberis præteritis, id est neque institutis
neq; vt oportet ex hereditatis defertur bon.
possessio contra tabulas. & similiter libro
sequenti de successione intestati generali
capite proposito, Si tabulæ testamenti nul-
læ extrahunt, subiicitur prima pars edicti,
qua liberi vocantur l. j. §. recte cod. tit. l. j.
sed videndum De suc. edict.

V. DE LEGATIS PRAESTAN-
DIS CQNTA TABVLAS
BONORVM POSSES-
SIONE PETITA.

Bonorum possessio contra tabulas re-
scindit tabulas paternas non pupilla-
res, & paternas, etiam si in eis alij filij, præ-
teritorum fratres instituti sint, quorum ta-
men institutione deducta in irritum, pet-
inde ac si instituti non essent cum præteri-
tis veniunt ad bonorum possessionem cō-
tra tabulas: institutis enim liberis præte-

N

riti, vt dicitur, cōmittunt siue patefaciunt edictum contra tabulas. Rescindit etiam hæc bon. possessio, hæc actio præteriti, vt Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicommissa nisi parentibus aut liberis relicta sint vel uxori aut nurui dotis nomine. his enim personis cōseruantur ex hoc edicto, & præstantur vel à præteritis si sui non sint vtilibus actionibus vel ab institutis etiam suis quibus cōmissum est edictum, salua Falcidia. Non probo opinionem Orientalium qui & hoc edictum hodie sublatum putant quasi legata sint præstada omnibus, & edictæ nouum quod est tit. 8. quasi emancipatus pater præferatur filiis suis.

VI. DE COLLATIONE
BONORVM.

Liberis emancipatis prætor promittit bonorum possessionem contra tabulas antequam eos iubeat suis bona propria cōferre. quod iubet hoc edicto. itaque hic ordo demonstrat collationem fieri post petitionem bonorum possessionem contra tabulas Collatio est confusio bonorum propriorum cum paternis. Conferunt propria vt ferant tam ex propriis, quam ex paternis contingentem portionem, & locus est huic colla

collationi etiam inter eos quibus data est bon. possess. Vnde liberi.

VII. DE COLLATIONE
DOTIS.

Separatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad personas quæ conferunt attinet, alio iure est bonorum, alio dotis collatio. Bona soli emancipati conferunt, Dotem etiam suæ his quibuscumque bonorum possessionem contra tabulas accipiunt siue sint præterita siue institutis commissio edicto aucta sit earum portio siue miscueriat se bonis paternis. idemque seruatur in bon. possessione Vnde liberi.

VIII. DE CONIUNGENDIS CVM
EMANCIPATO LIBE-
RIS EIVS.

Hic etiam edicto locus est tam in bonorum possessione contra tabulas quam vnde liberi, vt scilicet patri emancipato iungatur in vnam eandemque partem filius natus ex ea & retentus in potestate aui, vtque ei soli bona sua conferat pater, non fratribus, Filius dicitur coniungi pa-

tri, non pater filio. nam præualet ius præteritum. Sed ex hoc edicto iuri prætorio cōiungitur ius ciuile. Edictum nouum dicitur & noua clausula l. j. §. si pater nuru. tit. seq. l. qui duos. hoc titu. & à Græcis ad l. j. Si tab. test. nul. ext. quia in componēdo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatoris Iuliano utile uisum est hoc iuris introducere & inferere edicto prætoris. Saluianum edictum dicere soleo,

IX. DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO ET CURATORE EIUS.

Superioribus titulis prospexit prætor natis, hoc titulo nondum natis, id est ventri, non data bon. possessione contra tabulas, sed muliere prægnante ventris nomine missa in possessionem vice contra tabulas bonor. possessionis, vel etiam vice secundum tabulas aut Vnde liberi. nam ex omnibus partibus edicti successorij venter in possessionem mittitur. Sed hic potissimum agitur de bonorum possessione contra tabulas ventre præterito, cui etiã missio in possessionē curator dari solet, qui ventris curam administraret eodem modo quo curatores & tutores pupillarum solent.

Dari

Dari etiã solet curator bonis, creditorum gratia, vt bona conseruet & distrahat res quæ deteriores futurae sunt nec enim plenam rerum administrationem habet, vt curator ventris.

X. DE CARBONIANO EDICTO

Hoc quoque edictū principaliter pertinet ad bonorum possessionē contra tabulas, sed porrigitur etiam ad bonorum possessiones ab intestato, Cōsultur eo liberis impuberibus, quibus sit controuersia status & bonorū paternorum, data bonorum possessione quasi liberis præsumptione quadam, & quæstione status dilata in tempus pubertatis, quorum vtrunque sit causa cognita. & ex eo intelligitur decretalem hanc bonorū possessionē esse, nō edictalē vel ordinariam. Inuenias & edictum & decretum Carbonianum dici l. ij. De ven. insp. vel quia ex hoc edicto decretū interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hæc res transit in edictum, sed ita tamen vt semper decretū interponi necesse sit, etiã si forte liberi edictalē admiserint, quia edictalis sine re constituitur, mota controuersia status. Possis eandem pupillarū bonorum pos-

sessionem appellare, quia solis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet ut impubes solus possideat, nisi aduersarius sit etiam ex liberis, ut alatur, ut exerceat actiones tempore perituras. hoc ita si satisfecerit de restituendis bonis si iudicatum est aduersus se, nam si non satisfecerit nec solus possidet, nec alitur nisi causa cognita nec exercet actiones, & bonorum administratio committitur aduersario satisfacti, neutro satisfactante, custodiendis & administrandis bonis curator datur quoad iudicatum sit.

XI. DE BONORVM POSSESSIONE SECUNDVM TABVLAS.

Secunda pars edicti est de bonorum possessione secundum tabulas supernas, quae omnibus heredibus scriptis datur si modo signatae sint septem testium signis, & huius exemplo decernitur etiam heredibus institutis bonorum possessio secundum nuncupationem.

XII. SI A PARENTE QVIS MANUMISSVS SIT.

EX testamento dux sunt bonorum possessiones. Contra tabulas & secundum tabulas

tabulas: quibus expositis subiicit duos titulos, quorum vnum refertur vult ad bonorum possessionem contra tabulas, alterum ad bonorum possessionem secundum tabulas. Primum, ut intelligatur non tantum liberis, sed etiam parentibus praeteritis dari bono possessionem contra tabulas si in emancipatione manumissores extiterint, quasi patronis scilicet, & recte, si a parente quis manumissus sit, nam si a parente quis emancipatus non manumissus sit, cessat bonorum possessio.

XIII. DE BONORVM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS.

SECUNDUM vero id est hunc titulum, ut intelligatur non tantum secundum tabulas vel nuncupatione paganorum bonorum possessionem dari, sed etiam secundum testamenta militum quoquomodo facta. Ceterum contra testamenta militum bonorum possessio vel contra heredes institutos a militibus querela inofficiosi testamenti nunquam datur.

XIIII. DE IVRE PATRONATVS.

POST bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum

possessionē contra tabulas libertorum patronis præteritis, quæ pars est iuris patronatus, alius demonstrandæ rei initium petit & omnia iura & commoda patronatus sigillatim exponere parat, itēque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus adquiratur vel amittatur.

XV. DE OBSEQUIIS PARENTI-
BUS ET PATRONIS
PRAESTANDIS.

Iuris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatem beneficij gratiam, quæ omnia etiam vno *ὀπίσχυς* nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia nec iudicio sisti ab eis locupletem fideiussorem desiderare, nec famosa aut veluti famosa actione cum eis experiri, nec iusiurandum calumniæ exigere, nec insolidum eos condemnare, & si quid contra officium pietatis fecerint, in libertos proposita est querela vel actio ingrati, eādem pietatem liberti pariter debent etiā non manumissoribus, & sunt tam parentum, quam patronorum, sacra nomina.

LIB.

LIB. XXXVIII. TIT. I. DE
OPERIS LIBERTORVM.

Tem operæ pars sunt iuris patronatus id est officia diuina siue in ministerio siue in artificio consistant libertatis causa imposita libertis per stipulationem vel iusiurandum, qua ex re dat prætor iudicium operarum, & recte veteres glossæ. Operarum, τὸ ὑπηρεσίον ἢ ὑπαρέχον ἢ ἀπελευθέρωσι τοῖς πάτρωσι. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed præter operas, doni aut muneris patrono promissi vel iurari actio est.

II. DE BONIS LIBERTORVM.

Sequitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstrandæ causa prætulit superiora, Bonorum possessio contra tab. liberti quæ patrono præterito cõpetit in partem dimidiam contra heredem scriptum, & ab intestato bonor. possessio. Vnde legitim. In partem dimidiam iure veteri l. j. §. pen. Si cui plus quam per leg. Fal. l. debitor §. 1. De pig. act. hodie in partem tertiam. Quæ libertis præteritis datur, in assem competit &

N 5

contra lignum non contra heredem scriptum, ac præterea in bonis liberti cessat edictum nouum l. ij. §. vlt. Sed adnotandum illud est, patronum qui elegit superiorem titulum, ab isto repelli l. ij. §. de bon. poss. contr. tab. lib. l. sicut supra de iu. pat. nec enim omnia iura patronatus in vno concurrunt semper.

III. DE LIBERTIS VNI- VERSITATVM.

Adiungitur hic titulus vt intelligatur municipibus, collegiis, vniuersitatibus etiam dati bonorū possessionem contra tabulas libertorum & vnde legitimi, quamuis incerta sint corpora. In indice legitur, De libertis municipum & aliarum vniuersitatum.

IIII. DE ASSIGNANDIS LIBERTIS.

Hic vero titulus eò spectat vt intelligatur, quod libertus vni ex filiis patroni assignatus sit, non ideo in perpetuum repelli ceteros à bonorū possessione contra tabulas vnde legitimi, nam S. C. quo confirmatur assignatio ita facit interim cum

cum solum patronum cui facta assignatio est, vt tamen ceteri non desinant esse patroni l. §. si capitis §. de bonis libert. Assignat libertum patronus qui significat cuius ex liberis suis libertum eum esse velit. Iudex assignat res, non libertos l. quædam famil. erciscend.

V. SI QUID IN FRAVDEM PA- TRONI FACTVM SIT.

Sequitur portio alia iuris patronatus, actio Fabiana quæ patrono competit liberto testato, & actio Caluisiana, quæ intestato l. 3. §. si intestatus j. l. 3. C. eod. ad detrahendam portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi §. esse semissem bonorum liberti vel trientem, ex alienationibus inter viuos factis in fraude patroni & ex mortis causa donationibus & legatis. Patronus non est creditor l. 6. in fi. De lege Cornel. de fal. alioquin haberet Paulianam actionem.

VI. SI TABVLAE TESTAMEN- TI NULLAE EXTAVNT VNDE LIBERI.

Post bonorum possessiones ex testamento, daturus bonorum possessiones ab in

ab intestato edicti prima verba proponit, Si tabulæ testamenti nullę extabāt, cōtraria his à quibus cœperat prætor edicere de bon. possessionibus ex testamento, Si tabulæ testamenti extabunt, libro superiore, vtrumque est generale caput, & licet vtriusque prima parte datur bon. possessio liberis, tamen & in hoc l. pen. est etiam de bon. poss. Vnde cognati, & in illo quæ lex sola est, de bon. poss. secundū tabulas, quia scilicet generale caput, vt dixi. Specialis autē titulus, & prima pars edicti qua liberi ab intestato vocantur, his verbis significatur, Vnde liberi.

VII. VNDE LEGITIMI.

Secunda pars edicti ab intestato vocat legitimos. Legitimi sunt consanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon. possessionem intestati vocantur, sed etiam ad hereditatem ex x i . tabul. & ideo non est eis hæc bonorum possessio valde necessaria l. 3. C. ad S. C. Orf. l. i. C. Th. de leg. hæred. Superior est necessaria his qui sui futuri erant, licet ius suorum atque adeo legitimorum non habeant, nam & his ex superiori parte defertur bonorum possessio, quamobrem non dicitur

dicitur, Vnde sui, sed vnde liberi. Libero- rum enim nomen naturale est, suorum ciuile. Porro legitimis etiam adnumerantur liberi sui, quia si sui sunt & agnati sunt, & omissa forte priori parte. Vnde liberi, hanc occupare possunt.

VIII. VNDE COGNATI.

Post legitimos cognatis datur bonorum possessio intestati, & necessaria est l. 2. & vlt. C. Vnde leg. quia iure ciuili deficiuntur. Cognatorum nomen specialiter accipimus pro his qui per fœminas coniuncti sunt Sed generaliter accepto nomine, verum etiam est hoc edicto agnatis deferri bonorum possessionem. Vnde legitimi, & sunt fere eæ tres partes edicti ita vincitæ vicissim, vt qui potest venire prima possit & secunda & tertia, qui secunda & tertia.

IX. DE SUCCESSORIO EDICTO.

Cum prætor primum vocasset liberos ab intestato: deinde legitimos, post cognatos, tum hac parte inter eorum quosque successionem dedit, id est vt prioribus

non petentibus sequentes admitterentur, qua de causa successoria pars dicitur & successorium caput & successorium editum l. 1. §. sed videndum l. 2. hoc tit. l. 1. C. eo. l. 1. §. penult. De iuris & fac. ign. Quia vero duo potissimum ad successionem hanc veluti aperiunt fenestram, tempus & repudiatio) nam priores vel tempore excluduntur vel repudiatione) ideo de repudianda etiam bonorum possessione & de tempore admittendæ bonorum possessionis sub hoc titulo tractatur.

X. DE GRADIBVS ET AFFINIBVS ET NOMINIBVS BONORVM.

Alij sunt grad⁹ intestati, alij grad⁹ cognationis. Hic titulus est de gradibus cognationis, non quemadmodum alij aliis succedant, qua de re est superior titulus, sed quemadmodum numerentur, quod magni intererat scire propterea quod bonorum possessio. Vnde legitimi proximo heredi defertur, Vnde cognati proximo cognato. Non possit autē scire quis sit proximus, nisi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nulla detur bonorum possessio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus

finibus & de nominibus tam affiniū quam cognatorum, non de gradibus etiam adfinium, qui nulli sunt. Gradus enim alius ex alio nascitur & generatio quælibet facit gradum, Adfines non nascuntur alij ex aliis, sed vt cognatorum limites vel ordines alij directi alij transuersi constituuntur, limites ab agris translatione sumptæ, ordines à tabula Iularia, ita non negauerim tales etiam ordines adfinium institui posse. Est autem cognatio, si & hoc scire aues, necessitudo quæ nobis intercedit cum his qui sunt ex eodem sanguine vel perinde vt sanguine. quæ definitio etiam agnationem complectitur, id est necessitudinem quæ nobis est cum his qui sunt ex eadem familia, & eam quæ per adoptionem adquiritur. Adfinitas est ius necessitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

XI. VNDE VIRE ET VXOR.

Sequitur quarta pars Edicti? qua desiciente omni cognatione ad vxorē quæ in manum non conuenit bona mariti intestati pertinent, & vicissim ad maritum vxoris, si tēpore mortis iustū matrimoniū fuerit, nā deportato, exēpli gratia, in bonis quæsi

qua sitis post deportationem fiscus succedit, non vxor, quia desit esse iusta vxor.

XII. DE VETERANORVM ET
MILITVM SVCCES-
SIONE.

Datur specialis titulus de intestatorum veteranorum & militum successione, quoniam in militibus hoc proprium est ex Constitutione Hadriani, si capite damnati sint ex militari delicto, vt sententia damnantis eorum hereditas aut possessio castrensiu bonorum ab intestato conferuetur legitimis vel cognatis vsque ad quintum gradum, nam pagani certe capite damnatis fiscus succederet non cognati. Et titulus demonstrat idem priuilegium dari veteranis, idest militia honesta missione dimissis.

XIII. QVIBVS NON COM-
PETIT BONORVM POS-
SESSIO.

Constitutioni Hadriani subiicitur alia eiusdem Hadriani constitutio, nam & quod hoc titulo comprehenditur originem capit ex Constitutione Hadriani, qua ei qui ab intestato hereditatem adiuit hereditatem fiscus aufert quasi indigno si

volentem facere testamentum prohibuerit, vt ad se potius hereditas ab intestato perueniret, de qua libro 29. tit. 6. Quod etiam de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum possessionem Opus fuit edicto: quia in odiosis hereditatis appellatione bonorum possessio non continetur. Continetur in lege Iulia & Papia l. 138. De verb. sign. quæ quam sit odiosa notissimum est, sed continetur ex S. C. vt quem scilicet ea lex capere hereditatem vetat is etiam non possit admittere bonorum possessionem, sicut ex eodem S. C. in ea lege placuit legati appellatione & fideicommissum contineri donationem causa mortis. Non competere dicitur possessio si non competant possessorie actiones.

XIIII. VTEX LEGIBVS SEN-
ATVSVE CONSVLTVS BONO-
RVM POSSESSIO
DETVR.

Restabat hæc edicti pars subsidiaria, nam si ex aliis partibus non sit bonorum possessio, hæc superest his scilicet quibus leges vel S. C. vel Constitutiones specialiter bonorum possessionem detule-

runt, & si hæreditatē etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrat hæc cum bonorum possessione Vnde legitimi.

XV. QVIS ORDO IN POSSESSIONIBVS SERVETVR.

IN indice, Quis ordo in bonorum possessionibus detur. Vtraque scriptura recta est. Atquin titulus etiam de successorio edicto est de ordine seruando in possessionibus dandis, sed non de eodem ordine. Hic de ordine graduum intestati, ille de ordine graduum cognationis, quanquam & obiter in eo demonstratur eundem sibi ipsi succedere secundum gradus intestati. Vtrumque ordinis genus recipit hanc qualificationem, intra quæ tempora petenda vel admittenda sit bon. possessio, quia finito tempore quod primo gradui intestati vel cognationis datur, sequens gradus succedit. & ob id vtriusque tituli promiscua & communis est tractatio de tempore possessionum admittendarum, & sane quæ hic præponuntur l. 1. Vlpianus scripserat ad edictum successorium, ad quod etiam referri debet l. 1. itemque l. 4. sententia expressa est in l. 1. De succes. edicto. Et de bonorum possessionibus quidem hæctenus.

XVI. DE SVIS ET LEGITIMIS HEREDIBVS.

Sequitur de hereditatibus quod prætermiserat ante bonorum possessionibus, quodque videbatur etiam præponere debuisse, sed testamentariis hereditatibus adfectauit iungere bonorum possessiones quæ ex causa testamenti pendent & ab his vltro delapsus est ad bonorum possessiones intestati, quibus modo iungit hereditates, vt retro testati hereditatibus iunxerat bonorum possessiones, & sane facilis est propter similitudinem vtrarumque permissio. Porro legibus ab intestato hæreditas reddit tantum ad suos vel ad legitimos. Sui sunt qui definiti sunt quintæ partis titulo secundo. Legitimi sunt consanguinei & ceteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem intestati, quibusque edicto prætoris defertur bon. possessio vnde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur.

XVII. AD S. C. TERTYLIANVM ET ORPHITIANVM.

Legitimis hoc titulo iunguntur qui licet cognati sint non agnati, inter

legitimos vocantur, vt mater quæ vocatur in hereditatem filij totam post consanguineos fratres & post patrem vel cum consanguineis sororibus in semissem ex S. C. Tertulliano, siue Oratione D. Pij hodie simul in capita, & vice versa filius qui ad matris hereditatem vocatur ex S. C. Orphiriano, siue Oratione D. Marci, exclusis consanguineis & agnatis defunctæ matris: quibus etiam placet dari bon. possessionem Vnde legitimi.

LIB. XXXVIII. TIT. I. DE
OPERIS NOVI NUN-
TIATIONE.

Non potest ratio ordinis intelligi nisi repetantur sum motenus ab initio omnia quæ antecesserunt, Propositis partibus iuris vniuersi, & partibus deinde iuris ciu. legis puta & senatus consultis & aliis quibusdam, cœpit de iure hominum rerumque diuisione tradere nonnihil, mox, quia homines de rebus disceptant apud magistratus vel iudices, varia genera magistratuum & de iurisdictione eorū edicta varia deq; ordine quō agi solet apud eos

eos, ac postea à magistratibus transitum fecit ad iudices compromissarios & ad delegatos, eaque omnia breuiter exposuit. Quidquid præterea est in Pandectis, omne consumitur in variis actionibus aut remediis quæ vice actionum sunt enarrandis & explicandis, vt patulæ videantur illæ partes quæ sunt de hominibus & de rebus præ ea quæ est de actionibus, quæ totas fere Pandectas occupat, nec abs re maiores nostri, eum qui bene nosset actiones, totum ius nosse, ac primum quidē exposuit vindicationes, deinde conditiones & actiones in personam quæ ex variis contractibus nascuntur vel quasi ex contractibus, & transiens à contractibus ad quasi contractus, omisit quos è re nata exposuerat ante, veluti negotia gesta & indebiti solutionem, vt libris de interdicitis omittit tractationē specialem eorum quæ prout occasio ferebat explicare occupauerat ante, veluti de mortuo inferendo, de sepulchro edificando, de operis noui nuntiatione & interdicitū fraudatorium & titulis de prætoris stipulationibus, & stipulationē legatorum & Falcidiæ & duplæ & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata exposuerat ante, & in ea parte qua causa explicantur mittendi in possessionem,

missionē vētris nōmine aut damni infecti
 aut legatorū, & libro de actionibus quę ex
 maleficiis nascuntur, actionē legis Aquilię.
 Vnus quidē est & certus ac perpetuus or-
 do, quō catenati inuicem tituli sunt ita vt
 alius ex alio necti videatur, sed rerū de qui-
 bus agitur ea est inter se cognatio vt non
 possit non qui tractat vnā attingere vel cō-
 iungere etiam alterā vel mutuari ex vna
 quod in præsens conducit in alia eaque re-
 fit vt procuratori iungatur gestor, quorum
 tamen obligatio non ducitur ex fonte eod-
 em, ac similiter cōditioni ex mutuo cō-
 dictione ex promutuo. actioni interdictū vel
 stipulatio prætorīa, stipulationi missio in
 possessionem, id est antecedenti cōsequēs
 & rursus bon. possessioni missio in posses-
 sionē quę etiam bonorū possessio nonnullam
 quam appellatur, & vt breuiter dicā princi-
 pali rei qua de agitur ea quę instar illius
 obtinet quāve propter eam inducitur, sed
 qua de re hac occasione dictū est semel, ea
 non iteratur postea succedente proprio lo-
 co in quē referuari & conici ea potuisset,
 & ita, vt cœpi dicere a cōtractibus trāsiens
 ad quasi cōtractus, omisit quasi cōtractus
 expositos ante, & reliquos proposuit, tutelā
 & curationem primum deinde aditionem
 hereditatis similēm ve successionem & hic
 qui

quidem quasi cōtractus à titulo Qui test.
 fac. pos. traxit secum ceteros omnes vsque
 in hunc locum. Nunc post tot actiones per-
 git proponere alias vel vice actionum alia
 remedia, ea scilicet quę sunt de dāno nond-
 um factō, qua de re nullam ante propo-
 suerat actionem nullumque remedium, ac
 primum quidem remedium edicti de ope-
 ris noui nūtiatione, id est ne fiat opus no-
 uum quod nondum factum est, mox re-
 mediū edicti de cautione damni infecti,
 post actionem legitimam aquę pluuię ar-
 cendę quę etiam est de damno nondum
 factō. Sed præter edictum de operis noui
 nūtiatione, proponitur etiam hoc titulo
 interdictum & satisfactio, vbo scilicet titu-
 lo quę Ulpianus diuersis libris, edictum
 I I I. interdictum L X X I. Satisfactionem
 L X X I. Edicto promittitur remedium tri-
 plex. Primum vt siue iure siue iniuria opus
 fieret interim per testationem denūtiatio-
 nemque inhiaberetur, quod necessariā præ-
 toris aditionem non habet. Secundum vt
 remitteretur nuntiatio, quod necessariam
 prætoris aditionem & cognitionem habet.
 Tertium vt satisfaretur de opere restituendo,
 quod & que vt primum necessariā, præ-
 toris aditionem non habet, nam stipulatio
 adhibetur inter conuenientes. Primū et-

go denunciatori datur, alia duo denuntiato, & cōsequenter inde nascitur triplex interdictum. Vnum quod nuntiatori datur, si is cui ita nuntiatum est, Denūtiō tibi ne quid in illo loco noui operis me inuito facias, nuntiationi non paruerit, id est confestim non discesserit ab opere quod moliri aut demoliri ceperat posito vel deposito forte vno vel altero cemento vel etiā operis facta parte iam aliqua, vt quidquid fecerit post nuntiationem ante remissionem vel satisfationē restituere cōpellatur: est enim interdictum restitutorium, & ex eadē causa competit etiā interdictum: Quod vi aut clam. Alterum & tertium prohibitoria sunt, & denunciato dantur, secundum post satisfationem, tertium post remissionē, sed hoc postremum quod potuisset iungere aliis duobus in leg. 20. maluit reticere in titulum de remissionibus De satisfatione ex operis noui nuntiatione est l. 21. quæ cōcipitur in hunc fere modum. Quod acturus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouum inuito me facere, cuius rei L. Titius iudex sumptus est, eam recte defendi, aut si ea res intra illum diem aduersus te heredemve tuum iudicata erit, quod factum opus erit id opus boni viri arbitrata restituui dolumque malum abfuturum esse aut

aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes: eodem igitur fere modo quo & iudicatum solui stipulatio.

II. DE DAMNO INFECTO,
ET DE SVGGRENDIS
ET PROTE-
CTIONI-
BVS.

VT superius editum prospicit damno nondum facto ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita & hoc editum ne quod nobis contingat ruina vicinarū aediū & ex vtraque causa denuntiatio fit ex illo iuris nostri conseruandi causa vt discedatur ab opere, ex hoc damni depellendi causa vt caueatur damni infecti, cui nuntiationi si non pareatur, nuntiator vice cautionis mittitur in possessionem aedium vitiosarum ex decreto pratoris vel praedis aut magistratus municipalis, & si perseueret non cauere, etiam eas aedes nuntiator possidere iubetur secūdo decreto pratoris vel praedis. Primo decreto dominus non deicitur possessione, secūdo deicitur. Sed & is qui ex priori edito nuntiauit nouum opus, potest desiderare ex hoc edito caue-ri sibi damni infecti, id est de dāno vitio-

que futuri operis, que postulatio actionem imitatur & dicitur etiã actio damni infecti. Stipulationis hæc fere formula est, Quod ædium tuarũ, arborum, loci, operisve vitio intra diem illum damnus mihi cõtigerit, siue quid ibi ruet, siue scindetur, fodietur, ædificabitur eius rei nomine mihi hereditate meo successorive eive ad quam ea res qua de agitur pertinebit, quãti ea res erit, tãtam pecuniam dari? Proponuntur etiam hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet rei in possessionem, in magistratum municipalem qui non curat cauere damni infecti aut vice cautionis iri in possessionem, & interdicta quædã. Additur in hoc titulo, Et de suggrundis & protectio nibus, quia eodem edicto de his etiã forte prætor aliquid edixerat, vel quia stipulatio damni infecti quam ad omnia opera accommodari ait l. 30 ad suggrunda ergo etiã & protecta accommodantur si quod damnũ acciderit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia à summo extensas que ædes tuentur ab iniuria imbriũ atque etiã si larignæ fuerint à periculo incendiorum Palladio & Vitruvio auctoribus, quorum vnus in hac re commemoranda suggrunda dicit, alter tabulas suffixas in fronte atque extremitate tectoriũ, quæ collatio suggrun

da quid siat plane declarat, sic dicta forte quod suggrudentur foras, grunda, vt Italis hodie, quod ædes extragrediantur, & veteribus glossis, Grunda. *αἰγι καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν πύλωνα ἐξέρχων*, nec sine ratione Rutilius Geminus qui parutia sepulchra quasi iustorum sepulchrorum appedices, suggrundaria vocat Melius, inquit, suggrundarium quæ æres, quã in sepulchrum protecta sunt proiecta recta, quæ Græci *ἑπιπέτα*. In iudice titulo, um est, proiectionibus, non protectionibus, & latius proiectionum nomen: nam & marniana complectitur & stillicidia & porticus & quæcunque extra ædes proiciuntur.

III. DE AQUA ET AQUAE
PLUVIAE AR-
CENDAE.

IN hoc titulo proponitur ex XII. ta actio aquæ pluviæ arcendæ, quæ etiam est de damno nondum factò, vt liquet ex formula. Si pareat futurum vt aqua pluuiæ noceret l. 24. & de opere in agris manufacto ex quo aqua pluuiæ nocere potest, vt eo restituto aqua auertatur, aut quãti intere st opus restitui tanti dominus operis condènetur, ac præterea damnus sarciat quod contigerit post litẽ contestatã & de eo quod post

sententiam futurum est caveat damni infecti. Huic contraria est actio in Africa, vt Aggenus scribit lib. 2. Cum enim sit regio aridissima, nihil magis in querela est, quã si quis inhibuerit aquam pluuiam in agrũ vicini influere, nam & aggeres faciunt & excipiunt ac continent eam, vt ibi prius consumatur quã influat: & consumetur sufficiens, De superficiẽte ne arceatur agere possunt. At preter actionem aquæ pluuiæ arcendę, occasione data, tractat etiam hoc titulo de aqua, id est de seruitute aquę ducendæ vel hauriendæ vel immittendæ.

IIII. DE PUBLICANIS ET
VECTIGALIBVS
ET COM-
MISSIS.

Idem dicam de hoc titulo quod dixi primæ partis titulo vltimo, homonymiam fecisse vt titulis superiorib⁹ hic coniungeretur. Ex titulo de operis noui nũciatione cõstat, operis noui nuntiatiõẽ fieri etiam si in publico opus fiat, & ex titulo de dãno infecto, satisfacti damni infecti de eo opere quod fit in publico ne per hoc damno priuati contingantur, & ex titulo de aqua

agi

agi posse aquæ pluuiæ arcendę etiam si ex publico oriens aqua per vicini fundum decurrat vel si publicum interueniat, non si opus in publico fiat, & posse aquæ seruitutem cedi etiam loco publico interueniẽte modo si per viam publicam ducatur permissu principis. Hoc etiam titulo agitur de publico, licet alio sensu, siue de eo quod publicanus eius publici nomine, &c. Sic enim lego initio edicti, ex Basilicis, in quibus est *ἕρμηνει τὸ τίτλος*. Et publicũ vectigal interpretor fisco debitum, ex mercibus quę aduehuntur, vel euehuntur, ex prædiis fiscali bus aut publicis, vel aliis rebus, cuius conductores publicani dicuntur. Hi quam fraude, auaritia, immodestia, audacia superent ceteros homines nemo est qui nesciat, & vel M. Postamij publicani, quæ refertur à Liuiio xxv. exemplo sufficet, quoque de horũ morib⁹ à Suda descriptio his verbis, *παράνομος ἄλογος βία, ἀνπειρίμων ἀσπαρῆς, ἀναλόχων ὡλεσθεῖς, πραγματῶν ἀλογῶν μὴ χρεῖσα ἀνασθεῖς ἔμπορος* qua de causa ex edicto Neronis aduersus publicanos primum prætores & præsides extra ordinem iura reddiderunt vt Cor. Tacitus scribit, deinde prætores ipsi ordinariam actionem dederunt, quæ hoc titulo proponitur si quid publici nomine publicani, vel familia

familia eorum vi ademisset, aut damnum iniuria, furtumue fecisset intra annum in duplum, post annum in simplum, quæ grauior est quam actio damni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti aut Vi bon. raptorum, sed non ideo tamen minus tenentur furti aut vi bonorum raptorum, sicut raptor si apprehendatur præter actionem vi bon. rap. etiam furti manifesti tenetur, imo verò in eo quoque grauior est hæc actio, quod si non exhibeât familiam quæ damnum, vim aut furtum fecit, aut aliquid illicite exegit, in solidum suo nomine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia ad hæc actionem hoc titulo continentur, de vectigalium locatione & rebus immunibus à præstatione vectigalis, & de pœna fraudati vectigalis improffis mercibus, & de pœna illicitarum mercium, vt & improffæ & illicitæ fisco committantur. Commisæ sunt res quæ ex his causis fisco vindicantur, vel crimina ipsa propter quæ vindicantur.

V. DE DONATIONIBVS.

IN hac diligenti actionum omnium enarratione, quam in his Pandectis potissimum institui, iam ante dixi, non erat omittenda hæc quæ occurrebat inspectio, an ex cau-

sa donationis aliquæ essent actiones: donatio enim hoc iure conuentio non est, sed adquisitio civilis aut naturalis ex qua de euictione vel redhibitione nulla est actio, sed neque alia videtur esse. Ceterum ex conuentione adiecta donationi potest esse actio de euictione & præscriptis verbis & vindicatio & condictio ob rem dati, & actio ex stipulatu, & condictio ex lege Cincia vel exceptio. Quod supra legitimum modum facta donatio est, & actio de dolo si forte is qui donauit rem alienam dolo fecerit. Et est proprie donatio, alienatio rei quæ liberalitatis causa fit hac mente vt nullo casu recipiatur, hæc est vera, absoluta, directa donatio. Donatio causa mortis vel sub modo non est proprie donatio, quia accipientem obligat l. 19. De reb. cred.

VI. DE MORTIS CAUSA DONATIONIBVS ET CA-PIONIBVS.

DONATIO causa mortis est liberalitas quæ ita fit vt non nisi morte donatoris confirmetur, qua de causa legato comparatur, & donatio res ita donata mortuo donatore ipso iure acquiritur etiam si tradita à defuncto non fuerit leg. 1. De publi. rem act. & penitentia reuocatur, sicut

ficut legatum, & lege Falcidia minuitur, & si res tradita non sit à donatore interdictio Quod legatorum continetur, Continentur etiã actione Fabiana, Mortis causa capio. legato non comparatur, id est acquisitio quæ propter mortem alterius obueniens alio nomine non appellatur, vt si moriens legauerit Titio fundum sub conditione si dederit Gaius decem, eam pecuniam Gaius capit mortis causa, non iure legati vel fideicommissi vel donationis mortis causa. hæc enim peti possunt. mortis causa capionis petitio non est, & ex his Falcidia detrahitur, non ex mortis causa capione atque ideo male in l. in quartam Ad leg. Falc. Sed & quod implende conditionis causa fideicommissum heredi datur, &c. Diuersa enim hæc sunt, Fideicommissum & mortis causa capio, nec cadere simul in eandem speciem possunt, ac præterea versus ille *παρυσάχ* est.

LIBER

LIBER XL TIT. I. DE
MANVMSSIONIBVS.

Post hæc tractaturus de præiudicialibus acti-
onibus, quibus queritur fer-
uus quis an liber, liberti-
nus an ingenuus sit, non
de liberis agnoscendis de
qua & reuata tam aateuertit dicere lib. 25.
altius rem orditur: & quia manumissione
sunt libertini, more suo generalem impri-
mis titulum exponit, De manumissionibus,
quo declarat qui manumitti vel manumit-
tere possint & apud quos. Manumissio est
datio libertis.

II. DE MANVMISSIS
VINDICTA.

A Genere transit ad species manumif-
sionum scilicet quæ iustã libertatem
tribuunt, sublata à Iustiniano iam Latina
& Dedititia libertate vna est vindicta quo
nomine significatur festuca cuius imposi-
tione apud magistratum qui legis actio-
nem habet, serui ad ciuitatem Romanam
perducuntur, sicut festucæ ablatione id est
ramo ex arbore defracto vindictæ sume-

bantur olim, ac per hanc causam imago quædam vis possessori fiebat, vt per lapilli iactum aliis in causis, quæ ex re possessori erat interdictum Vnde vi, imo & Quod vi aut clam l. nam & si ramos Quod vi aut clam. & hanc quidem manumissionem quæ vindicta fit Ouidius intellexit illo loco, Te quoque seruari modo quam vindicta redemit Quis ferat?

III. DE MANVMSSIONIBVS
 QUAE SERVIS AD VNI-
 VERSITATEM PERTI-
 NENTIBVS IMPO-
 NVNTYR.

ET vindictam hoc titulo iure imponi docet seruis vniuersitatum, collegiorum puta aut municipiorum aut decuriarum, quamuis incerta sint corpora, per actores earum forte ex lege Vettilibia quod tamen priuati per procuratores suos exequi non possunt. idque congruit cum titul. 3. libro 38.

IIII. DE MANVMISSIS
 TESTAMENTO.

Alterâ

Alterâ species apiscenda iustæ libertatis in hoc titulo demonstratur, si quis nominatim iusto testamento manumissus sit. Nominatim ex lege Caninia. Omitit manumissionem quæ censu fiebat. quia desiderat esse in vsu, & ceteras quibus non dabatur iusta libertas, quanquam & earum non desint vestigia in his libris, vt manumissionis per epistolam l. qui absentis De adq. pos,

V. DE FIDEICOMMISSARIIS
 LIBERTATIBVS.

Superior titulus est de directa libertate, hic de fideicommissaria codicillis vel testamento relicta, de qua re feruntur pleræque Constitutiones principum & S. C. veluti Rubrianum, Vitrufianum, Dasumianum, Articuleianum, Iuncianum: & Iuncianum à Consule Iunco, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam hodie Iuuesalis Satyra nescio qua, & in Lampridij Commodo, Iuncto.

VI. DE ADEMPTIONE
 LIBERTATIS.

Tantus fuit olim fauor libertatis vt semel data testamento vel codicillis

adimi non potuerit, sed hodie potest, si tamen adimatur nominatim sicut data est l. si seruus. supra tit. prox. l. 10. §. ult. De man. test. & non à semetipso l. 13. §. pen. De lib. & post.

VII. DE STATV LIBERIS.

Multum interest dixeris statu liberum an statim liberum, & in l. pen §. ult. C. De nec. ser. her. inst. placet verus scriptura, Quatenus in suspenso fiat libertas nec statim liber intelligatur, & contra l. 33. infra. Qui & à quibus man. rectius Flor. statuliber, quàm statim liber: sunt enim statuliberi hi qui statim liberi non fiunt, sed ex die aut conditione Vel potius, Testamento aut codicillis cõfirmatis directo manumissi in diem vel conditionem. nec enim sunt statu liberi qui per fideicommissum manumittuntur in conditionem vel in diem l. eius serui Ad leg. Flacid. l. 59. De man. test. l. in bello §. si statuliber, adhibito §. si fideicom. De capt. & postl. manumissio quoque vindicta sub conditione vel ex die non fit, vt tutela quæ testamento recte datur sub conditione vel in diem. sed non à magistratu. Vel statu liberi, qui sunt in spe libertatis Superiores tituli sunt de libertate, hic de statu libertate.

VIII. QVI SINE MANVMISIONE AD LIBERTATEM PERVENIUNT.

Sine manumissione liberi, id est libertini fiunt qui ipso iure liberi fiunt ex S. C. vel Cõstitutione aliqua, quorum exempla suppeditat hic titulus.

IX. QVI ET A QVIBVS MANVMISSI LIBERI NON FIUNT ET AD LEGEM AELIAM SENTIAM.

Contra manumissione liberi non fiunt serui relegati si in vrbe morentur, pignori dati, & qui à domino extorseruat libertatem, & qui testatoris vel venditoris vel præfidis iussu prohibiti sunt manumitti & ex lege Iulia manumissi à muliere dimissa & adulterij rea intra sexagesimum diem & ex lege Ælia Sentia manumissi à minore xx. annis citra concilium, & manumissi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Æliæ Sentia capita notantur in hoc titulo, vt ius patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit amittatur, si patronus libertam iureiuran-

do adigat vel si stipuletur ab ea ne nubat, idemque si libertum, vel si obligauerit sibi libertum aut libertam in hoc vt operarum mercedem acciperet, & vt sit actio ingrati aduersus libertos. Quinque igitur ad summam, & tria posteriora repetita ex lib. 37. titul. pen. & ult. Sed & magna pars huius rituli repetita videtur ex primo, nisi quod hic aliquanto amplius explicatur qui & quibus ex causis manumittere non possunt.

X. DE IVRE AVREORVM
ANVLORVM.

Regulariter serui manumissione libertini sūt, sed vno casu etiā iura ingenuitatis habent, saluo iure patronatus, vt puta si ius anulorum aureorum a principe impetrauerint, id est equestrem dignitatem aut beneficium equestri dignitati compar. hoc enim dignitate quesita, deponabant ferreum anulum, sumebant aureum. Papius 111. Atque idem in cuneos populos cum duxit equestres Mutauitque genus leuæque ignobile ferrum Exiit. & ob id libertinus in Arriani epicteto 111. *ἀνδρῶν ἀκτυλῶν, φησὶ, λάβω, τότε γ' ὑπόσταται ἀνάξια.*

XI. DE NATALIBVS RESTITVENDIS.

Altero autem casu non iura tantum ingenuitatis, sed ingenuitatem plenissimam habent, & ius patronatus extinguitur, puta si a principe natalibus restituti fuerint, quando quidem eis natalibus restituntur in quibus homines fuerunt nondum neque naturali neque ciuili iure descripto. l. Imperialis. C. de nupt.

XII. DE LIBERARI CAUSA.

Vix tandem in hoc titulo proponuntur præiudiciales actiones, Liberalis enim causæ cognitio aut præiudicialis actio est de libertate aut de seruitute, de ingenuitate aut de libertinitate: de qua maiores iudices cognoscunt & de libertate quidem agit non is tantum qui proclamat in libertatem, sed & alius fere quilibet eo inuito. Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum pœnalis aduersus eum qui sciens pro seruo venit quæ emptori ignorant iure pratorio competit.

XIII. QVIBVS AD LIBERTATEM PROCLAMARE
NON LICET.

Quibus dixit superiore titulo denegari præiudicium libertatis, ut adiūgat alios utque de illis tractet plenius, specialem titulum facit de his quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id est præiudicium, cui inde leges, ut opinor proclamationis nomen dederunt, quod iteraretur ter quaterque. Martialis Hoc si ter quaterque clamitaris, & in l. j. C. de adf. toll. horū verborū loco, secunda & tertia vice, Græci habent *ἢ τῆ τρίτῃ ἢ τῆ τετάρτῃ*. Petitio in seruitutem non iteratur l. 4. C. de libr. cau.

XIII. SI INGENVVS ESSE
DIGETVR.

Quam rem etiam attigerat titulo XII. eam specialiter resumat isto, hoc est de ingenuitate præiudicium & de libertinitate, quasi ille magis fuerit de libertate & seruitute, & S. C. de bonis eorū qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt restituendis ei cuius familia exierunt vel secum auferendis.

XV. NE DE STATV DEFVNCTORVM
POST QVINQVEN-
NIYM QVÆRATVR.

Sequi

Sequitur in hoc titulo aliud S. C. ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur in deteriorem conditionē. Malo dicere quæratur quam retractetur, quamquam & hoc quoque rectum sit: tam enim recte dicitur retractari status de quo nunc primum quæratur, quam is de quo litigatum & pronuntiatum est ante. sed hoc posteriore sensu cuius de statu viui pronuntiatum est ne intra quinquenniū quidem retractari eo mortuo potest, priore sensu potest. Sed & post quinquennium in honestiorem conditionem, non in deteriorem. De statu autem viuorum quæratur semper. At post quinquennium sententia non retractatur in deteriorem conditionem l. ij. De Iu. an. aur. l. 29. §. ult. De li. cau. nisi causa prior acta sit ignorante patrono l. j. & pen. supra tit. prox. In honestiorem, ut opinor, retractari potest. Et consequenter post manumissionem videretur esse admittenda de statu quæstio sine præscriptione quinquennij quasi honestior, atque ita à Iustiniano constitutum est, hoc iure obstat præscriptio quinquennij, nisi extra ordinem subuenierit princeps.

XVI. DE COLLVSIONE
DETEGENDA.

P 5

ESt etiam in hoc titulo aliud S. C. quod Ninnianum dicitur l. ij. C. eod. (sic habent Basilica) ut qui colludente domino vel patrono ingenuus pronuntiatus est, servus aut libertus fiat eius qui detexerit collusionem intra quinquennium. Collatio est sub specie litis lusuf veluti quidam inter duos litigatores id agentes ex compacto ut vnus sinat se vinci ab altero, Græce *εὐνομαχίς*.

LIBER XLI. TIT. I.

DE ACQVIRENDO RE-
RVM DOMINIO.

APræiudicialibus actionibus transiturus ad interdicta quæ instar actionum habent & actiones appellantur sape, & hodie conuersa in actiones sunt, repetit rem suo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de possessione sunt, de possessione primû agere instituit, & rursus possessionis & domini quia frequens collatio distinctioq; est, & per possessionem plerumq; dominiû acquiritur & interdicto de possessione præparatur & ordinatur causa de iure vel dominio declarat

declarat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure ciuili dominium adquiratur & per quas personas Dominium est proprietas rei. sed per abusionem etiam dominium vsusfructus & dominium possessionis dicimus.

II. DE ADQVIRENDA VEL
AMITTENDA POS-
SESSIONE.

Placet definitio Aelij Galli. Possessio est vsus rei si modovlum accipias pro detentione, siue, ut in his libris scriptum est duobus locis, detentatione, non pro eo quod Græci *χρησται* dicunt. ac vsu enim huiusmodi plurimum possessio distat. plures eandem rem pro solido possidere non possunt, vti ea pro solido possunt, Seruitutes & forum non possidemus, eis vtimur tamen. & hic vsus in seruitutibus quia tangi non possunt, pro possessione est. Adquiritur autem possessio corpore & animo, Amittitur etiam solo animo, non corpore solo, quia animo retinetur siue proposito, ut loquitur l. 47. alibi voluntate, affectione, Græci etiam variè *ψυχῆ, λογισμῶ, διαθεσῶ, προαιρέσῶ*. Dominium longe aliter, potest enim adquiri ipso iure, & non amittitur nudo animo.

III. DE VSRPATIONIBVS ET
VSVCAPIONIBVS.

PER possessionem adquiri dominium hic titulus demonstrat. nihil enim aliud est vsucapio quam adquisitio dominij per possessionem prolixam & iustam, vel adquisitio per vsum l. 23. §. vlt. Ex quibus causa. quæ plenum ius tribuit l. 17. in fin. de rei vind. ex XII. tab. atque ideo vetustissimum ius esse dicitur bonæ fidei possessoris l. in bello §. si quis seruum. De capir. & post. & vsus non unquam l. deducta §. ante ad Trebel. & possessio, vt l. cum miles. & l. denique. Ex qui. cau. ma. ex qua efficitur *ωλοκν* elegans, possessionem sine possessione non consistere. Aliud enim possessio in initio, aliud postea significat. Vsucapioni contraria est vsurpatio, est enim vsucapionis interruptio, quæ fit amissa possessione ante tempus complendæ vsucapioni finitum, vel interpellatione aut vsu domini, à Græcis definitur *πίσις τῶ κτήρις ἢ γῆρας τοῦ καὶ καὶ διακοπή.*

IIII. PRO EMPTORE.

Sequitur titulus, id est causæ possessionis, quas proposuerat generaliter ti. 2. l. 3. §. vlt.

§. vlt. nunc singula exequitur. Pro emptore id est quasi emptor, possidet qui ex causa emptionis vel ex negotio emptioni proximo rem nactus est.

V. PRO HEREDE VEL PRO
POSSESSORE.

Titulo pro herede vel pro possessore possidet qui ex causa hereditatis vel bonorum possessionis rei incumbit.

VI. PRO DONATO.

Titulo pro donato possidet cui causa possidendi donatio est.

VII. PRO DERELICTO.

ET similiter titulo pro derelicto possidet qui rem à domino vel possessore derelictam occupavit.

VIII. PRO LEGATO.

Titulo pro legato possidet is qui ex legati causa aut legati nomine rem habet.

IX. PRO DOTE.

Titulo pro dote possidet qui ex causa dotis rem sibi habet.

X. PRO SVO.

Titulus pro suo cohæret superioribus, Sed & hoc solo titulo pro suo possidemus ea quæ alium titulum non habent, vt quæ cælo, terra, mari vel ex hostibus ceprimus vel quæ ipsi vt in rerum natura essent fecimus vel quæ alluione fluminis adcreuerunt, & his similia. Additur in indice vndecimus titulus, Communia de accessionibus possessionum, & forsitan hic aliqua labe facta est, vt in titulo, De interdicitis. & relegatis. & in titulo, De bon. damn. atque etiam vt opinor, in tit. De cond. instit. in cuius fine Papinianus ita videtur scripsisse, Quemadmodum si exheredato filio nepotes cum filius moretetur fuissent & heredes instituti postea repudiaissent. Verum enimvero si fuit præter decem superiores, hoc loco alius non fuit, vt opinor talis, Communia de accessionibus possessionum qua de re est 44. ti. 3. sed communia de causis possessionum, vel, vt in Codice, Communia, de vsucapionibus.

LIBER

LIBER XLII. TIT. I. DE
RE IUDICATA ET DE EF-
FECTV SENTENTIARVM
ET DE INTERLO-
CUTIONI-
BVS.

Missionem in possessionem Mutius ponebat inter genera possessionum l. iij. §. ult. de acquir. possessio. ac sane possessio sæpe appellatur in libris, sed distat tamen ab ea plurimū, nec enim omnis qui est in possessione, etiam possessor est. Verum superiori tractatui de possessione quia adfinis hic est de missione in possessionem, de hac etiam tractare parat prius quam perueniat ad interdicta quæ ex vtraque causa competunt siue possideat quis siue sit in possessione, & rursus quia non est cur dicat specialiter de missione in possessionem legatorum aut ventris nomine aut damni infecti, quas missionum causas è re nata explicuit ante his omisis persequitur eas hoc libro tantum quæ restant, ac primum eam quæ sit iudicati seruandi, ac causa, ad quam respicit hic titulus De re iudicata & effectus sententiarum & de inter

interlocutionibus. Res iudicata lis est de qua iudex sententiam dixit, vel lis finita sententia iudicis competentis & sententia de re siue lite iudicis vltima definitio comprobatione principis non indigens. Iudicis ad differentiam a iudice compromissarij cuius sententia non est per omnia sententia l. 3. §. ex compromisso. De his qui non infam. Definitio, ad differentiam iussi vel interlocutionis quæ rem non definit, quæ etiam mutari potest, non sententia, & appellari à sententia, non ab interlocutione comprobatione non indigens, ad differentiam opinionis l. 6. De interd. & relegat. Et interlocutio tamen & opinio improprie dicitur aliquando sententia. Interlocutio est sententia quæ neque condemnationem continet neque absolutionem. Vel sententia de articulo causæ quodam, non de summa re. Effectum autem sententiarum vocat emolumentum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo, & post tempora faciendi iudicati legibus aut Constitutionibus humanitas gratia concessa maxime in iudicijs personalibus, constat iudicati actionem esse in qua hoc tantum summam queritur an iudicatum sit l. 4. 1. De minor. sicut in exceptione rei iudicate l. 1. §. pari De lib. exhib. & statim res iudicanda

dicata ad finem perducitur captis & distractis pignoris auctoritate magistratus vel etiam si iudicatus non defendatur misso creditore in possessionem bonorum omnium iudicati seruandi causa l. 2. & 3. C. qui pot. in pign. hab.

II. DE CONFESSIS.

Iudicati similes sunt in iure palam sua sponte confessi de intentione actoris, ex xii. tab. lege illa. Aeris confessi rebusque iure iudicatis. Loquitur lex de ære confesso tantum, sed ex S. C. facto auctore Diuo Marco in omnibus actionibus vel interdictis confessus pro iudicato habetur & solutionis in utroque tempus & executionis ordo obseruatur idem, non ille xii. tab. sed alius.

III. DE CESSIONE
BONORVM.

Iudicati beneficio legis Iulie, id est remedio cessionis bonorum etiam factæ extra ius, liberantur ignominia quam in executione iudicati infert possessio & distractio bonorum, nam & si bona quibus sponte sua creditoribus cedunt, veneant, non

proinde tamen irrogatur eis infamia ac si ex edicto possideretur & proscripta venissent bonorum emptori, denique honestius est cedere bonis quam pati ex edicto bonorum venditionem, & huic simile est beneficium S.C. de bonis Senatorum distrahendis per curatorem, nam & hoc genere quæ sit venditio bonorum debitoris, non irrogat infamiam.

IIII. QVIBVS EX CAVSIS IN
POSSESSIONEM EATVR.

Generalis est titulus, quia summam in eo enumerantur causæ ex quibus fit missio in possessionem, damni infecti, ventris, legatorum aut fideicommissorum aut rerum seruandarum causa. Sic loquitur l. Celsus Ad exhibendum Specialis quia eam præcipue persequitur quæ sit rerum seruandarum causa, & rei rerumve nomine completi eum opinor creditum & dotem etiam ac iudicatum. Fieri autem eam his casibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel possessor fraudationis causa latitaret in ius vocari possit & boni viri arbitratu non defendatur, vel si postea quam in ius vocatus est & cauit iudicio sisti aut latitaret aut absens debitor non defendatur,

vel si exilij causa solū verterit nec defendatur, vel si defuncto heres non extet.

V. DE REBVS AVCTORITATE
IUDICIS POSSIDENDIS
SEV VENDENDIS.

Causas exposuit superiore titulo, hoc vero nunc ordinem declaraturus est possidendorum & vendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis id est prætoris vel præfidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorum bonorum & quorum creditoris habeatur ratio ante alios, quæ actio sit ei & in eum qui cum esset in possessione aliquid communi nomine ex bonis debitoris quæ fuit vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorum, & de eligendo uno qui locet vel vendat vel qui rationes debitori conferuet, & de eo qui sciens cum fraudatore contraxit posteaquam consilium fraudandi cepit, ne veniat in portionem bonorum cum ceteris creditoribus. Missio in possessionem contrahi prætorum pignus, & fieri missio nem vniuersorum bonorum nomine & vniuersorum creditorum, & eam sequi solemnem venditionem bonorum exceptis casibus certis.

VI. DE SEPARATIONIBVS.

ET hoc titulo postulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto pratoris separari creditores & bona Hereditarios solos venire in possessionem bonorum defuncti, Heredis æque solos in possessionem bonorum heredis, quod remedium perquam vtile est hereditariis creditoribus, quibus sufficiunt bona defuncti, quæ non sufficerent si & in ea mitterentur proprii creditores heredis forte mediocri vel egeni. Sed & de alia separatione hoc titulo agitur quæ conceditur heredi necessario, ne creditores hereditarij etiam vendant bona eius propria quæ post domini mortem adquisiuit vel quæ ei dominus debuit, item de alia quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gratia, heres extitit, ne creditores. Titij etiam vendant alia libertæ bona, & de alia quæ castrensi bus creditoribus vt separantur a paganis, vt cum non de vno genere separationis hoc titulo tractetur, recte videatur pluratio numero ita conceptus, De separationibus, maxima tamen pars eius est de separatione illa quæ hereditariis creditoribus conceditur, ne creditores heredis vendant etiam bona hereditaria aut ex venditione eorum

eorum bonorum partem aliquam ferant. Separatio est bonorum & creditorum aliorum ab aliis seorsum habita ratio.

VII. DE CURATORE BONIS DANDO.

Hic quoque titulus ad missiones in possessionem venditionesque bonorum magnopere pertinet, nam missis creditoribus in possessionem bonis debitoris custodiendis curator dari solet & administrandis, exercendis & excipiendis actionibus vice latitantis debitoris, ac nunquam etiam vendendis, & ex redactio solutionibus faciendis pro modo pecuniæ cuiuscunque creditoris.

VIII. QUAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA SVNT VT RESTITVANTVR.

Hic etiam titulus ad eandem rem omnimodo pertinet, nam ex die possessionis & venditionis bono um debitoris curatori bonorum vel creditoribus intra annum datur actio Pauliana & interdictum fraudatorum ad reuocandam

dominiū vel possessionē eorū quæ frau-
dator in fraudē creditorum gessit. & in
fraudatorē etiā ipsum actio in id quod
facere potest quodve dolo malo desit
facere posse, non in solidum, sicut & in
eum qui bonis cessit non est in solidum
actio. Actio Pauliana proponitur in l. 1.
Interdictum fraudatorium in l. 16. nisi
quod in ea quod addit prætor, Interdū
causa cognita & si scientia non sit, in
factam actionē permittant, est de actio-
ne Pauliana. Discrimen autem huius ti-
tuli, & superioris euidens, illo approbā-
tur acta gesta à curatore bonorum, hoc
improbantur acta gesta à fraudatore.

LIB. XLIII. TIT. I. DE
INTERDICTIS SIVE EX-
TRAORDINARIIS AC-
TIONIBVS QVÆ
PRO HIS COM-
PETVNT.

Posteaquam de possessione fa-
ctis superque dixit comparās
se ad interdicta quæ plerūq;
possessionis aut quasi posses-
sionis causa cōtinēt: hac veluti ianua tā-
dem ingreditur ad enumerationē & ex-
plica

plicationem singulorum interdictorū,
nisi si qua iam è re nata explicuit ante, &
enumerat ea summatim hoc titulo potissi-
mum. Sunt autem interdicta formulæ qui-
bus prætor iubet aut vetat aliquid fieri,
quæ dantur illi ad quem ea res pertinet ad-
uersus eum cū quo ille de possessione vel
quasi possessione vel iure aliquo suo aut pu-
blico contendit, eadē dicta recte dixeris,
vt l. 81. De verb. sig. Cum prætor dicat o-
pus factum restituatur, id est interdicta, in-
terdicto puta De operis noui nuntiatio-
ne, vel Quod vi aut clam & Quod in lo-
co sacro, sancto religioso & Quod in
flumine publico ripæve publica & Quod
in via publica factum erit. Et in l. videamus
de vsuris, verbum restituas quod in
hac re prætor dixit, id est interdicto frau-
datorio scilicet & l. ult. De precario Re-
ctēque dici Quod precario habes, ac sci-
te potius quàm vere in Institutionibus in-
terdicta ex eo appellari quod inter duo di-
cantur. Verius, vt interlocutiones, quod in-
terim rogentur, vt loquitur l. 3. §. vltim. De
hō. lib. ex h. vbi Græci etiā ipsi verbo *ἐπιπέμω*
vtuntur, quodque dicantur interim à præ-
tore, quasi momento valitura, nisi secundū
eum iudicetur qui vtitur interdicto, qui
ordo in actionibus non obseruatur, nihil

ante actionem interim quod obtineat dicitur decerniturve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obseruatur, sed statim agitur ad exemplum, interdictorum vtili in factum actione vt iudicetur cuius possessio sit quæ de re agitur nullæque momentariæ possessiones sunt, & ob eam rem addidit hoc titulo, seu extraordinariis actionibus quæ pro his competunt. Ac præterea non fiunt spõsiones quæ interdictum sequi solebant, vt dato interdicto vnde vi, si aduersarius negaret vim factam, sponsio fiebat, Ni vis facta esset, vel si diceret se restituisse, spõsio fiebat, Ni restitutus non esset qui interdicebat, & ex interdicto sumebatur iudex.

II. QVORVM BONORVM.

Explicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, quo præparatur petitio hereditatis (vt fere interdicto quoque aliqua actio civilis) quam etiam in ordine actionum prætulit actionibus singularum rerum, sed petitio hereditatis de iure est, Interdictum Quorum bonorũ de possessoris apiscendæ vel adprehendendæ, ex parte possessoris restituendæ possessionis. Et petitio hereditatis datur in eum

eum qui possidet ex eis bonis corpus vel minimum pro herede vel pro possessore vel qui ius quasi possidet veluti in debitorem hereditarium, idemque est in interdicto. Quorum bonorum, nisi quod non datur in debitorem hereditarium.

III. QVOD LEGATORVM.

Sequuntur interdicta quæ ad res singulas pertinent, ac primũ id quod dicitur à primis verbis, quemadmodũ cetera fere omnia, Quod legatorum, æque apiscendæ ex parte actoris, restituendæ ex parte rei, sicut superius Quorum bonorum, quo vitur heres aut bonorum possessor paratus satisfacere legatorũ nomine aduersus legatarium aut fideicommissarium qui occupauit vacuam possessionem rei legatæ sine voluntate heredis, vt scilicet adepta possessione sibi Falcidiam seruet per retentionem, nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, sed retenti tantũ: & ex eo intelligitur cessante Falcidia, huic interdicto locũ nõ esse.

III. NE VIS FIAT ET QVÆ
IN POSSESSIONEM MIS-
SVS ERIT.

Tituli verba sunt interdicti prohibi-
torij verba, sed adiunctum statim
erat restitutorium veluti de possessione,
Quod dolo malo factum est quominus
is in possessionem bonorum venire
id restituas: atque etiã pœnalis actio
quæ proponitur l. 1. Itaque si quis post
redditum interdictum prohibitoriũ do-
lo fecerit quominus quis in possessione
bonorũ sit, is vel interdicto restitutorio
tenetur vel coeretur actione in factum
pœnali.

V. DE TABVLIS EX-
HIBENDIS.

Sequitur interdictum exhibitoriũ de
stabulis proferendis quo tenetur is qui
tabulas testamēti supprimit his qui ali-
quid in eis ascriptũ habent, pœnale in-
terdictũ, sicut superius, exhibitoriũ in-
quam sicut ex titu. 29. non prohibitoriũ.

V. NE QUID IN LOCO
SACKO FIAT.

SVb hoc titulo proponebatur interdi-
ctũ prohibitoriũ & interdictũ restitu-
toriuũ siue de opere restituendo l. 2. De in-
terdict. non tantũ si quid fiat quo locus
facer

facer deterior sit, fiat, sed etiam si quid
aliud ex quo damnum ad priuatum re-
dundet l. 2. §. locorum tit. 8. qua ex cau-
sa licet etiam nuntia e nouũ opus. sicut
ex causa tit. 8. & 12. & 13. & ex nuntiatio-
ne agere interdicto, si ei non pareatur,
sed deest hic pars restitutoria & ponit-
ur tantũ prohibitoria. Et rursus quãuis
dicat, Nequid in loco factu fiat, tamen
põrgitur etiã ad locũ sãctũ l. 2. hoc ti.
& locũ religiosũ l. 1. §. De op. no. nunt.
& est, vt opinor populare, vt sunt fere
quæ sequuntur vsque ad tit. 16. Et iuris
vel vsus publici tuendi causa.

VII. DE LOCIS ET ITINERI-
BUS PVBLICIS.

IN hoc titulo est veluti petitorium iu-
ris publici tuendi causa: puta vt cõsti-
tuatur via publica collatione facta ex
agris priuatorum, & populare.

VIII. NE QUID IN LO-
CO PVBLICO VEL
ITINERE FIAT.

Constituta iā via aut itinere publico, ei cuius interest interdictum prohibitoriū datur, Ne quid fiat in via, itinere vel alio loco publico quod actori nocere possit & uti caueatur non fieri, sed de eo tamen quod factum est nemine prohibēte licet ea res ad damnū priuati redundet priuato nō datur interdictū restitutoriū. Adiicitur tamē aliud interdictum tam restitutoriū quā prohibitoriū, Ne quid fiat in via publica itinerēve publico, quo ea via, idve iter deterius sit, fiat, & quod factum erit vt boni arbitrari restituantur, quod populare est. Adiicitur & aliud prohibitoriū Ne vis fiat ei qui vtitur via publica itinerēve publico, etiā populare, licet in prin De procurat. quo nomine actionem quoque ciuilem dari Paulus auctor est in sententiis veluti tuendi vsus publici causa. Et vtrumque ita populare, vt tamē condemnatio fiat in id tātum quod actoris interest eam viam idve iter deterius non fieri, vel nō prohiberi, vt & illud quod proponitur tit. xi. Locus publicus est qui est in vsu populi: vel, ad vñ populi cōmunis locus.

IX. DE LOCO PVBLICO FRVENDO.

Sequi

Sequitur aliud interdictum prohibitoriū, ne publicanis, puta qui conduxerunt areas, insulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus aut stagna, vel his quos in ea conductione locios sibi adiunxerunt vis fiat quominus ex lege locationis publicis locis fruatur, extra quam si quis cui id cōcessum est statuum vel imaginē in publico loco ponere velit, hoc enim potest in vitis cōductoribus si Senatus aut princeps permisit. Permissu opus est ex edicto Claudij quod refert Dio LVIII. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

X. DE VIA PVBLICA ET
SI QVID IN EA FACTVM ESSE DICATVR.

Interdictum quod habuimus tit. vii. Ne quid fiat quo via publica itēve publicum deterius fiat, ad viam rusticam pertinet. Nam si quid in via vrbica fiat, huic rei ædiles occurrunt iure suæ potestatis, nec ciuibus necesse est ire ad interdictū l. 2. §. hoc interdictum tātum eo. tit. quod hoc titulo demonstratur propriē, est igitur de via vrbica & munere ædiliū, non de rustica.

XI. DE VIA PVBLICA ET
ITINERE PVBLICO
REFICIENDO.

Hic vero titulus est de via rustica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare, Ne vis fiat ei qui viam publicam, iterve publicum reficere velit. Non restitutorium. Sed si quid damni detur specie refectionis, vt si quis viam publicam reiecerit ia fundum vicini, legis Aquilæ actio est vt quæ in ripa reficienda obtinet l. 1. §. vlti. tit. 15. eadem obtineat in via reficienda l. 3. hoc tit.

XII. DE FLVMINIBVS NE
QVID IN FLVMINE PV
BLICO RIPAVE EIVS
FIAT QVO PEIYS
NAVIGE-
TVR.

Sequitur interdictum prohibitorium & restitutorium, Ne quid in flumine publico ripave eius fiat quo deterior statio vel navigatio sit, fiat, & quod factum vel immisissum erit vt restituatur, quod populare etiam esse arbitror. Et dari quoque utiliter si quid fiat in mari Vel in litore. quo

portus, statio, vel navigatio deterior sit, fiat, & in flumine non navigabili si quid fiat quo exarescat vel aquæ cursus impediatur, non si in torrente, id est quod flumen hibernum Horatius dixit, Ælius Gallus flumen subitis imbribus conceitatum qui alioqui siccitatib⁹ exarescit, definiuit. Flumen enim perenne est. Vtrumque Homerii verbis quid esset Vlpianus exposuit.

XIII. NE QVID IN FLVMINE
PVBLICO FIAT QVO ALI-
TER AQUA FLVAT AT-
QVE VT PRIO
RE AESTATE
FLVXIT.

Hoc quoque interdictum populare & tam restitutorium quam prohibitorium est. Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluxit & quod factum erit vt restituatur sumptibus eius qui fecit, hæc enim impense pœna inest omnibus interdictis quæ sunt de opere restituendo, in quam heres, vt arbitrator, non succedit.

HOc vero interdictū est populare, sed prohibitorium non restitutoriū, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, fossa, stagno publico, vel qui in flumine publico piscatur, vel qui alias eo vti oportet vtitur ripave fluminis, quod exemplo tituli 8. & 12. produceret quis etiam ad eum qui in mari vel in litore nauigare, piscari aut ædificare prohibetur. Iure enim gentiū cuilibet in mari & in litore ædificare licet, dū ne nauigationē portū aut stationem deteriorem faciat, non in flumine publico ripave eius, & quod scribitur interdictum non dari ei qui in mari piscari aut nauigare prohibetur, forsitan acciperet nō male de directo interdicto, non etiam de vtili, idem si in mari vel litore ædificare prohibetur.

XV. DE RIPA MV-
NIENDA.

ET hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tuenti, rescienti ripam fluminis agrumve qui circa ripam est, prohibito-
rium

rium est non restitutorium, ex hac enim causa etiam in flumine publico ripave eius ædificare licet, nec aduersus eum qui ædificat nunciatio tenet.

XVI. DE VI ET VI
ARMATA.

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta restitutoria. Et sciendū est interdicta restitutoria dici dupliciter, vel quod restituat possessionem vt hoc tit. 2. & 3. supra vel quod restituant opus vel aliud quodcunque factū est vt tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 13. 24. Et quæ restituunt possessionem, ea vel esse comparata ad possessionem apiscendam quam nacti ante non sumus, vt tit. 2. & 3. & 33. vel ad possessionem amissam recuperandam, qualia sunt duo interdicta de vi quæ hic titulus habet. Prius est de vi cottidiana. Posterius de vi hominibus coactis armatisve, illud datur sub exceptinne si is qui interdicit eo tēpore deiecit est quo rem soli possidebat vel quo vsam aut vsufr. quasi possidebat, hoc sine exceptione, illud ei qui ab eo qui deiecit nec vi nec clam nec precario possidebat, hoc etiā ei qui ab eo his rationibus possidebat, illud intra annum, hoc vero perpetuo, ac-

præterea illo patronis & parentibus parcimus, non isto. Competunt autem tam de re publica quam de re familiari iurisdictionum. §. pacta De pac. Et his simile est interdictum de clandestina possessione l. 7. §. Iulianus Com. diuid.

XVII. VTI POSSIDETIS.

Interdictum vti possidetis est prohibitorium ad possessionem vindicandam seu retinendam, nanque eo possessores, quam sibi nulla actione vindicare possunt, possessionem suam esse adserunt vindicantque & ne eis vis fiat quominus vt nunc possident. ita possideant interdicitur, vinciturque hoc interdicto, is qui redditus interdicti tempore nec vi nec clam nec precario ab aduersario possidet re soli: est enim de possessione rerum soli, & bellissimè Ulpianus post interdictum vnde vi consequenter proponit interdictum vti possidetis, illud enim restituere vi amissam possessionem, hoc interdictum tueri ne admittatur.

XVIII. DE SUPERFICIIS

Placet scriptura iudicis, De superficiis, & superficium, sicut ædificium, vno loco.

col. j. & l. si areæ. De leg. 2. h. si lapidicinis. De iure dot. Est autem hoc interdictum de retinenda quasi possessione superficij comparatum exemplo interdicti vti possidetis, cui iunxit etiã eodem edicto prætor actionem superficiariam quæ est quasi de proprietate superficij, est igitur hic titulus de interdicto & actione superficiaria. Superficiarius est quasi inquilinus l. 3. §. pen. De op. no. nunt. At definitur esse is qui in alieno solo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret & sibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos sub anno solaris, hic est plus quàm inquilinus: nam ius habet in re, quod ius superficiarium dicitur, *ἰμβασιμότης* l. 3. De reb. cor. qui sub tut. vel vt in Basilicis *ἰμβασιμότης*, Putem vero exemplo superficij etiam emphyteuticario & feudatario interdictum dandum. De fructuario non est dubium.

XIX. DE ITINERE ACTV-
QVE PRIVATO.

Sub hoc titulo duo sunt interdicta prohibitoria, prius pertinet ad retinendam quasi possessionem itineris, actu, viz privata, agente eo qui hoc anno vsus est, agente

sq̄coessore eius ad apiscendam & in eo r̄atum distat ab interdicto Vti possidetis quod non refertur in p̄sēns tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actū, ita vtar, sed in annum p̄teritū, vt hoc anno vsus est. Posterius pertinet ad reficiendum iter actūque quo hoc anno vsus est, in quo etiam de proprietate quæritur id est de iure seruitutis, de quo non quæritur in priori, sicut nec in interdicto, Vti possidetis vel vti superficie fruimini. Ceterum in vtroq; interdicto & in hoc titulo oratio coniuncta pro disiuncta accipitur, nam sufficit alterutrum probare vel iter vel actum hoc anno in vsu habuisse.

XX. DE AQUA COTTIDIANA
ET AESTIVA.

Superiori interdicto simile est quod ex apiscendam quasi possessionem ducendæ aquæ cottidianæ vel æstiuæ vel hybernæ, nisi quod vel vno die aut nocte hoc anno aut hac vel priori ætate, hac vel priorē hyeme duxisse satis est, interdicto superiore iter vel actum vel viam necesse est hoc anno in vsu habuisse vel triginta diebus, & possunt hæc omnia interdicta de seruitutibus

tutibus rusticis etiam esse restitutoria, si quid factum sit qua ex re iter actus, via, aqua vel vsus eius deterior sit, fiat. Sed adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica quæ ex castello id est diuidiculo aquarum publice ducitur permissu principis, quod tamen non ad possessionem sed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam princeps adsignauit, atque de iure, non de facto est vt superiora.

XXI. DE RIVIS.

Vt de itinere & actū & mista ex vtroque via reficienda propositum est interdictum prohibitorium supra statim post interdictum de retinendo vsu itineris actūque, ita post interdictum de retinendo vsu aquæ, subiicitur aliud de reficiendo riuo per quem aqua ducitur, quod tamen in hoc distat ab illo de reficiendo itinere actūque, quia in illo de iure quæritur eundi agendi, in hoc non quæritur de iure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem maiorem desiderat refectio riuorum quam itinerum. Quod si aqua publica ducatur ex castello, de reficiendo simile interdictum dari p̄tor satis demonstrat tit. fu-

periore, cum dato interdicto de aqua castellaria, subiicit, Quandoque de opere faciundo interdictum erit, damni infecti caueri iubebo, quæ cautio exigi solet ab his omnibus qui de reficiendo vel opere faciundo, aliquo experiuntur interdicto.

XXII. DE FONTE.

EX seruitutibus rusticis restabat aquæ exhaustus & pecoris ad aquam appulsus, cuius quasi possessio proprio interdicto conseruatur & retinetur quod est in hoc titulo, cui etiam iungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piscina reficiendis quorum aqua recte vsi hoc anno sumus. De seruitutibus vrbanis nulla sunt propria interdicta, sed est commune vti possideris quod ad præsens tempus refertur, non vt ea quæ de seruitutibus rusticis ad præteritum, & de refectioe etiam nullum, nisi quod sequitur, & nisi iter vel aquæ sit seruitus vrbana, potest enim esse vrbana. l. iter Com. præd. l. seruitutes. §. j. De seru. vr. l. si ego §. j. De pub. in rem act.

XXIII. DE CLOACIS.

Vs cloacæ immittendæ est seruitus. l. §. De seruitut. & vrbana. si ex ædibus in ædes

ædes pertineat. Gaius in institutionibus. Prædiorum, inquit, vrbano iura sunt & stillicidia, fenestræ, cloacæ, non inficior quin possit esse rustica, sed hoc interdictum est de vrbana, non retinendam possessionem, qua de re prætor interdicerere dedit. gnatur. l. j. Vti possid. Sed, quod maxime pertinet ad publicam salutem securitatemque, ad reficiendas & purgandas cloacas, in quo proprium hoc est, vt detur etiam ei qui ab aduersario vitiose possidet, cum tamen superiora omnia non dentur nisi ei qui ab aduersario recte possidet, est autem prohibitorium, & de cloaca priuata. Sed additur aliud prohibitorium & restitutorium de publica. Nequid fiat in cloaca publica, & si quid in ea re factum erit quod vsus eius deterior sit, fiat, vt restituaatur.

XXIII. QVOD VI AVT CLAM.

Vitiose possidet qui ab aduersario vitiose aut clam aut precario possidet, quæ ex causa aduersario tenetur interdicto vnde vi vel de clandestina possessione vel Quod precario, possessionis recuperandæ causa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur, nam restituto-

rium interdictum hoc Quod vi aut clā nō est de possessione sed de opere facto vi aut clam. Clam facit qui non denuntiauit se facturum. Vi autem is cui denuntiatum est ne faceret: qua de causa concurrat etiam hoc interdictum cum interdicto de noui operis nuntiatione, inter quæ tamē hæc intercedit differētia, quod hoc latius pertineat quam illud. De operis noui nuntiatione nam & possessori hoc datur & nō possessori, illud nō possessori & de arbore succisa, vel de fracto surculo, non etiam illud. Vtrūque tamē datur siue opus durauerit siue non in id quod interest l. 4. §. ult. De qua plu. arc. l. 10. §. siue vacuus De ope. no. nunt. Et adnotādū hoc etiā dari si quid & vi & clā factum sit, quasi disiunctio scilicet in hoc interdicto siue titulo vim etiam cōiunctionis in se contineat.

XXV. DE REMISSIONIBVS.

Interdicto, Quod vi aut clā vel De operis noui nuntiatione nō tenetur qui opus fecit post nuntiationē, si remissionē nuntiationis a prætore impetrauerit quinimo vt cui nuntiatū est nouū opus post satisfactionē de opere restituendo datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis

vis fiat ædificanti l. 20 §. Deinde De oper. no. nunt. ita post remissionē hoc titulo ei dabatur interdictum ad simile. Remissio est abolitio nuntiationis operis noui à prætore facta.

XXVI. DE PRECARIO.

Hoc interdictum, Quod precario concessis appellatur. l. illud. §. pen. De pet. hered. precarium interdictum. l. 15. & 19. & est restitutorium vt quod scilicet L. Titius precario concessit, id illi restituas siue res id sit siue possessio rei aut iuris alienius. Secundum formulam hoc titulo propositam, interdictum Quod precario habes appellabitur, vel Quod precario habet l. pen. Com præd. & receptum est hodie cōcurrere cum eo actionem præscriptis verbis, quæ tamen ex bono & æquo datur potius quam ex negotio cōtracto, quia donationi magis accedit quam commedato, & propter adfinitatem commodati tamen inter contractus numeratur l. 23. De diu. reg. iur. Ceterum malim equidem definire concessionem rei vel possessionis quam precibus ita impetrauit vt uteremur quandiu liberet concedenti. Vel creditum vtendi re aut iure alieno vsque dum licuerit aobis per eum qui credit.

XXVII. DE ARBORI-
BUS CAEDEN-
DIS.

Interdictum prohibitoriu quod in hoc titulo proponitur est de arboribus vicinis, per quas fit ne praedium meum, qualiter velim possideam, conlucandis vel sublu- candis, vt dicebant veteres, vt dicunt re- centes, de adimendis si ex arboribus tuis in aedes meas impendeant vel coercendis si ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam est actio civilis.

XXVIII. DE GLANDE
LEGENDA.

Hoc quoque interdictum prohibito- rium est, ne vis fiat legenti glandem caduca, quo nomine est etiam civilis actio, nec quidquam de possessione quaeritur. Frontinus maluit dicere fructum quam glandem. nam & glandis nomine omnis fructus significatur, exemplo Graecorum, qui ἀκροαγίου nomen omnibus fructibus tribuunt, & ita D. Ioannem victitasse ἀκροαγίου, Nicephorus, vt Diogenem Alianus ἀκροαγίου φράζων. & Nicephoro adsentitur Pantaleon Diaconus his verbis, ἰ τοῖς τῷ μὲν
λαῶν

λαῶν λατὰ πλὴν ἔρημον τῶνοισι, καὶ τοῖς τῷ βο-
ταῶν σωτηριόμῳ ἐκβεβητος ἀκροαγίου.

XXIX. DE HOMINE LIBERO
EXHIBENDO.

Satis iam habuimus prohibitoriu & exhibitorium tantum vnum de tabulis exhibendis, sed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo populare & poenale, quod in eum datur qui suppressit liberu hominem, id est eum qui pro certo liber est. nam si de libertate agatur, cessat hoc interdictum sed institutiones dant aliud quasi praeparatorium adsertionis, sicut & ad exhibendum actionem eo nomine dari constat. l. De eo. Ad exhib.

XXX. DE LIBERIS EXHIBEN-
DIS, ITEM DUCENDIS.

Sequitur de liberis exhibendis & ducendis exhibitorium aliud simul ac prohibitorium, vt si filium vel nepotem exhibeas qui est in potestate mea etiam si bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias quominus exhibitum eum ducere possim quo reddito, non vtique statim ius ducio

tionis est, nec, ut cetera, hoc interdictum momenti beneficium appellari potest, nã redditur sub cõditione, si in potestate est, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat implere oportet: ideoque interim fœminam & prætextatũ prætor apud matrem familias deponi iubet. & ex eo apparet hoc interdictum quasi proprietatis causam continere. Ut est quasi possessio, ita quasi proprietas. & quasi proprietas veluti ius patriæ potestatis l. i. §. i. De rei vindic. & ius patronatus l. talem §. i. De hered. instit. propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibendo & ducendo l. ij. De interd. nam & propter ius mariti est interdictum de vxore exhibenda & ducenda l. ij. hoc tit. etiã aduersus socerum, non etiam aduersus generum. De filiaf. exhibenda & ducenda, ne bene concordantia matrimonia turbentur iure patriæ potestatis, ut eleganter ait l. j. & similiter Afranius Diuortio, qui tamen locus apud Nõnium nondum emendatus est.

O dignum facinus adolescentis, optimas,

Bene conuenientes, concordés cum viris,

Repente viduas faciat spurcicia patris?

XXXI.

NVlla alia sunt interdicta exhibitoria, nisi vtrubi etiam, quod facile crediderim, fuit de seruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omittitur exhibitoria, ut tit. vj. ponitur tantum pars prohibitoria, subintelligitur restitutoria. Est autẽ hoc interdictum non de seruo tantum sed de omnibus rebus mobilibus olim ad retinendam aut vindicandam possessionem quam possedit actor maiore parte anni, hodie sicut vti possidetis, quod est de possessione rerum immobilium, ad retinendam possessionem quam habuit redditi interdicti tempore, ut propterea merito videatur omnia pars exhibitoria nam & ea ratione hodie interdicturus Vtrubi frustra agit de exhibendum, qui agebat tamen olim l. j. §. sed & si quis interdicturus. Ad exhibend. & Vtrubi glossæ *παρρησιον*, Theophilus *παρρησιον*.

XXXII. DE MIGRANDO.

ET hoc etiam fortasse fuit exhibitorium & prohibitorium, sive à locatore retineri seruum pignoris nomine, emigrante inquilino in aliam habitationem.

nē. Sic ei per inquilinū interdicetur, oblata pensione si qua debeat ut quē seruum retinet exhibeat, & ne exhibitum ducēti inquilino vim faciat, similiter interdicto Vtrubi: atque ita possessionem rerum persequitur inquilinus quam intulit pignoris nomine in ædes conductas potius quam res ipsas. & in summa rei persecutionem interdicta continere reperio tantum ex ti. 7. de locis & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere actuque rescicendo, & 20. de aqua castellaria, & ex 30. & ex secūda partis titulo vltimo. Quod præterea adiicit l. ij. De interdict. & de locis sacris proposita interdicta veluti proprietatis causam continere, in iure non inuenio.

XXXIII. DE SALVIANO
INTERDICTO.

Salvianum interdictum inuentum, vt suspicor, à saliano, conditore edicti per petui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de coniungendis cum emancipato liberis, & interdictum hoc igitur nouum est de pignoribus sicut superius. Sed superius debitori ad retinendam possessionem, hoc creditori datur ad apiscendam, illud exhibitorium & prohibitorium, hoc resti

restitutoriū, illud de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni datis in agro cōducto, vel nominatim pignori obligatis, imo vtiliter & de rebus cuiuscūque debitoris pignori obligatis. l. j. C. de prec.

LIBER XLIIII. TIT I. DE
EXCEPTIONIBVS PRAE-
SCRIPTIONIBVS
ET PRAEIV-
DICIIIS.

Dot propositis actionibus civilibus & praetoriis, quid restabat aliud quā vt his exceptiones adnecteret, vt solēt etiā in ipsis actionibus inseri exceptiones l. septima De cond. instit. l. ex contractu. De re iud. & in stipulationibus praetoriis quae instar actionum habent l. inter quos §. penul. De dam. infect. vel inesse si actiones bonae fidei sint. l. j. §. si onerandae Quar. rer. act. non dat l. si is cui. De sui. l. tertia. De rescinden. vend. leg. sed & si ideo solut. matrim. atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipse veluti actiones quaedam sunt, & actionum appel

appellatione nonnunquam continentur, ut in edicto de dolo, non etiam in edicto de edendo. Est autem exceptio, intentio, siue defensio eius quo cum agitur, actioni contraria. Vel, allegatio competēs reo. Sed in his libris saepe eo nomine continetur etiam replicatio. est enim replicatio, exceptio, *ἀντιπαράγραφη*, *ἀντιπλοκή* ἢ *ὑποτινάξεις*, & ita replicationis quoque nomine interdum significatur duplicatio, id est replicatiois replicatio, & triplicationis duplicatio secundum quod Florent. scripta est l. ij. & in l. consilio. De curat. fur. Porro praescriptio ab exceptione in his libris certe nihil distat, & siue exceptione in rei iudicatae, doli, metus, in factum, rei venditae, litigiosi, pacti, temporis, iurisfuradi, siue praescriptionem dixeris nihil interest, quam ut *ἡ παράγραφος* ita praescriptionis nomine peremptoriam exceptione quidam Rhetores significari velint nō dilatoriam Plutarchus *ἐν ῥωμαϊοῖς*. *τὴν ἀντίρροπον ἔστι τὴν παράγραφον ἢ βυθονταὶ ἀπὸ τῶν ἀντι τῆ ἀπὸν ἀρῶσαν. ἢ ἡ ἀντιρροπὴ καὶ ποσὴ κρίσις, ἢ ἀντιρροπὴ καὶ λῶσις*. hisdemque exceptio in rem vel peremptoria quae interficit negotium *τελευτῶν* est, in personam vel dilatoria quae laedit aut vulnerat negotium *ἀτελής*, ut Syrianus scribit in Hermogem

nem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Constitutionum verbis. l. ult. C. in quibus cau. integ. rest. l. 15. C. Th. de appellat. l. ij. C. Th. unde vi. Praejudicia sunt speciales quaedam exceptiones quibus excluditur actio hac ratione quod futurae grauiori actioni praediciam faciat, quarum exempla sunt in l. 13. 16. 18. 21. Ponuntur autem hoc titulo exceptionū definitiones, diuisiones, exempla & principia quaedā cōmunia omnium exceptionum.

II. DE EXCEPTIONE REI IUDICATAE.

Post generalem titulum solens suō more persequitur varias exceptionū species. Vna est, quae vulgaris dicitur l. 3. De pop. act. Rei iudicatae, quae ex eo iure proficiscitur quod obtinuit semper ne bis eadem de re agatur etiam si ante periniuriam iudicatum sit, sed ut queratur tantū an iudicatum sit, nec refert eadem de re agatur eadem actione an alia l. 5 hoc titulo, & recte M. Tullius hanc praescriptionis rei iudicatae formulam edit. De eadē re egit alio modo Sic enim omnino legendū iuriconsultus nō ambigit. Aliter in l. 11. §. 1. tē Iulianus, Quod

res iudicata si inter me & te: & modo re
dicit, modo litem d.l. 11. §. hoc iure.

III. DE DIVERSIS TEMPORA
LIBVS PRAESCRIPTIO-
NIBVS ET DE AC-
CESSIONIBVS.
POSSESIQ-
NYM.

In eodice aliter, de diuersis tempori-
bus & exceptionibus & praescriptio-
nibus, & interruptionibus eorum, sed ni-
hil refert, nā exceptiones & praescriptio-
nes dicit *lex d' ius in rem quibus*, vt l. j. C. eod.
temporales exceptiones vel praescriptio-
nes: & interruptionibus temporum ad-
uerse sunt accessiones adeo vt qui de his
tractat, tractet etiam simul de illis, nec
enim datur accessio interrupti temporis.
Tā autē sunt varia tempora actionum vt
enumerari omnia vix possunt. De acces-
sionibus quoque temporū, veluti an acce-
dere tuum tempus meo possit qui tibi
in rem vel in ius successi, iam varia &
multiplex quaestio, vt de ea absolute de-
finiri nihil possit,

IIII

IIII. DE DOLI MALI ET
METVS EXCE-
PTIONE.

EXceptioni rei iudicatae & exceptioni
temporali subiicit doli mali & metus
exceptionem, & doli quidem mali gene-
ralis est, metus specialis, Doli scripta in
personam, si in ea re nihil dolo malo
actoris factū est, Metus scripta in rem, si
in ea re nihil metus causa factum est, alio-
quin superuacua esset exceptio metus, nā
qui metū fecit, & dolum fecit, idēque dis-
crimen est actionis de dolo & actionis me-
tus causa. At contra sicut concurrere simul
illae actiones possunt iam cum qui metum
intulit, ita & exceptiones, quod est in ex-
ceptionibus mirum minus, nec enim sub-
sidiariae sunt sicut actiones doli mali, sed
concurrunt cum exceptione pacti vel non
numeratae pecuniae vel rei venditae & tra-
ditae, vel qua alia in factum, item actio de
dolo temporaria est exceptio perpetua.
Porro in quibus causis doli vel metus ex-
ceptiones locum habeant & quibus per-
sonis obijciantur hic titulus declarat.

V. QV ARVM RERVM ACTIO
NON DATVR.

S 2

Sub hoc titulo permittim propositæ fue
runt exceptiones variæ, namque non
dari dicitur actio quæ exceptione eliditur
vt in S. C. Macedoniano, & proponitur
nunc exceptio iurifurandi, & exceptio,
Quod libertatis onerendæ causa petitur,
& exceptio Quod in alea gestum sit, omit-
tantur quæ iam superioribus titulis vel li-
bris explicatæ sunt innumeræ.

VI. DE LITIGIOSIS.

Subiicitur adhuc tamen specialis exce-
ptio rei litigiosæ, nam alienatio vel pi-
gnoratio rei litigiosæ, valet ipso iure l. 17.
in princ. l. 8. De rei vind. sed emptori vel
creditori obstat exceptio litigiosi.

VII. DE OBLIGATIONIBUS
ET ACTIONIBUS.

Hic titulus talis est ac si ita esset conce-
ptus, Communia de obligationibus
& actionibus, nam pleraque in eo propo-
nuntur quæ sunt communia immensi illi
numero actionum vel quasi actionum,
quæ à libri quinti tit. 2. executus est in huc
vsque locum, & simul de quibus ita spar-
sim

sim egit proponitur consummata & breuis
quædam enumeratio, earum potissimum
quæ ex obligationibus nascuntur, nam vin-
dicationum facilior comprehensio est: &
ob id obligationum origines & causæ quo
ad eius fieri potest hoc titulo diligenter
explicantur & quæ in eo traditur definitio
actionis, ad actionem in personam pro-
priè pertinet non ad actionem in rem, est
enim actio, si perspicuè utramque comple-
cti velis, ius rem suam vel sibi debitam iu-
dicio persequendi, vel executio iuris sui,
vel apud iudicem iuris sui persequendi
formula. Obligatio vinculum iuris quo
obstringimur necessario ad dandum ali-
quid vel faciendum, & eleganter in ven-
denti C. De contr. empt. nullam esse obli-
gationem quæ nõ obstringit necessitate.
Communia quæ dixi proponi, plane notã-
tur passim in hoc titulo his verbis, Ex om-
nibus causis, In omnibus negotiis, In om-
nibus rebus, In quibuscunque negotiis, Ex
contractibus venientes actiones Omnes
pœnales actiones, & aliis similibus pleris-
que.

DIGESTORVM PARS
SEPTIMA.LIBER XLV. TIT. I. DE
VERBORVM OBLIGA-
TIONIBVS.

Hic etiam titulus est communis omnium causarum & obligationum, & merito reiectus est in vltimum locum, quia omnium negotiorum nouissima parte etiam subiici solet verborum obligatio, per se enim sola non consistit, nec valet nisi cohæreat alij, & ob id soleo, stipulatione ex qua nascitur verborum obligatio appellare Pandecten. nam omnes obligationes & actiones recipit quasi collatas per futuram, & eleganter l. §. huius tituli stipulationes pendere ex aliis obligationibus, & alibi inuentas eas esse ceterarum obligationum firmandarum causa. Est autem stipulatio conuentio solemnibus verbis ex interrogatioe & responsione confecta, vbi verbis quod fiat, adnotandum satis ex eo patere non fieri eam nisi inter presentes, quo genere firmatur quælibet obligatio nescio

nescio quo modo melius testibus præsentibus solemniter rogante vno, respondere altero.

Verba enim præsentium sunt non absentium, Ouidius de Ponto.

Litera pro verbis tibi Messaline salutem
Quæ legis, a seuis attulit vsque Getis.

II. DE DVOBVS REIS
CONSTITVENDIS.

Dvo rei sunt duo debitores obligati in solidum singuli vel duo creditores quibus singulis solidum debetur. & hi quemadmodum verbis stipulationis constituantur hoc titulo declaratur. Rei igitur nomen est commune debitoris & creditoris, à re nimirum quæ debetur & inde Marcellus l. 39 De fideiuss. Nec reus est pro quo debeat nec res vlla qua possit deberi, ad quæ species ex eodem libro Marcelli coniungenda est l. 72. §. si cum mihi. De solutione in l. 14. de nouatio & Marcus Tullius pro Plancio De re. inquit reoque dixerunt, & de suppliciis. Magis propter reum quam propter rem ipsam, & ita reum stipulanti dicimus recte & reum promittendi, reum credendi, reum de-

bendi reum satisfidandi, reum satis accipiendi.

III. DE STIPVLATIONE
SERVORVM.

STipulatio seruorum proprium titulum desiderabat non propriorum tantum. quæ expeditior est, sed communium, fructuariorum hereditariorum, & alienorum qui bona fide seruiunt. vt intelligeretur quatenus per eos nobis adquiratur obligatio.

LIBER. XLVI. TITV. I. DE
FIDEIVSSORIBVS ET
MANDATORIBVS.

Ideiuissor est nō qui nomine debitoris l. 27. §. possum De verb. oblig. sed qui pro debitore suo nomine stipulanti promittit citra nouationem, vel qui pro alio ab stipulatore interrogatus respondet, qui & adpromissor dicitur. Constituitur ergo per stipulationē: stipulatio autem, vt dicimus, accedit omni obligationi, & fideiussio igitur,

igitur, denique stipulatio alias accedit vt principalis obligatio, alias vt sequela principalis obligationis l. 93 De sol. l. §. p̄f. De inst. act. Mandator etiam omni obligationi accedit, is est qui fideiussorē fideiubere, vel creditorē alij credere rogat sed consensu nudo cōstituitur nō vt fideiussor per stipulationem, & ob id presens tantum fideiubet, mandat vero presēs vel absēs. l. 22. §. si curat. l. 2. Mā.

II. DE NOUATIONIBVS
ET DELEGATIONIBVS.

NOuari solebat obligatio vel in verborum obligationē vel in obligationē nominū, vt Theophilus scribit, hoc die igitur sublata obligatione nominū, nouatio tantum fit per stipulationē. Imo & nudo consensu in l. singularia De reb. credit quod Africanus merito reprehēdit. Sed omnis tamen obligatio transire in nouationem potest, ergo hic etiā titulus communis est omnium obligationū, & est nouatio, mutatio debitoris vel causę debēdi. Mutatio rei debite nouationem nō facit, ac præterea vt conferatur ea cum delegatione, nouatio debitoris,

delegatio nouatio creditoris simul ac debitoris, quæ etiã fit per stipulationẽ, vel per litis contestationẽ, vt si is cui cessit actionem litem cõtestetur cum meo debitore l. 1. C. de oblig. & act. Priori genere volẽs delegatur, posteriori inuitus. In l. solut. De solut. nõ est delegatio, sed agẽte nullo iure eo cui cessa non est actio, offert se liti quasi debitor qui nõ est debitor, quo genere verus debitor per exceptionẽ liberatur, nõ ipso iure l. 1. C. de pact. l. qui seruũ. s. De inter. in iur. fac Per delegationẽ liberatio cõtingit ipso iure si iussero debitore meum creditori meo promittere, quod iussũ propriẽ delegatio est, nõ si iussero soluere, & is scilicet iussũ meũ secutus animo libẽs promiserit. Vt autẽ delegatio etiã fit per litis cõtestationẽ, consecutẽs est & nouationem fieri per litis cõtestationẽ. Omnis enim delegatio, nouatio est, ex parte delegati & necessaria quidẽ l. vlt. De separat. Per stipulationẽ est voluntaria & hæc sola propriẽ nouatio vel delegatio.

III. DE SOLVTIONIBVS
ET LIBERATIO-
NIBVS.

Superiore titulo duos exposuit modos solucendarum omniũ obligationum, Noua

Nouationem & Delegationem. Sed & inducendarum, ita vt medius ille titulus hæreat probẽ tã præcedentib. quã sequentibus titulis, nam & nouatione obligor idem ego vel expromissor quem dedi, & liberor etiã ego. Et delegatione is quẽ delegauit liberatur à me, obligatur alij, ego liberor creditore meo. Sequẽtes tituli duo nõ sunt misti, sed de soluẽdis tantũ quibuscunqẽ obligationibus. Soluendi verbũ est multiplex. Soluitur obligatio vel contractus l. 54. §. 1. §. vlt. l. 97. Soluitur debitor l. 67. 91. Soluitur creditor. tam enim soluit debitor creditorem dando, quã creditor debitore accipiendo. Soluitur res vel pecunia, & hoc postremo genere in hoc titulo solutio refertur ad eã pecuniã eãve rem quẽ in obligatione est, liberatio ad obligationẽ. Ex solutione liberatio cõtingit Soluit debitor, liberat creditor, soluitur creditori, liberatur debitor l. 104. si quidẽ soluitur reã, & secundũ regulas iuris ciuilib. quod quẽadmodum fiat hic tituluº docet De solutionibus & liberationibus, id est de naturalibus præstationibus eorũ quæ debentur & de liberationibus quæ ex eis solutionibus debitori contingunt. Interea tamen sub eo de aliis quibusdã liberationibº agitur quẽ specie & iure solutionis cõsentur veluti cõ-
fu

fusione & compensatione. Alias vero tam solutio, ut dixi, quam liberatio omnem modum complectitur tollendæ obligationis, etiam non ipso iure, sed per exceptionem.

III. DE ACCEPTILATIONE.

Solutio aut re fit aut imagine quadam. Quæ re fit, de ea est titulus superior: hic vero de imaginaria, & quamvis dici solet acceptilatione verborum obligationem dumtaxat tolli, recte tamen dicitur hic etiam titulus esse communis omnium obligationum, quia beneficio stipulationis. Aquiliana per acceptilationem omnis tollitur obligatio, & de ea acceptilatione est titulus & eius definitio in initio proposita, quæ fit præcedente stipulatione Aquiliana; Acceptilatio est verborum conceptio, quibus absolunt se duo vltro citroque. Stipulatio Aquiliana est novatio obligationis alio genere quam verbis contractæ.

V. DE STIPULATIONIBVS PRÆTORIIS.

Stipulationes prætoriaræ sunt quæ edicto prætoris interponi iubentur, & quæ ex eodem

eodem edicto certam formam habent cui nihil addi vel detrahi vel immutari potest. Habent ea multa præcipua, ut per procuratorem ex eis domino acquiratur utilis actio. l. 3 & 5. hoc tit. Ut electio sit stipulatoris si disinctim stipulerur, verbi gratia, opus restitui vel quanti ea res est dari l. 1. §. siue autem & §. seq. De op. no. aut. Ut ambiguus sermo stipulationis non continuo accipitur, contra stipulatorem l. 9. hoc tit. Ut valeat etiam sine adiectione diei, veluti iudicio sisti non adiecta die qua sisti oportet l. de die in pr. Qui satisd. cog. l. si finita in pr. De damn. infect. Itaque non abs re separatim datur titulus De stipulationibus prætoriiis.

VI. REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

ET generibus prætoriarum stipulationum singularis potioribusque nunc daretur institutio more proprius titulus, nisi è renata essent iam super oribus libris pleraque transacta, veluti De ope. is nuntiatio-
ne, de damno infecto, de legatis, de dupla,
de

de Falcidia, v̄ usufructu, de iudicio fisti, quã obrem earum tantum stipulationum titulos proponit, de quib⁹ nihil v̄llo proprio loco actum est ante. Prima est de tutela vel curatione, quã ex forma edicti interponitur si tutor sit vel curator legitimus vel etiam datus sine inquisitione, nam testamentarius vel datus ex inquisitione rem saluam fero non promittit, nisi solus tutelam aut curationem administrare velit.

VII. IUDICATVM SOLVI.

Altera est, iudicatum solui, cuius formam edidi alias, quam ex edicto pretoris de re aut lite antequam ea contestetur in casum quo scilicet ea res iudicetur vel non defendatur, stipulatur actor a reo vel defensor eius. l. fili⁹ fa. Qui facti. cog. Sed & duabus illis causis subicitur de dolo malo clausula, vt in stipulatione ex operis noui nuntiatione.

VIII. RATAM REM HABERE ET DE RATIONIBUS.

Tertia est stipulatio de rato quam de procuratore actoris stipulatur reus ante

ante litem contestatam, sed & de tutore & curatore ex edicti verbis, licet vulgo obseruetur ne ab his vel ab actore munitur, si desideretur stipulatio de rato habendo, itemque de defensore rei nonnã, vt ex tit. de procuratoribus cognoscere licet, præter solitam stipulationem de Iudicato soluendo, & hæc de rato ita fere concipitur, Quod nomine L. Titij à me fundus ille petitur, amplius eo nomine neminẽ petiturũ cuius actio petitio, persecutio fit, & ratum L. Titium habiturum heredemve eius aut eũ ad quẽ ea res quã de agitur pertinebit quodcũque mecum agetur, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? Rationis habitio quoniam de huius definitione etiam hoc titulo agitur & quãdo aut quomodo ratum habere dominũ oporteat, est approbatio eius quoad cũ eo gestum est qui egit procuratorio nomine, huic contraria est retractatio.

LIBER XLVII. TIT. I. DE PRIVATIS DELICTIS.

Qui

Vi iam videbatur peregrisse actionum Digesta, et nunc, ut ita dicam, nouus actionum nascitur ordo. Prior nepe ordo est actionum priuatarum de proprietate, vel quasi proprietate, de possessione vel quasi possessione, de obligationibus vel quasi obligationibus quæ scilicet ex contractibus oriuntur aut quasi contractibus, qui absolutus est. Hic nouus actionum est seueriorum & atrociorum tam priuatarum quam publicarum ex delictis siue criminibus & quasi delictis atque etiam actionum fiscalium, quarum eque inges numerus, quem in hunc locum referri & reservari placuit. Et noua igitur quædam hec sunt actionum Digesta. Quia vero ex delictis siue criminibus actiones alie sunt priuatæ alia extraordinariæ, alie populares, alia publicæ, de singulis ordine tractat, ac primû de priuatis, quæ scilicet ex priuatis delictis oriuntur, vel ciuiles, ut iniuriarû ex lege Cornelia, & dani ex lege Aquilia de qua tamen eie nata anteuertit dicere li. ix. & furti nec manifesti, vel honoraria, ut furti manifesti & Bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicuntur quatenus

tenus ex eis agunt forensi actione hi ad quos eas res potissimû pertinet, sed possunt tamen quædam esse publica & eorum nomine iudicium publicum, ut si hominibus coactis damnum datû vel si raptum sit, vel illata atrox iniuria. Et hoc titulo proponit de priuatis delictis generales regulas, ut quæ ex eis nascuntur pœnales actiones heredes non teneant, & ut non cõsumat alia aliã si plura delicta cõcurrat, & ut de priuatis delictis iure ordinario experiri liceat vel extraordinarie, veluti de furto actione in duplum aut quadruplû apud iudicem datum, vel extraordinem apud præfectum vrbi vsque ad exilij pœnam, ut Orosius 1111. scribit leges furtum multa pecuniæ coercere aut ad summû exilij. l. 1. De fur. bal. operis publici temporarij. utroq; modo furtum non coercetur l. interdû §. qui furem. tit. seq. Et recte in titul. Delictis, non criminibus, nam delicta proprie sunt priuata, crimina publica l. 131. in fi. De verb. sig. l. 17. §. noxas De ad. ed.

II. DE FVRTIS.

EST autem furtum interuersio possessionis rei mobilis. l. §. Scæuola ti. 4. l. 1. De dist. pig. & duplex furti actio, ut

dixi, nec manifesti ciuilib in duplū manifesti honoraria in quadruplū, vtraq; perpetua, quæ tamen desierunt esse in vsu, propterea quod de furto hodie plerū que agitur extraordinem l. vltim. hōc tit. Non sunt etiam in vsu actiones furti concepti, oblati prohibiti, non exhibitī, quæ fuerunt olim in triplum. Ergo nec actio, Ope, consilio, in duplum.

III. DE TIGNO
IUNCTO.

Est & alia actio furti specialis de tigno furtiuo iuncto edibus aut vinee ciuilib actio in duplum, cuius separatim exponendę rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium quā quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignum iniunxit hac sola ratione quod tignum furtiuum apud eū conceptum sit, quod vindicari non potest, nam vindicationis loco simul ac cōcepti furti ratione domino in eum datur actio in tigni duplum pretiū, leuior quam in fure quia extra duplū reus non tenetur in re vel ad exhibēdū nec soluto quide postea tigno, leuior etiā quam in eum apud quem furtum concipitur per lancem

lancem & licium, quia tigni iuncti conceptio est in propatulo, & in xii. tab. scriptū opinor, Tignum iunctum edibus vineæq; & conceptum, vel potius, (vt doctissimus Iosephus Scaliger censet, a quo pudet dissentire) vineæque concapes, ne soluito, verum in furem ipsum hæc actio est in duplum, vt si quam aliam rem subripuisset, mera pœnalis non mista, vt in non furem, nam fur yltra dupli pœnam in rem tenetur & ad exhibendum quasi dolo desierit possidere & conditione furtiua vel etiam soluto tigno quasi possessor. Et rursus in furem famosa, in non furem, non famosa. l. 8. C. ex quib. cau. inf.

IIII. SI IS QUI TESTAMENTO
LIBER ESSE IVSTVS ERIT
POST MORTEM DOMINI
ANTE ADITAM HEREDITATEM SVR-
RIPVISSE AVT
CORRVISSE
QVID DICETVR.

S Equitur alia actio iure prætorio cōparata ad similitudinē actionis furti ciuilib in duplum, sed annalis non perpetua

& rerum amotatum (sic appellatur à Græcis) (potius quam furti, nam hereditati furtum non fit, vel si fit, vt veteres putauerunt, post libertatem ex antefacto domino non est furti actio, & hæc actio prodita est in eum cui libertas testamento relicta est si hereditate iacente dolo malo subripuerit aliquid itemque alia ad exemplum legis Aquiliæ si quid ex hereditate dolo malo corruerit in duplum, quanquam alias actio legis Aquiliæ sit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, sed quanti res plurimi fuerit eo mense vel anno, nisi in inficiatorem.

V. FVRTI ADVERSVS NAU-
TAS CAUPONES STA-
BVLARIOS.

SEquitur etiam alia iure prætorio com-
parata ad similitudinem actionis furti
ciuilis in duplum & perpetua, in eum qui
furtum non fecit, nauam scilicet vel cau-
ponem vel stabularium, si modo eorum
aliquis fecit, quorū opera nauem aut cau-
ponam aut stabulum exercet. Est & in eun-
dem actio ad exemplū legis Aquiliæ, gra-
uior tamen quam legis Aquiliæ: nempe in
duplum si quis eorum in naue vel caupona
vel

vel stabulo damnū dederit, de qua hoc
titulo non agitur sed l. vlt. Nau. caup. stab.
& separauerat etiam eas Vlpianus. nam ad
edictum de furtis hæc proposuerat libr.
xxxviii illam vero de damno dato in
tractatu de lege Aquilia lib. xviii. ad edi-
ctum. & in hoc distat hic titulus à superio-
re, nam superiori furto adiungit ruptum,
non etiam iuste.

VI. SI FAMILIA FVRTVM
FECISSE DICATVR.

Beneficium quoque huius edicti perti-
net tantum ad familiæ furtum, vt libe-
retur dominus id præstando quod si vnus
seruus furtum fecisset præstandum foret,
duplum pura vel quadruplum. Sed trahitur
etiam interpretatione ad damnū datum,
non ad iniuriā, non ad alias causas in qui-
bus sane familia factum pro pluribus fa-
ctis habetur non pro vno. In furto vel dā-
no, pro vno. Familia cœctus est seruorum
vni domino subiectorum. Eodem libro
xxxviii. sub eodem titulo de furtis ad-
iunxerat Vlpianus in publicanos propriam
actionem vt constat ex l. Quanta De pu-
blic. l. pronuntiatio §. seruitutum De verb.
signific. de qua iam occupauit dicere au-

stor Digestorū lib. 39. tit. 4. sicut de actione damni iniuria aduersus nautas caupones frabularios lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquilæ, vt dixi titulo superiore. Sed occasio non potest non aliquando abrumpere rerum quar aguntur ordinem rectum.

VII. ARBORVM FVRTIM
CAESARVM.

In hoc titulo proponitur ad similitudinem furti actio ciuilis ex XII. tabul. hodie redacta in duplum, aduersus eum qui furtim, id est clam arbores cæcidit, licet earum arborum furtum non fecerit eum qua communis est actio legis Aquilæ, sed illa est grauior.

VIII. VIBONORVM RA-
PTORVM ET DE
TURBA.

Huius edicti tres sunt partes, Vna est de damno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato & de amisso in turba. Ex prima & secunda est actio mista in quadruplū, ex tertia in duplum, & com-

munis prima tertiæque cum actione legis Aquilæ, secunda cum actione furti, & integrior titulus fuisse hoc modo, vt l. 195. §. pen. De verb. sig. De hominibus coactis & vi bonorum raptorum & de turba.

IX. DE INCENDIO RVINA NAV
FRAGIO RATE NAVE
EXPVGNATA.

Hoc edictum non est necessarium in raptorem cū sufficiat superius, sed est etiam in quadruplū actio ex hoc edicto in eum qui ex his causis abstulit vel amouit rem aliquam vel qui recepit dolo malo vel damnū dedit. Et de incendio ruina &c. id est de his qui ex incendio vel ruinā vel naufragio vel naue aut rate expugnatā, rapuisse vel per has causas damnum de disse dicuntur l. 3. De feriis, quod labeo trahit etiam ad domum & villā expugnatā & l. in eum C. De Fur. ex hoc edicto pœnā additam pœnæ statute olim recte, nā & Vlp. l. j. de his facinoribus esse criminū executiones, corporales pœnas scilicet, & his nouissime pretorē addidisse pecuniarias, quod etiam fecit titulo superiore.

XI. DE INIURIIS ET FAMO
SIS LIBELLIS.

Superiores actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum & quarum his similes adiiciuntur rei familiaris dantur iudicio poenaeque persequuntur, actio iniuriarum, ut eleganter Valentinianus ait, in Nou. de libertis agit causam doloris, eodem modo quo M. Tullius dolorem eam iudicio poenaeque mitigare, & ob id superiores quidem heredi dantur, sed non haec de iniuriis. Est autem de iniuriis publicum iudicium ex lege Cornelia quod pulsatus aut verberatus quis aut domus eius ut introita sit, hodie etiam priuatum ex Constitutionibus & ex edicto praetoris generali etiam priuatum, quanti iudex iniuriam aestimauerit, De famosis libellis publicum ex S. C. Et omnia, ut arbitrator, annalia.

XI. DE EXTRAORDINARIIS
CRIMINIBVS.

Ordinariae actiones furti, Vi bonorum raptorum & iniuriarum, quae supra exposita sunt, etsi penitus sublatae non sint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum extraordinario iudicio criminaliter agitur accusatore subscribente in crimen l. ult. De pr. del. ult. De fur. l. ult. tit. prox. supra. Ea propter his proxime

proxime adiungitur generalis titulus De extraordinariis criminibus, qui tamen ea crimina complectitur quae proprie extraordinaria sunt, id est quae nunquam ordinaria fuerunt, quam quae missa sunt, id est ordinaria & extraordinaria pro actoris arbitrio, nam si velit quis forte agere furti in duplum, non prohibetur, etsi extraordinem quae non prohibetur, & haec forte via expeditior, quia res agitur circa solemnem ordinem iuris & legum citraque morem priscum iudiciorum & non obseruata etiam poena legitima. Caept enim ordo agendi primu esse extraordinarius, deinde etiam poena, & causa cognita igitur statuende poenae liberum arbitrium est ei qui cognoscit.

XII. DE SEPVLCHRO
VIOLATO.

De sepulchro quoque violato nunc extraordinem agi non est dubium, quare re fuit & est etiam nunc si quis hanc malit, actio priuata his quorum interest in id quod aequu iudici videbitur du tamen non minoris codemnet iudex quam in aureis C. Sepulchro violato vel C. C. Sepulchro inhabitato aut inedificato. In id, inquam, quod aequum iudici videbi-

publicum crimen in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti præuicatio est, sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinariū.

XVI. DE RECEPTATORIBVS.

Latrum occulator & receptor extraordinem coercentur. Sed & priuata actione ex tit. De incendio, ruina & naufragio, & receptor seruorum fugitiuorum ex tit. De seruo corrupto & De fugitiuis. & ex Constitutionibus portigitur etiā pœna extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

XVII. DE FVRIBVS BALNEARIIS.

Quod dixi tit. 1. 2. 11. 12. furtū coercenti extraordinem, hoc hic titulus verissimum esse comprobatur, qui & si cōceptus sit de furibus balnearis, idē tamen cōtinet de furibus nocturnis, quod dormitatores sunt Comico, diurni scilicet. Diurni igitur vel interdij fures extra ordinē

non

non coercentur, sed priuato, forensi, ordinario iudicio in duplum vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primum cœpit esse extraordinarium in fures balnearios aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdijarios: Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extraordinem. Verū enim lenius coercebuntur semper interdijarii quam balnearij aut nocturni Balnearij sunt vestimentorum fures, & deinde ille Diogenis locus in furem balnearium, *ἡπαλλοίματιον ἢ ἐπ' ἄλλο ἱμάτιον*, inde etiam vsus capsariorum aduersus fures balnearios l. 3. §. ult. De offi. præf. vig.

XVIII. DE EFFRACTORIBVS ET EXPILATORIBVS.

Fvribus adiunguntur effractores, id est qui effringunt fores carcerum vel domorum vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium vestibularij, & expilatores, id est prædones qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt vel plusquam fures, vt intelligatur hos etiam extra ordinem puniri. Non ideo tamen minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniar

cuniariter experiri in duplum vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his sub hoc titulo sacularij, qui ex sacculis alienis supplant pecunias nescio qua arte, similes sectoribus zonariis siue maniculariis & derectarij siue apertularij, confectores cardinum, quibus in cœnaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obserarum, occlusum, obfignatum quod non aperiant.

XIX. EXPILATAE HEREDITATIS.

Expilatoribus statim adiungit speciale crimen expilatæ hereditatis quod iudicio furti subditur succidaneum, propterea quo hereditati furtum non fit. Hereditas enim hic est quæ nõdum adita vel possessa est. Nec puto ex hoc crimine aliud esse iudicium priuatam vel publicam.

IX. STELLIONATVS.

Stellie laerti genus est versutissimum, à quo stellionatum dicimus imposturam & dolum omnem quicumque proprio nomine vacat. & vt causæ acquirendi ex

mor

morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine quæ continetur sub generali nomine mortis causæ captionis itémque vt contractus alij nomen habent alij carent nomine qui sub actionem vnã veniunt Præscriptis verbis, ita delicta siue crimina alia proprium nomen habent, alia nomine vacant quæ veniunt sub actionem de dolo priuatam vel sub extraordinariam & criminalem stellionatus persecutione. At potest hoc crimen esse commune etiam cum alia actione, vt cum pignoraticia, si quis res, vni obligatam sciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuilitè actio pigneraticia, quia bonæ fidei est, & cuilibet actioni bonæ fidei inest actio de dolo.

XXI. DE TERMINO MOTU.

Sequitur terminorum qui finium causa positi sunt auulsorum crimine extra ordinariũ inuasioni aut furto proximũ, cum quo concurrat etiam popularis actio ex lege Iulia si dolo malo, Motus terminus sit extra suum gradũ, id est extra quinque pedes lege Manilia definitos.

XXII. COLLEGIIS ET CORPORIBVS

Est

ESt etiam crimen extraordinariū in eos qui illicitū collegiū vel quodcunque tale corpus celebrant, id est sine auctoritate Senatus Vel principis & collegium dissoluitur ex S.C. mandatū que principum l. 3. Tertulianus de ieiunio. In S. C. & principum mandata citionibus opposita deliquimus. Non puto ex hoc crimine aliud esse priuatum publicūve iudicium.

XXIII. DE POPVLARIBVS
ACTIONIBVS.

Post priuata iudicia & extraordinaria que ex delictis nascuntur, subiicit popularia, cuius generis vnum habuimus ti. 12. & alterum tit. 21. & aliud de albo corrupto lib. 2. tit. 1. & alia li. 9. tit. 3. & lib. 79. tit. 5. & pleraque interdicta popularia lib. 43. Iudicia hæc sunt forensia non criminalia, & ex iis causis que publicam tutelā merentur cuiuslibet age re volenti cōpetūt. In his pleraque singularia sunt. Vt pro populari actione fideiusor nō detur l. si quis pro eo §. ult. De fideius. vt in populari actione nō cōpellatur arbitere sententiā dicere l. nō distinguem §. de liberali. De rec. qui arb. rec. Vt nō intendatur per procuratorē,
Vt

Vt mulieri vel pupillo non dentur que omnia obtinent etiam in publicis iudiciis de quibus agitur tit. seq. & vbique ita procedunt nisi is agat ad quem ea res pertinet que commissa est. hoc enim casu iudicium siue publicum siue populare, pro priuato habetur licet in prin & §. 1. l. non cogendum §. qui ita de procurat.

LIBER XLVIII. TIT. I.
DE PUBLICIS IV-
DICIIIS.

Populares actiones, & publica iudicia sunt l. cum qui §. in popularibus. De iureiur. & retro publica, etiā popularia sunt Sed in vsu popularia plerumque dicimus ciuilia siue forensia, publica criminalia, que ex populo quilibet subscribens in crimē iure ordinario intendere potest in penam certam & legitimam sed hæc que hodie extra ordinem exercētur. imo & actiones omnes que ex aliis causis quā ex delictis nascuntur vel quasi delictis, & interdicta omnia nec tamen ideo de eorum ordine inanis vbique tractatio nec enim prohibemur etiam est hisdem causis hodie si velimus experiri ordinario iure.

Proponuntur hoc titulo enumeratio & divisio iudiciorum publicorum & regulæ generales de his quædam.

II. DE ACCVSATIONI ET
INSCRIPTIONIBVS.

Accusatio est criminalis iudicij persecutio, siue publici siue extraordinarij. Vel delatio criminis publice aut extraordinarij. Inscriptio vel subscriptio est accusatoris libellus quo profitetur se reum de ferre lege Iulia de vi vel qua alia, eumque reum à se peractum iri: nam hoc ordine res agitur. Ducit accusator reum in ius ad prætorem qui lege Iulia de vi quærit, postulat vt prætor nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inscriptionem sua manu subscriptam, cuius formula quædam est in l. 3. Iudicia ciuilia eduntur sine inscriptione. In criminalibus exigitur inscriptio quæ vinciat accusatorem falsum & temerarium. nam fere cui inscribere necesse est siue profiteri ex scripto quod crimen intendat, non ignarus ex eo quæ eum maneat in probatione defecerit, nec temere nec indifferenter inscribit in crimen. Qui autem accusare & accusari possunt vel non, hoc titulo potissimum declaratur.

III.

III. DE CUSTODIA ET EXHIBITIONE REORVM.

REi posteaquam delati sunt, vel in vincula & carcerem cõiciuntur vel militibus dantur custodiendi vel fideiussoribus, qui caueant de his sistendis exhibendisque, qua de re hoc titulo agitur. Augustinus in Ioannem. Receptiones, inquit, in custodiam pro meritis causarum adhibentur, alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili, alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem & in ipso carcere non omnes, sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur. & optiones videtur vocare carceribus præpositos vt l. 6. De non. damnat. Ambrosius optiones carcerum. Pertinet etiam ad hæc quod Sudas scribit custodiam esse τὸ τῶ ἀσποτηρίῳ ἐπιπέδῳ, ὡς καὶ εἶπεν Ἰουλιανὸς.

III. AD LEGEM IVLIAM
MAIESTATIS.

Exposito ordine instituendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per singulas species de quæstione & pœna eorū legitima causisq; tractare, ac primū de læsa maiestate & de crimine præduellionis læsæ

V 2

maiestatis pars est & quidem grauior, per-
duellio, id est rebellio sumptis armis ad-
uersus patriam aut principem. quod & ty-
rannidis & impietatis crimen dicitur nec
finitur morte. Cetera crimina violatæ pu-
blicæ pote statim finiuntur morte.

V. AD LEGEM IULIAM DE
ADULTERIIIS COER-
CENDIS.

DE adulteriis coercendis saepe, & non-
nunquam de pudicitia dicitur. Et ce-
teræ perlatæ videntur à Iulio Cæsare, hæc
ab Augusto, quæ eadem fuit simul de ma-
ritendis ordinibus, de diuortiis, de fundo
dotali, de quæ aliis plerisque rebus, adeo ut
xxxv. caput legis Iulicæ numeretur in l. Ca-
pitate de rit. nupt. Adulterij autem nomine
Augustus intellexit etiam stuprum, & his
adiunxit lenocinij coercionem, nec fuit
tam seuerus horum vitiorum vindex quàm
poetis videtur, imo indulgentior plus æ-
quo, nam & relegationis tantum poenam
prescripsit quasi criminis excusabilis ut il-
le ipse qui hanc legem expertus est qui-
que seueram tamen legem hanc esse nun-
cupat non inficiatur. Nisi, inquit, delicti
pars excusabilis esset, Parua relegati poena
futura fuit. Et minoribus xxv. annis non
permi

permittit accusationem, quæ tamen eis per-
mittitur ex aliis causis, & cum soleant ce-
tera crimina durare spatio x. annorum,
huius legis crimina finiunt quinquennio.
Sed & eludendorum eorum causa multas
prescriptiones admittit.

VI. AD LEGEM IULIAM
DE VI PVBLICA.

Vis publica proprie ea est quam con-
tra ius fasque infert publica persona,
id est qui imperium vel potestatem habet,
Priuata quam priuati homines inferunt,
Vtraque lege Iulia iudicio publico coerce-
tur, nam ei etiam ad quem ea res non per-
tinet accusatio permittitur, quasi ex com-
muni crimine, ut eleganter *κατὰ κοινὴν*. De-
mosthenes ait his verbis *πάνδοξοις στασι-
μοῖς καὶ πλείστον ἀνεπιτήδεα καὶ κατὰ τὴν
ἐξουσίαν τοῦ νόμου καὶ ὑπὸν νόμον νομοδότης*.
eadem ratio est violatæ maiestatis aut pu-
dicitæ, nam & hæc crimina lex putauit es-
se communia perinde ac sacrilegia: qua de
causa sacrilegos etiam nuptiarum violato-
res leges appellant & sacrilegos læsæ maie-
statis reos.

Postea placuit quicūque vim armatam intulisset, cum subijcere pœnæ legis Iulię de vi publica. legis autē de vi priuata eum qui sine armis vim fecisset. Sed in electione tamen accusatoris est eum qui vim coactis hominibus armatisve fecit mitiore, id ex hoc iudicio an superiore persequi malit an utroque l. 32. De pœnis.

VIII. AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEVICIIS

Malo veneficijs vt in l. vlt. C. Th. ad legem Corn. de fal. pro quō in basilicis est, *ραρμακῶν*, quā veneficijs: nā hac lege coercentur non tam hi qui venenū dederunt quam qui etiam parauerūt, habuerunt, vendiderunt. Porro fuit etiā lex Cornelia de maiestate ante legem Iuliam sed lex Iulia ei derogauit, sicut lex Pompeia legi Cornelię de parricidio, cuius restat memia adhuc id. d. l. vl. & l. 2. De origine iur. Et quia Cornelię de Sicariis & veneficijs lex Iulia non derogauit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudiciū de sicariis & veneficijs, sicuti de falsis & de iniurijs. Dicuntur autē in ea sicarij, homicide qualescun

lescunque etiam si non sicis clandestinam eadem fecerint. Alias enim constat ficas esse, vt Cedrini verba vlturpem, *μαχαίρια μινρά ἢ ἐπιφρανό λεγούσις τὸ καθόλου τοὺς παρατυγχάνοντας ἀδίκην*. Sed & incendiarij hac lege coercentur.

IX. DE LEGE POMPEIA
DE PARRICIDIIS.

HAc autem lege publico iudicio coercentur qui parentes, liberos cognatos, adfines, coniuges, patronos occiderint. Species est homicidij atrocior atque ideo separata à titulo superiore, & exacerbatur potissimum in eos crimea qui parentes occiderunt.

X. DE LEGE CORNELIA DE
FALSIS ET DE S. C. LIBONIANO.

HÆc publica lex appellatur vulgo Cornelia testamentaria, quia de testamētis falsis præcipue lata est. Et ex alio capite quod fuit de falsa moneta, lex Cornelia nummaria S. C. Libonianū ad pœnam legis Cornelię de falsis redigit testamentarium qui sibi sua manu hereditatem aut legatum adscripsit voluntate testatoris, ac præterea legatū pro nō scripto esse iubet,

& apud hæredem remanere cum onere. idẽ etiam dixere Claudianum, quia ex edicto manauit Claudij Neronis.

VI. DE LEGE IULIA RE-
PETVNDARVM.

HAc lege coercẽtur furta & rapinẽ magistratuum vel eorũ qui munus aliquod publicum gerunt pecuniis quas de priuatis hominibus acceperũt repetitis in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur, vt datorum repetitio ciuilis in epistolis Sidonij. Cœpit, inquit, actionẽ repetundarum velle proponere, & hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Catonem Velleius Paterculus scribens, Adeo, inquit, magis voluntatem peccandi in tuebantur quam modum, factaque ad cõfilium dirigebant, & quid non quantum admissum foret, æstimabant. Datur & in heredes intra annum, & in tribunos præfectos, scribas, comites omnes magistratuum quod tamen olim non obtinuisse oratio pro Rabirio Postumo declarat, ex qua & hoc caput legis Iuliæ habem⁹, vt captarũ pecuniarum repetitio sit ab his ad quos ea pecunia quam magistratus ceperit, qui damnatus sit, peruenit, videlicet si magi-
stratus

stratus neque prædes dederit neque soluẽdo sit & si illi in lite æstimanda appellati sint, & legendum in illa Oratione hoc modo. Nec ab eo prædes dati, nec ex bonis, quãta summa litiũ fuisset, pecunię seruata. In eadẽ alio loco, qui ad idẽ legis Iuliæ respicit caput, sic legendũ esse scio. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tãtum ex eius bonis, quãta summa litiũ fuisset, pecuniã redegisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, non redigeretur, vt intelligi facile possit, quod ex ea pecunia quã ceperit is qui damnatus est peruenisse ad aliquẽ in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicij redigi solere, fuere & alia huius legis capita, veluti ne proconsul legatum suũ ante se de prouincia dimittat l. 10. De offic. proconsul & ne Senatori nauem maritimam habere liceat l. 3. De vac. mun.

XII. DE LEGE IULIA DE
ANNONA.

HAc lege tenetur cuius dolo malo factum est, vt artior annona, id est minus abundans annonæ copia, vel carior esset, quod crimen dicitur fraudatæ annonæ.

314 PARATITLAIN LIBR.
XIII. AD LEGEM IVLIAM
PECVLATVS ET DE
SACRILEGIS ET
DE RESI-
DVIS.

Peculatus est furtū pecunię publicę vel
fiscalis. Augustinus in Ioā. ē. Crimina
discernuntur in fore qualicunque furti &
peculatus: peculatus enim dicitur furtū de
re publica & nō sic iudicatur furtum rei pri-
uatę quomodo publicę. Sacrilegium est
furtum rei aut pecunię sacrę ex loco sacro
vel religioſę ex religioſo. Reſiduorum cri-
mē est pecunię publicę retentio quę apud
aliquem ex administratione reſidet, in
publicum non relata, reſiduorum nomine
etiam ſignificatur ſumma ſolida.

XIII. DE LEGE IVLIA
AMBIVS.

Eleganter Varro, Qui populū, inquit,
candidatus circumit, ambit, qui aliter
facit, ex ambitu cauſam dicit, nam in toga
cādida palam magiſtratū ambire licebat,
non clam pecunia corruptis ſuffragiis po-
puli per ſe vel per aliū, & valebat hęc lex in
vrbe poſitiſſimum. hodie in municipiis tan-
tum valet, quia in vrbe honores deſerun-
tur

QVINQVAG. DIGEST. 315
tur principis arbitrio non populi.

XV. DE LEGE FABIA DE
PLAGIARIIS.

Pofuit initio crimina capitalia ex qui-
bus ſequitur mortis aut exilij pœna, ve-
luti maiſtatis adulterij, viſ publicę, parricidij
homicidij, falſi. Deinde non capitalia
ex quibus pecuniaria pœna eſt, nam ex re-
petundarum & peculatus & fraudatę an-
nonę & ambitus, ſane iure ordinario ſum-
maria pœna eſt, atque etiam ex plagio de
quo agitur hoc titulo qua de cauſa videtur
his legibus reum fieri ſeruum non poſſe,
ſed lex Fabia etiam ſeruos tenet, vt cōſtat
ex l. lege De manumif. & l. 12. §. ſed ſi in ca-
ptiuo De cap. & poſt. Eſt autē plagium ſup-
preſſio liberi hominis vel ſerui alieni di-
uerſum à furto l. 10. C. de fur. J. pen. hoc tit.
nam liberi hominis furtum non ſit, & ſerui
alieni ſuppreſſio non eſt furtum ſi non fiat
ſerui lucrifaciendī cauſa quę fraus, ne quę
ſito titulo emptionis quaſi velamento quo-
dam obtegatur etiam fugitiuorum ſeruo-
rum vēditio quamuis à domino facta, ex
S. C. ad legis Fabię pœnā redigitur S. C.
factum eſt Alexandri tempore Modeſto
& Pro-

& Probo Coss.

XVI. AD S. C. TURPILIANUM
ET DE ABOLITIONIBUS
CRIMINUM.

HVius quoque S. C. pœna pecuniaria est l. 3. De præuaricat. in eos qui ab accusatione desistunt contra fidem inscriptionis & citâ abolitionem. Sed nõ est ex eo S. C. iudicium publicum licet damnati ex eo notentur veluti lege Remmia calumniæ causa iudicio publico damnari. l. 6. §. qui iudicij De decur. & ideo tamen post publica iudicia subiicitur quod ex eo teneantur hi tantum qui iudicij publici quæstionem deseruerunt, non qui priuati vel extraordinarij iudicij siue criminis, qua de causa nec qui ex hoc S. C. accusationem instituit, & deseruit, in S. C. pœnam in cãdit. Hæc desertio, etiam tergiversatio dicitur, quod quasi versa fuga victus tergum dat qui crimen quod obiecerat iudicij publici desistit, Græce *επιμαχία, εὐνοδία*. Ceterum quia imperata aut vltro concessa uenia abolitionis ab accusatione impune receditur, ideo de abolitionibus criminum etiã hoc titulo tractatur. Abolitio est exceptio reorum à crimine. Vel, accusationis

omit

omittendæ licentia. Alia publica siue generalis indulgentia, alia priuata quæ ab accusatore postulatur redditis causis non agendi.

XVII. DE REQVIRENDIS
VEL ABSENTIBUS
DAMNANDIS.

In hoc titulo subintelligi velim, de requirendis adnotatis, nam in eo ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum non damnari, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum, & edictis adesse iuberi, bonis eius interim obsignatis, quæ nisi veneris intra annum etiam fisco vindicantur. Criminis non capitalis reum etiam ex contumacia damnari secundum morem priuatorum iudiciorum l. absentem De pœnis. Curandum esse ne reo profugo debitores quidquam soluant, ne per hoc fuga eius instituat l. vlt. in fine. puto eadem ratione nec emendũ quidquam esse ab eo vt Coss. apud Lium xxxix. mandata quæstione de sacris nocturnis, nominato inter reos qui profugisset diem certã finiunt, ad quã nisi citatus respondisset absens damnetur,

ac

ac præterea edicunt ne quis quid fugæ causa vendidisse néve emisse velit & ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuaret fugientes.

XVIII. DE QVÆSTIONIBVS.

EXpositis speciebus publicorum iudiciorū, & superiori titulo præstabat inter ea differentiam constitui quantum atinet ad damnandos absentes vel publicana eorum bona, & hoc titulo similiter etiam, vt si capitalia & atrociora sint crimina veritas inuestigetur per quæstiones & tormenta seruorum, qui in testimoniu vocantur, in caput etiam dominorum interdum, nõ temere, si qua alia sint siue iudicia siue crimina. l. 8. Quæstio in interrogatio est quæ fit per tormenta, de reis vel de his qui facto interuenisse dicuntur, nam, vt quidam ait facti in eculeo quæstio est, iuris in iudicio.

XIX. DE POENIS.

SEquitur generalis titulus de pœnis, in quo idem etiam criminum discrimen fieri

fieri nemo ambigit, & de pœnis ergo non solum infligendis sed etiam remittendis vel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de variis gradibus generibûsq; pœnarū quæ ex ordine vel extraordinariam reis infliguntur. Pœna est delictorum siue criminum coërcitio inducta ad disciplinæ publicæ emendationem: & vt exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum est sed ne peccetur, nec enim tam ad præterita quam ad futura pœna refertur, quia reuocari præterita non possunt, sed cauentur futura, & ita recte libris de ira Seneca, ex Platonis loco illo, *ὁ χινησας τὸ κακὸν ἔργον ἐπὶ τῶν δίκων διδωσθαι. οὐ γὰρ τὸ γεγὸς ἀγίνυται ἔτι πῆτι.*

XX. DE BONIS DAMNATORVM.

IDem, criminum discrimen quod fecimus semper à titulo xvii. & in hoc titulo perdurat, nec enim bona omnia adimuntur reis nisi damnati sint ex crimine capitali, sed & iustis liberis damnatorum ex crimine capitali & patronis portiones quædam conceduntur, & dos marito exceptis quinque criminibus, & pannicularia optioni vel speculatori, vel officiali vel

vel cui iudex ea concedi arbitrabitur. Ceterum huius tituli legem septimam mancam esse & imperfectam & titulum etiam ipsum lege octava, nona, decima, undecima, alias ostendimus, sicut & titulū XXII. multo pluribus.

XXI. DE BONIS EORVM QUI ANTE SENTENTIAM VEL MORTEM SIBI CONSCRIBVNT VEL ACCVSATOREM CORRVPVNT.

EST etiam in hoc titulo aliud criminū inter se discriminē: nā in capitali crimine ex quo pœna mors est, accusator impune corrumpitur, non in alio crimine, sed qui corrumpit, pro confesso & conuicto habetur, & licet postea ante sententiam vita decesserit, bona eius coguntur in fiscum, & huic similis est is qui in reatu mortem sibi consciscit. nam & hic pro cōfesso habetur, & bona eius filio vindicantur, ex capitali crimine scilicet, non ex non capitali, nisi innocentiam probauerit heres, neuter enim per omnia pro damnato habetur: Alias mortui ante sententiam non amittunt bona, etiam si mor-

turi

tui sint post opinionem praesidis interim dum Romam transmittuntur.

XXII. DE INTERDICTIS ET RELEGATIS ET DEPORTATIS.

IN hoc autem titulo exponitur pœnarū duarum inter se discrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex nō capitali. Dico duarum, nam interdicti similes relegatis sunt, imo relegati, sed simpliciter non in insulam, qui in exilium sunt dati liberum interdicto tantum certo loco certave prouincia vel interdictis omnibus locis vno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo quam vt ad eam relegatorū specie restringi debeat, nā & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione vel aduocationibus vel qua alia re hic titulus est sed hi etiam omnes eodē iure sūt quo relegati. Relegati, ciuitatē & patriā potestatem & testamenti factionem & bona & omnia iura sua retinent, & interdū non in perpetuū sed ad tēpus relegātur. Deportati omnia illa amittunt & nunquam ad tēpus deportantur. Deportati manumittere, id est ciuitatem Romanā dare non possunt, quam non habent l. 2.

hoc tit. videlicet si post deportationem seruum adquisierint. Quæsitos enim seruos post deportationem vel quã aliam rē retinēt quãdiu viuunt, morietes fisci heredem habent, & ita quæsitos seruos alienare interim possūt, sed nō iustam eis libertatem dare, quod omne longe aliter est in relegatis. Et deportatus ita definitur, quē is cui ius deportandi lege datum est sententia sua in insulam esse deportandum pronūtiavit etiam si nondum in eam insulam perductus sit. Relegatus, quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronūtiavit, multum interest quo verbo iudex in pronūtiatione sua utatur, & quis ita pronūtiat, nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datum esse hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes exilia sunt propriè, relegationes impropiè l. 2. De pub iud Ouidius: Quippe relegatus nō exu. dicor in illo. & alio loco, Ipse relegati nō exulis utitur in me Nomine. Papius, Atque hospes nō exul erat. Lucanus Patimurque volentes Exilium, tua nos faciat victoria ciues.

XXIII. DE SENTENTIAM
PASSIS ET RESTI-
TVTIS.

Hic

Hic titulus est communis deportatorum & relegatorū, sed qua lege conditioneque quique restituatur à principe, maxime considerandum est, num plena sit restitutio, an reditus tantum in patriam concedatur an è patria exeundi potestas, relegato forte in patriam, ut Iuliano accidit semel ante dominium rerum, an è domo, relegato in domum, ut Iulia vxori Tiberij, an deniq; pœna remittatur tantum, an restituatur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Persape demitur pœna tantum non culpa, ut de ponto Ouidius loquitur, pœna non crimen, ut Liuius xl. v. & inde Impp. eleganter, Indulgentia quos liberat notat, nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit. Plinius vii. Epist. Si pœna flagitij manifestissimi remittatur nota certe quasi censoria inuratur.

XXIII. DE CADAVERIBVS
PVNITORVM.

Hic etiam titulus eorundem communis est, id est deportatorum & relegatorū vel interdictorū ne post mortem inconsulto principe sepeliatur alibi quam quo loco pœna fungebantur sua, sed proprius magis est adfectorum vltimo supplicio, ne scilicet horum cadauera humen-

tur inconsulto principe, hæc hodie est lex morte punitorum. Cedrinus, *λοκῶνον ἀταρ-
γον ἑστῆσθαι, κατὰ τὴν βιβλῶν ἄτων νόμον.* Veteres Romani & Augustus fuere mitiores qui nec cognatis eorū ea sibi negare permiserunt, idque Augustū ipsum l. r. ait de se scribere libro decimo de vitæ sua, scripserat libros duodecim auctore Suda.

LIBER XLIX. TIT. I. DE
APPELLATIONIBVS ET
RELATIONIBVS.

Damnationem rei capitalis vel non capitalis criminis siue sententiam plerumque sequitur appellatio, sed & damnationem cuiuscunque rei vel actoris, qua re commune auxilium dicitur l. 1. Rem rat. hab. & à Iustiniano hic liber excogitatus contra sententias tam ciuiles quam criminales causas finientes. Vel etiam ante sententiam, post opinionem & adnotationem tamen magistratus qui de re cognouit, is ipse magistratus vltro vel necessitate iuris, vt puta si dānandus sit decurio, vel si præfidi reus videatur in insulā esse deportandus refert opinionem suam ad principem

71

vt vel eam comprobet vel improbet. Et de vtroque remedio hic titulus est, vt Iuriconsultorum, ita iudicum sententia & opinioniones sunt. Sententias sequitur appellatio cōdemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opiniones relatio iudicis ad principem vt princeps æstimat sequēda sit eius opinio necne, & de vtriusque vocabuli differentia relationis dico & appellationis, ita interpretes *βασιλικῶν. ΕΚΚΛΗΤ. ἔστιν αἰτίησι καὶ μέμψις ἀποφάσεως, ἀναφορά ἔστιν ἀθροῖσι τῶν σωρευθέντων ἐν τῷ δικαστηρίῳ.* Nos sic dicamus, Appellatio est querela non adquiescentis sententię minoris iudicis, vel nominationi ad honorē munusve publicum. Sententię nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionē, quibus casibus ab interlocutione appellari potest, vt si de quęstione habenda interlocuatur l. 2. tit. 5. vel consulendo p. iudice l. 1. tit. 4. id est, de opinione mittenda Relatio est actorū & opinionis suę à iudice ad principem facta præscriptio, ante sententiam vel post sententiam, nos recepta appellatione, vt l. 6. tit. 5. Vel, Consultatio iudicis ad principem.

II. A QVIBVS APPELLARI
NON LICET.

X 3

Post generalem titulum, specialiter varias de appellationibus quæstiones nobis explicat, ac primum à quibus appellari non licet. Non licere à principe, à senatu, à iudice à cuius sententia rei cauerūt se non prouocatos vt l. vlt. §. vlt. C. de temp. appell. Vel ab eo iudice quem extra ordinem ita dedit princeps ne ab eo appellare liceret.

III. QVIS A QVO APPELLETVR.

Ad hanc quæstionem ita respondet, à iudice dato appellari eum qui dedit vel successorem eius, etiam si ex rescripto principis iudicem extraordinem dederit l. 3. hoc tit. l. 1. §. Deniq; De appellat. & inde Polluci & Molchopulo definitio appellationis huiusmodi. *Ε' quæstio: η' υπ' αγωγῆν η' κατά βουλήν: ἀπό τῶν ἀδικησάντων ἐς τὴν ἀποσπασ.*
Ab eo autē cui quis mandauit iurisdictionem suam, non appellari eum qui mandauit, sed maiorem iudicem, excepto legato à quo proconsul appellatur, nam & si iurisdictionem ei proconsul mandauerit, tamen proprium aliquid & suo iure legatus habet.

IIII.

IIII. QUANDO APPELLANDVM SIT ET INTRA QVAE TEMPORA.

Ex tempore quo sententia lata est vel nominatio facta ad honorē munus-oe publicum vel edita consultatio editumue rescriptum appellari secūda die in propria causa, tertia die in aliena quæ- trmpora lex aliqua definiunt l. 27. De re iud. hodie decima die indistinctē.

V. DE APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS VEL NON.

Non tātum appellationē eius recipi qui iudicio expertus est, sed etiā eius cuius interest vel procuratoris etiā voluntarij, si modo postea dominus ratū habeat, & matris pro filio & cuiuscunq; pro eo qui ad supplicium ducitur, vt l. 6. tit. 1. Et si non recipiatur appellatio quæ recipienda fuit, adiri principem vt l. 2 §. tit. 1. vel eum ad quem appellabatur intra dies xxx. Nō esse recipiendā appellationē eorū quos dānatos statim puniri publice interest vt l. 16 tit. 1. nō ab executione vel interlocutione iussō ve aliquo, nō eius qui hanc solā causā suę ap

pellationis reddit quod non expectarit iudex quoad ipse rescriptum quod sperabat tenuisset à principe, non si res dilationem non recipiat quæ geritur ex legis præscripto veluti de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris & de mittendo herede in possessionem ex lege vicefima hereditatem & edicto Hadriani, non quæ alia appellatio moratoria, quæ moratur forte coemptionem annonæ militaris vel distractionem in possessionem quæ fit ex edicto prætoris, non si tertium appelletur. Semel & iterum interpositæ appellationis exemplum inuenio. l. 2. tit. 4. non tertium.

VI. DE LIBELLIS DIMISSORIIS
QUI APOSTOLI DICUNTUR.

Alij sunt libelli appellatorij, alij dimissorij. Appellatorij dantur ab eo qui appellat ei à quo appellat, nisi viua voce malis appellare, secunda vel tertia die. Dimissorij dantur ab eo à quo appellatum est ad eum qui appellatur, quinta die, qui & apostoli dicuntur.

VII. NIHIL NOVARI APPELLATIONE INTERPOSITA.

Appel

Appellatio rescindit iudicatum siue recepta sit, siue non, idcirco ordo executionis cessat interim, quod vel sententia confirmetur, nec confirmatio tamen retrahitur l. furti in pr. De his qui not. infam. vel pronuntietur recipiendâ appellacionem non esse, & hoc est quod dicitur nihil esse innouandum pendente appellacione, quo secus si quidquam fiat, id fiat ex necessitate iudicis vt ait l. 11. tit. iud. est ex violentia, & pecunia soluta vel pignora recipere possunt.

VIII. QUAE SENTENTIAE SINE APPELLATIONE RESCINDANTUR.

Non tantum appellacione, sed etiam contrario iudicato iudicatum rescinditur, vt si iudex datus iudicati actio ni iudicauerit non esse iudicatum, itemque ipso iure si aliqua ratione nullius momenti sententia sit, nec enim ex ea est actio iudicati l. 4. si. condemnatum. De re iud. ac merito de executione iudicati in xii tab. Rebus iure iudicatis, rebus enim non iure, id est non rite iudicatis, iudicati nulla actio est.

I X. AN PER ALIVM CAV-
SAE APPELLATIONVM
REDDI POSSVNT.

Appellare quidem possumus per pro-
curatorem in omnibus causis, sed
nō etiā agere appellationem causæ cri-
minalis, vel etiā ab initio causam ipsā
criminales. Præsentes enim accusant
& accusantur, non absentes per cog-
nitorē vel per procuratorem. Fateor cau-
sas absenti reddi posse per procuratorē,
sed non causas & merita appellationis.
At pecuniaria causa & appellatio eius
per procuratorem agitari potest.

X. SI TUTOR VEL CVRATOR
VEL MAGISTRATVS CREA-
TVS APPELLAVERIT.

Certū est eū qui magistratus, id est
Duumuir creatur appellare posse
redditurum causas immunitatis & excu-
sationis suæ. Sed & eū qui ad tutelā vel
curationem vocatur, quamquam huic
proprie concessū est ne necesse habeat
appellare statim atq; creat⁹ est, sed post
excusationem non receptam demū ex
Constitutione Marci, si retineatur in-
quit

quit l. 2. l. si excusatio eius non recipia-
tur, & quamvis morte eius finiatut tutela
vel curatio, tamen heredes eius appellatio-
nem peragere debent propter periculum
medij temporis quod agnoscere debent si
iustam causam prouocandi non habuit. De
magistratu creato est l. 1. vt etiam si non
iuste appellauerit, periculum medij tempo-
ris ad eum pertineat, damnumque Reipub-
licæ quod ex moratoria appellatione cō-
tingit sarciat, si iuste appellauerit vt cui ad-
scribendum sit periculum princeps vel præs-
ses æstimet, quod est ex rescripto Diuo-
rum fratrum relato in l. 2. l. §. si magistra-
tus tit. 1. in quo, Eos æstimaturos, id est
principes ipsos qui id rescripserunt.

XI. EVM QVI APPELLAUE-
RIT IN PROVINCIA
DEFENDI.

Non idem dari Romam profecto ap-
pellationis causa quod profecto Reipub-
licæ causa, ille enim suæ rei priuatæ cau-
sa abest, & nihilominus in aliis causis
se in provincia, & patria sua defendere
debet, nisi velit pati possessionem & ven-
ditionem bonorum, licet interim ab hono-
ribus & muneribus ciuilibus excusetur.
l. 8. §. vlt. De vac. mun. quod nō ita pro-
cedit

332 PARATITLA IN LIBR.
cedit in absente suæ Reipub. causa.

XII. APVD EVM A QVO AP-
PELLATVR ALIAM CAU-
SAM AGERE COMPEL-
LENDVM.

Non iure recusatur iudex in vna cau-
sa hoc solum prætextu, quod in alia ab
eo appellatum sit quasi iniquo iudice, nec
enim ex appellatione bonus vir excipit of-
fensionem. Et ad offensum, in contextu, id
est apud offensum vt l. 41. §. forori. De leg.
3. ad heredes, & l. 7. De inc. ruin. naufr. ad
eum. Cuius reciprocum apud pro. ad L. 43.
fam. ercisc.

XIII. SI PENDENTE APPELLA-
TIONE MORS INTER-
VENERIT.

DE mortuo appellatore hic titulus est
pendente appellatione, & iudicio eo
quod morte solui solet, nam iudicium quod
morte non soluitur in heredem transire
certum est. Iudicium quod morte soluitur,
veluti criminale in heredem non transit,
nisi quid forte fisci vel alterius interfit pro-
pter quaestionem bonorum quæ priori sen-
tentia publicata sunt vel propter quaestio-
nem ablata pecuniæ, vt in iudicio repetun-
darum

QVINQVAG. DIGEST. 333

darum & peculatus & residuorum. Iudi-
cium quoque de tutore vel curatore qui à
nominatione appellauit morte soluitur, ni-
si quid interfit pupilli propter periculum
medij temporis, vt diximus tit. 10. At iudi-
cium appellationis interpositæ à tutore no-
mine pupilli non soluitur morte tutoris,
quinimo hæres eius causas appellationis
reddere & probare debet ante redditas ra-
tiones non etiam post redditas rationes,
nam si tutor post redditas rationes non
cogitur reddere causas appellationis, nec
hæres igitur: & in contextu rescripto Seue-
ri & Antonini corrigitur quod prætulit in
§ tutor.

XIIII. DE IVRE FISCO.

Expositis iudiciis cum priuatis tunc pu-
blicis, quæ proficiscuntur ex delictis
vel criminibus extraordinariis aut publi-
cis, extremus actus hic est, vt iura & actio-
nes fiscales etiam exponat simul ac iura
publica Reip. & ciuitatem, ac primum qui
dem quibus ex causis bona aliena fisco de-
ferantur, & quodammodo quam versauit
& retulit sæpe libris proximis duobus fis-
co vindicandorum bonorum ex crimini-
bus causam, ac nominatim titulo proximi-
mo,

mo, & alias plerasque adiungit hoc titulo, & de delatoribus quam plurima, id est de his qui nuntiant aliquid cecidisse in fiscum. Explicatur etiam hoc titulo fisci privilegia quædam, veluti ut debitorem debitoris conuenire possit, ut semper habeat tacitam hypothecam, ut in bonis quæ sitis post hypothecam fiscalem, potior sit fiscus priuato licet priuati antiquior sit generalis hypotheca, ut reuocet non tantum alienata in fraudem sed etiam non acquisita, & nonnulla alia. Est igitur hic titulus de actionibus & privilegiis fisci. Et fiscus, publicum ærarium & publica ratio principis seu imperij.

XV. DE CAPTIVIS ET POSTLIMINIO ET REDEMPPTIS AB HOSTIBVS.

Ad fiscalem siue publicam causam hic etiam titulus spectat, nam captiuorum bona in fiscum coguntur l. 31. §. ii. pro. que scilicet morientes ibi habuerunt: nam quæ apud suos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedunt. Et ius belli militiæ que maximè ad statum imperij & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc est ut capti bello fiant serui hostium. vnde captiuos definito, belli iure seruos. Et ut captiui ab hostibus reuersi ad suos postliminio liber-

tatem

tatem & iura sua omnia recipiant. Postliminium est pristini status, in quo quis fuit ante captiuitatem, recuperatio integra perinde ac si medio tempore in hostium potestate non fuisset. Id vero habet regressi ad suos, ut dixi, non tamè redempti antequam pretium redemptionis exsoluerint, interim enim redemptori pignoris iure tenentur, quod pignus naturale dicitur l. 1. C. De postlim. & redemptoris quo ad ei soluatur pretium quod hostibus intulit pro eis.

XVI. DE RE MILITARI.

In rebus captiuitatem & postliminio. Iurè nemo non videt proximam esse tractationem de re militari, id est de disciplina militari, & de delictis poenisque militum.

XVII. CASTRENSI PECVLIO.

Et sequi statim aliam de privilegijs militum, inter quæ præter id quod de testamentis habuimus lib. xxix. maximè aliud est de castrensium peculio ut non adquiratur his in quorum potestate milites sunt, ut id non conferat fratribus bonorum paternorum inter eos possessione data, ut actionem & persecutionem

cuius

eius habeant inuito patre, vt de eo testa-
mentum facere possint, cum tamen de
aliis rebus quæ patri non adquiruntur
nec agere possint sine consensu patris,
nec facere testamentum. Item vt miles
dando se in adrogationem non faciat
adrogatoris ea quæ in castris pridè ac-
quisiuit, vt cõmilitonis hereditatem fi-
lij fam. adire possint iniussu patris, vt ma-
numittere se inos castrenses. Castrense
peculium est quod militas in castris
vel occasione militiæ adquisiuit.

XVIII. DE VETERANIS.

A Priuilegiis militum transit ad pri-
uilegia veteranorum. Vt separètur
à cæteris in pœnis. Vt immunes sint à
muneribus personalibus Vt de castrensi
peculio testari possint. Vt testamentum
quod in castris fecerint iure militari va-
leat intra annum missionis. Et quod ha-
buimus libro 38. titulo 12. Veterani sunt
qui militia honestè dimissi & sacramen-
to soluti sunt.

L I E.

LIBER LII. TITV. I. AD
MUNICIPALEM ET DE
INCOLIS.

Vtiniānus rectè Ad muni-
cipales, & Basilica *vipi w-*
eripi Est igitur hic titulus
de municipalibus & de in-
colis. Municipales sunt liber
ti homines qui in eadè ciuitate nati sũt,
licet muneris cū populo Romano parti-
cipes non sint, qui tamen olim soli muni-
cipes dicebãtur. Dico, nati, quia origo
propriè municipem facit: sed adoptati
& manumissi à municipe originario et-
iam pro natis habentur, quia adoptati
adoptatoris, manumissi patroni originè
sequuntur. Incolæ sunt municipes volũ-
tarij qui in ciuitatè aliquam vel fines
eius domicilium suum contulerunt vel
etiam qui ab his adoptati aut manumis-
si sunt. Finis autem huius tituli hic est
vt intelligatur qui ad magistratus muni-
cipales & cæteros honores muneráque
publica vocètur inuiti. nec enim alij ad
ea vocàtur quàm municipes vel incolæ,
exceptis onerib⁹ his quæ agris vel ædifi-
ciis indicũtur quæ agnoscũt possessores
etiã si neque ciues sint neque incolæ. Et

Y

ratio cōsequentia titulorū euidēs quod hunc extremum actum, vt dixi titulo De iure fisci, destinari iuri publico fisci vel Reip. vel quarumcunque ciuitatum, & quod cum iure fisci conferri par sit ius Reipub. vt intelligatur quam sit fisci ius melius vberiusque l. 10. §. 1. §. vlt.

II. DE DECVRIONIBVS ET FILIIS EORVM.

Decuriones sunt senatores municipales, ex quorum ordine sumuntur Duum viri. j. magistratus quique alios honores in municipio gerant, non ex plebiis, & qui etiam gerant alia quaedam munera ciuilia. & hic titulus proprie de his qui in decurionem ordinem alleguntur & de dignitate & priuilegiis eorum in pœnis & quaestionibus, quorum omnium participes sunt decurionum filij etiam patribus ordine motis.

III. DE ALBO SCRIBENDO.

Albū est numerus siue matricula vel, vt ex veteribus quidā loquuntur, particula decurionū. Quo ordine in eo
sunt

sunt proscribendi decuriones hic titulus de clarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in sententiis ferendis & in honoribus vel muneribus suscipiendi. Sola tamen albi proscripio decurionem non facit l. 10. §. ti. prox. sicut sola relatio in censum ciuem Romanum non facit.

IIII. DE MVNERIBVS ET HONORIBVS.

Distinctio & enumeratio honorum & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocari diximus municipes solos & incolas, & ex municipibus plerumque decuriones enumeratio etiam eorum munerum quæ possessionibus indicuntur. Honor est administratio Reip. cum dignitate. Munus est administratio Reipub. sine dignitate. & vel patrimoniale si sumptum maxime requirat, vel personale si nō sumptum sed corporis & animi laborem principaliter requirat l. 1. in patrimoniali ait maximè, In personali, solemniter secundū editionem Flor. sed vt sit quod pariter respondeat articulo, maxime, probarim magis quod vulgo legitur, principaliter, quodque Basilica exprimit ita, *πρωτείνως*. Et hos articulos qui addit,

nullum facit mistum munus, qui detrahit tertium genus constituat necesse est quod & corporis obsequio & patrimonij damno constet. Præter hanc diuisionem, communia pleraque alia cum superioribus & inferioribus titulus, de muneribus & honoribus in hoc titulo continentur.

V. DE VACATIONE ET EXCUSATIONE MUNERVM.

Causæ excusationum multæ recensentur hoc titulo quæ liberant à muneribus personalibus & ab honoribus, vt si quis minor sit an. xxv. vel si appellationis causa peregrinetur vel si sit negotiator frumentarius vel si defensionem Reip. susceperit, & aliæ quæ à muneribus personalibus non ab honoribus vt si quis maior sit lxx. annorum vel si quinque liberos habeat, paucissimæ à muneribus quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excusationem aliqua differentia. Excusatio causam habet, & legitima est, Vacatio nuda est nec legem nec causam aliam habet quam indulgentiam principis quæ etiam ab extraordinariis tantum muneribus liberat non ab ordinariis & legitimis.

VI. DE IVRE IMMUNITATIS.

Superior titulus est de causis immunitatis. Hic vero de iure forma, condicio ne, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extendatur vel liberos vel libertos, & qui immunitatis beneficio contineantur verbi gratia, immunitate concessa nauiculariis an contineantur qui nauis agendæ causa in nauis sunt, an omnes qui sunt è corpore nauiculariorum, & qua fini detur immunitas premij & honoris causa, vt vulgo, an vt idoneior quis sit rei quam gerit, veluti colonus prædiis fiscalibus vel publicanus exercendis fisci vectigalibus.

VII. DE LEGATIONIBVS.

Specialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur qui à Republica sua ad principem mittuntur negotij publici causa, quoniam in eo quædam præcipua sunt, vt ab eo munere excusent tres liberi. l. j. C. cod. vt legati si Romæ conueniantur vel in comitatu principis etiam si ibi contraxerint ante legationem, vel extra prouinciâ suam, priuilegio utantur reuocandi domum l. ij. §. exceptis De iudic. vt quâdiu le-

gationis officio Romæ funguntur, nulla propria aetione experiri possint nisi ex delicto, vt legatione perfuncti biennij tantum vacatio concedatur.

VIII. DE ADMINISTRATIONE
RERVM AD CIVITATEM
PERTINENTIVM.

Specialem etiam titulum tribuit administrationi rerum vel pecuniarum civitatis, hoc munus ratio vni pro indiviso iniungitur totum, sed diuisim pluribus, vt puta vni cura Calendarij, alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coemendi. Curator Reip. iudex est rerum ad civitatem pertinentium, sed numeratur etiam inter administratores, sicut magistratus municipalis. Ab his separatur actor l. ult. Quod cuiuscunque vniuer. Magister vniuersitatis quod legitur in l. actor Re rat hab. Triboniani est, nã Vlpianus scripserat, Nec magister nec curator bonis consensu creditum datus. Idem alijs etiam locis magistri nomẽ mutauit in curatoris, quod extraordinario iure honestiorẽque ratione iã amplius non constituerentur magistri bonis vendundis sed curatores.

IX. DE DECRETIS AB ORDINE
FACIENDIS

Sequitur decurionum munus quod in decernendo eopotissimũ consistit quod Reip. cõducit. Et due quidẽ partes decurionũ, curiã seu ordinẽ faciunt, quodq; ex decuerint, ratum est, nõ quod decurionum minor numerus. Decreto decurionũ creatur magistratus municipales, sed non absque consensu præfidis l. 11. De app. l. 1. §. solent. Quan. ap. sit, creantur qui munera municipalia gerunt, constituuntur salariaria professoribus liberalium artium & medicis in tra numerum constitutũ Oratione D. Pij, non temere quibuslibet iniussu principis. Non possunt etiam decreto decurionum temere largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur l. 4. nisi forte ante xx. annos factæ sint, vt Traianus Plinio secundo rescripsit. Decreto etiam decurionum tutores vel curatores dantur l. pen. Qui per. tut.

X. DE OPERIBVS PUBLICIS.

Sequitur de munere curatoris operum publicorum specialis titulus, id est eius

quem Respub. præstituit in hoc vt curaret opus aliquod publicum fieri, & inscribendo operi nomine eius cuius liberalitate opus factum est vel nomine principis, & ne fiat nouum opus sumptu publico sine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

XI. DE NUNDINIS.

Nundinæ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarum habent, vel, vt in Modestino legendum admonui alias, ἀγορὰς ἀνάγειν sed ea tantum quæ id habent ex longa consuetudine vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius nonnunquã agris suis impetrant. Et sunt nundinæ mercatores qui habentur rusticorum merces suas deferentium frequenti concursu, quem feriarum diem veteres esse voluerunt. j. vacationum à forensibus negotiis, sed postea lege Hortensia placuit ne esset feriatas, vt rustici qui in urbem venirent mercium suarum vendendarum gratia simul etiam lites suas componere possent, & ob id Trebatius scribit, nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere. Quod manumittere, non ideo arguitur re-

ste non esse ferias, quia & feriatas quolibet die manumittere & emancipare licet. est enim hæc iurisdictionis voluntaria, non contentiosa. Quod iudicia addicere, id est dare, hoc satis arguit nundinas non esse ferias.

XII. DE POLLICITATIONIBVS.

Inter iura & priuilegia municipiorum hoc etiam est vt ex pollicitatione eis debeatur si modo iuste recusari non possit l. 6. §. plane De mun. & hono. vt si Reipubl. pollicitus quis sit ob honorem decretum sibi vel decernendum vel ob incendium aut alium casum quem ciuitas passa est, vel etiam sine causa, & coeperit facere quod pollicitus est. Ex pacto etiam nudo Reipubl. debentur vsuræ pecuniæ creditæ l. etiam De vsur. Pactum est promissum quod sit interrogati circa stipulationem. Pollicitatio est promissum quod facit quis vltro non interrogatus. Et pollicitationis species est votum quod Deo fit. ideoque de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum vt soli patresfamilias ex eo obligentur quasi actu solenni (nam & presentibus multis fiebat voti nuncupatio) aut filius familias, & seruus iussu

eius in cuius potestate sunt & secundum
ius Virgilius, ipse pater, inquit, famulam
voueo.

XIII. DE VARIIS ET EXTRA
ORDINARIIS COGNITIO-
NIBVS ET SI IVDIX
LITEM SVAM FECIS
SE DICE-
TVR.

Salaria quæ diximus constitui decreto
decurionum titu. ix. extraordinem peti
id est per prætorem aut præsidem non da-
to iudice speciali hic titulus declarat non
ea tantum quæ Resp. debet liberalium arti-
tium professoribus & medicis, sed & quæ cū-
que à quocunque salaria debentur, hono-
raria, mercedes etiam quæ debentur procu-
ratoribus l. 7. Mand. l. 17. C. eodē. & debentur,
vt opinor, ex pollicitatione sola, vt ex
epistola huiusmodi, Veni & tibi præstabo
salariū l. vltim. De obligationib. & actioni.
si modo certa sit pollicitatio: nā ex incerta
pollicitatione nō est actio d. l. 17. nec ex vo-
to incerta pecunia apud Lium xxxi. De
municipibus & de incolis est cognitio præ-
sidum extraordinaria de quibus dixit an-
te l. pen. Ad munic atque etiam de pollici-
tationib⁹ in municipia factis l. 8. §. tit. prox.
& hæc

& hæc præcipua causa his adiungendi cog-
nitionem de salariis atque etiam alias in
l. 2. quæ omnes fere ad publicam vtilitatē
spectant, Additur quoq; de variis cog-
nitionibus summa diuisio in l. 5. vt ob eam
rem mihi placuerit magis indicis scriptu-
ra De variis & extraordinariis cog-
nitionibus, nam & Iustinianus, de diuersis cog-
nitionibus. Et quia inter munera publica iu-
dicis dati munus numeratum est l. vltim.
§. iudicandi De muner. & hon l. pen. De va-
cat. mun. etiam non omnino male, repeti-
tur plenius ex l. 5. De obligat & ac ordina-
ria actio qua si ex maleficio quæ aduersus
eum iudicem qui perperam per impruden-
tiam iudicauit concipitur in bonum &
æquum. Ex hac enim causa iudex litem
suam facit adeo vt relicto aduersario in iu-
dicem quasi pellicente eo is cuius interest
vertere totam litem possit, hoc enim est li-
tem suam facere vel causam suam facere
vt in l. 2. C. Th. quor. app. non rec.

XIIII. DE PROXENETICIS.

Proxenetica sunt præmia quæ debentur
parariis & interpretibus quorū bene-
ficio inter duos plures ve negotia contra-
hantur vel nomina vel nuptiæ vel amicitie,
titæ,

tiaz, vel iudici adfessor adiungitur, que non promissa extraordinem petuntur. Est igitur hic titulus species cognitionis extraordinariæ atque adeo pars superioris.

XV. DE CENSIBVS

DE iure publico restabat hoc tantum vt cēsus rationem explicaret pro modo cuius certum est singularum ciuitatum ciues & possessores tributa depēdere principi, vel pop. Roma. l. 21. §. vlti. De an. leg. Censum dicim⁹ publicas tabulas territorij ciuitatis & agrorum cuiusque. Sed capita etiam censēbātur, quia & duplex tributum soli & capitis l. vlt hoc tit. l. 32. §. vlt. De vsu fr. leg & Festo tributorum collatio alia in capite, alia ex censu.

XVI. DE VERBORVM
SIGNIFICA-
TIONE.

DE verborum significatione & de regulis iuris, hi duo tituli communes sunt omnium partium & titulorum superiorum, nullam enim ferē partē vel quæstionem iuris paulo latiore habuimus ante, ex qua oratio aut verbum hoc titulo
non

non exponatur aliquod. Sed. & ex partibus iuris antiqui in hæc Digesta minime relatis, veluti ostētum, detestatio, subsignatum & alia pleraque. Scripti autem de verborum significatione, vt erat in Florentinis quas semper obseruauimus quantum potuimus debuimusque religiosissime, vt in Constitutione Iustiniani de confirmatione Digestorū vt in Basilicis *πρὸς ἐπιμάρτυρ σημασία*. Commendationem tituli adfessorum qui adiecit, Et rerum, nimirū quod verba sint rerum notæ, nec caret exemplo. Citātur enim à Gellio lib. XIII. libri rerum verborumque veterum & ita quoque inscriptus est Codicis lib. 6.

XVII. DE DIVERSIS RE-
GVLIS IVRIS AN-
TIQVI.

EX omnibus quoque partibus iuris superioris atque etiā quod supra relatum non est variæ sententiæ & regulæ hoc titulo proponuntur, id est multarum rerum quæ eodem se habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerumque fit rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat quo iamdiu populus vsus est minime abrogatum Constitutionibus Iu-
stinia

stiniani, nec enim hic inuenias regulam illam antiquam Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc, non illam, Noxam caput sequi, quæ dicitur regula iuris antiqui Nou. Maioriani quadam, non illam quæ veteris iuris definitio & regula in l. ij. C. Th. de fide inst. Petitori incumbere necessitatem probandi rem ad se pertinere, non quæ veterum regula l. j. §. veteres De adqu. pos. Per seruum hereditarium non posse adquiri quo fit eiusdem hereditatis. Possim recedere complures alias: sed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquum vocat non quod quod leges vel constitutiones induxerunt, sed antiquam prudentiam iuris auctorum, vt est in l. xi. C. De fur. & consonam Iuriconsultorum definitionem, in l. vlt. C. Th. de diu. rel. qualis est regula Catoniana, & quæ certissima iuris regula §. nõ autē Inst. de per. & temp. act. Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri, & quæ vetus in §. si vero Inst. de satisfd. Neminem rei alienæ de fensorem idoneum esse sine satisfdatione, & quæ veteribus Iuriconsultis adscribitur l. veteribus De pac. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri, & cætera quæ habentur hoc titulo. Illud non omit-

ram l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alienissimas videri: nam quod est in l. 28. Constitutio est D. Pij, nõ regula iuris, aut si ea Constitutio est regula, & quælibet Constitutio igitur alia eadem causa Constitutionis relatæ l. 101. & responsi Neratij. l. 191. Lex autē l. xii. definitio est hereditatis & l. xv. sorites, frustra repetitæ ex titulo superiore, aut si hereditatis & soritis definitio est regula, & quælibet alia igitur. Deo sit laus. Exegi opus iuris studiosis longe vtilissimum. In libros xii. Codicis. idē efficiam, cum erit otium.

FINIS.

H-162102